

מאיירס - ג'זינט - מכון ברוקדייל
MYERS - JDC - BROOKDALE INSTITUTE
مایرس - جوینت - معهد بروکدیل

מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

**הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה:
התכנית לסיוע לימודי-מחקר הערכה
מסכם**

דליה בן-רבי ♦ רות ברוך-קוברסקי ♦ וצ'יסלב קונסטנטינוב

המחקר הוזמן ומומן על-ידי הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה
הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה מהווה שותפות בין הפדרציות
היהודיות של צפון אמריקה (JFNA), ממשלת ישראל, נציגי הארגונים
של קהילת יוצאי אתיופיה, הסוכנות היהודית לישראל (JAFI),
ג'זינט-ישראל (JDC) וקרן היסוד.

דוח מחקר

דמ-577-11

הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: התכנית לסיוע לימודי - מחקר הערכה מסכם

וצ'יסלב קונסטנטינוב

רות ברוך-קוברסקי

דליה בן-רבי

המחקר הוזמן ומומן על-ידי הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה

הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה מהווה שותפות בין הפדרציות היהודיות של צפון אמריקה (JFNA), ממשלת ישראל, נציגי הארגונים של קהילת יוצאי אתיופיה, הסוכנות היהודית לישראל (JAFI), ג'וינט-ישראל (JDC) וקרן היסוד.

יוני 2011

ירושלים

סיון תשע"א

עריכת לשון: בלהה אלון
תרגום לאנגלית (תמצית מחקר והודעת פרסום): נעמי הלסטד
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער
ת"ד 3886
ירושלים 91037

טלפון: 02-6557400
פקס: 02-5612391

כתובת באינטרנט: www.jdc.org.il/brookdale
דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il

פרסומים נוספים של מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בנושא

דוחות הערכה נוספים על הפרויקט הלאומי ליוצאי אתיופיה:

כהן-נבות, מ.; ברוך-קוברסקי, ר.; לוי, ד.; קונסטנטינוב, ו. 2008. **תכנית SPACE של הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: הסיוע הלימודי ומרכזי הנוער (2006/7-2005/6)** מחקר הערכה. תמ-08-28.

ברוך-קוברסקי, ר.; כהן-נבות, מ. 2009. **הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה - מרכזי נוער 2008 - דוח הערכה שני**. דמ-09-531.

ברוך-קוברסקי, ר.; כהן-נבות, מ. 2009. **הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה - התכנית למניעת השימוש בסמים ואלכוהול 2008 - מחקר הערכה**. דמ-09-544.

פרסומים נוספים של המכון בנושאים דומים:

בן רבי, ד.; עמיאל, ש. 2010. **תכניות תגבור לימודי לאחר שעות אחר הלימודים: מטרות, דרכי פעולה ומדדים לבחינת איכות התכנית**. דמ-10-567.

כהן-נבות, מ.; לוי, ד.; קונסטנטינוב, ו.; עוואדיה, א.; ברוך-קוברסקי, ר.; חסין ט. 2009. **מיפוי דרכי הפעולה של בתי-הספר היסודיים וחטיבות הביניים לקידום התלמידים המתקשים**. דמ-09-509.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ.; ואזן-סיקרין, ל.; לוי, ד. 2008. **תכנית נוער "מסיכון לסיכוי" - ממצאי מחקר ההערכה**. דמ-08-515.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ.; יורוביץ, ל.; קונסטנטינוב, ו.; אפרתי, ר. 2005. **מאפיינים וצרכים של הנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות - משרד הרווחה**. דמ-05-465.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ.; לוי, ד.; קונסטנטינוב, ו. 2010. **בני נוער עולים בישראל - תמונת מצב עדכנית**. דמ-10-561.

להזמנת פרסומים נוספים ניתן לפנות למאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, גבעת הג'וינט, ירושלים 91037, טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il

ניתן לעיין בפרסומים אלה גם באתר המכון: www.jdc.org.il/brookdale

תמצית המחקר

הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה הוקם בשנת 2004 במטרה לעזור לבני נוער יוצאי אתיופיה לממש את מלוא הפוטנציאל הטמון בהם, ולהגביר את סיכוייהם לניעות חברתית ולשילוב עתידי בשוק העבודה. יישום הפרויקט בא לידי ביטוי במגוון מענים, כאשר הנדבך המשמעותי ביותר בסל המענים הוא תכנית הסיוע הלימודי בה עוסק דוח זה.

הפרויקט מהווה שותפות בין הפדרציות היהודיות של צפון אמריקה (JFNA), ממשלת ישראל, נציגי ארגונים של קהילת יוצאי אתיופיה, הסוכנות היהודית לישראל (JAFI), גיוינט-ישראל (JDC) וקרן היסוד. שותפות זו מתבטאת בייצוג השותפים בגופים המנהלים של הפרויקט ובשותפות כספית.

תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי פועלת בקרב תלמידים מחטיבות הביניים ובתי-ספר תיכוניים (כיתות ז'-י"ב), והיא שואפת לשפר את הישגיהם של תלמידים יוצאי אתיופיה בלימודים, עם דגש מיוחד על בחינות הבגרות, וזאת באמצעות מתן מענים לימודיים, רגשיים וחברתיים. התכנית מיושמת באמצעות ארבעה גופים פדגוגיים: מכון ברנקו וייס, אורט ישראל, החברה למתנ"סים ועמותת "מקסם".

בשנת הלימודים תשס"ט (2008/9) הקיפה תכנית הסיוע הלימודי 96 בתי-ספר מ-24 יישובים והשתתפו בה כחמשת אלפים תלמידים. יש לציין כי בשנת 2008 חל קיצוץ תקציבי בתכנית שהשפיע הן על היקף מספר המשתתפים בה והן על היקף המענים, ובשנת תשס"ט חלה ירידה בהיקף התכנית ביחס לשנים הקודמות.

1. תיאור המחקר

צוות מאירס-גיוינט-מכון ברוקדייל התבקש לבצע הערכה מקיפה של התכנית מראשיתה, ופרסם מספר דוחות מחקר. המחקר המלווה מספק היזון חוזר לשיפור מתמיד של התכנית ומידע על ההתקדמות בהשגת מטרות התכנית. דוח זה מתייחס להערכה שהתבצעה בשנת הלימודים תשס"ט (2008/9) וכללה בדיקה של שלושה מרכיבים מרכזיים:

- ◆ יישום התכנית
- ◆ שביעות הרצון של מנהלי בתי-הספר והתלמידים מהתכנית והערכתם את תרומותיה
- ◆ השפעות התכנית על הישגי התלמידים בבחינות הבגרות שנערכו בשנת הלימודים תשס"ט (2008/9).

על מנת לבחון את דרך יישום התכנית, שביעות הרצון ממנה ותרומותיה, נעשה שימוש בכלי מחקר איכותניים וכמותיים המייצגים מגוון רחב של מקורות מידע מנקודות מבט שונות:

- ◆ ראיונות עומק וקבוצות מיקוד עם מנהלי בתי-ספר ומרכזי למידה, אנשי מפתח בפרויקט הלאומי ובגופים המפעילים, רכזים ומנחים העובדים בתכנית, מורים ותלמידים
- ◆ תצפיות בפעילויות התכנית

- ◆ ריאיון טלפוני מובנה (שאלון) למנהלי בתי-ספר : רואיינו 83 מנהלי בתי-ספר בהם הפרויקט פועל ונותן מענה ל-10 תלמידים לפחות (98% היענות)
 - ◆ שאלון למילוי עצמי של אנשי צוות מהגופים המפעילים המרכזיים, הרכזים הבית-ספריים של אורט ישראל ומנחי הנוער מטעם ברנקו וייס : רואיינו 73 רכזים/מנחי נוער (92% היענות)
 - ◆ שאלון למילוי עצמי של התלמידים הלומדים בבתי-הספר ובמרכזי למידה בהם פועלת התכנית. השאלון הועבר למדגם של 41 מסגרות וענו עליו 1,422 תלמידים מכיתות ז'-י"ב (96% היענות מתוך התלמידים שנכחו בתגבורים בשבוע העברת השאלונים)
- הריאיון הטלפוני המובנה למנהלי בתי-ספר והשאלון למילוי עצמי של אנשי צוות מהגופים המפעילים המרכזיים הועברו זו הפעם השנייה במסגרת המחקר הרב-שנתי, וממצאי המחקר הנוכחי הושו לממצאים הקודמים.
- כמו-כן, נעשה שימוש בקבצים מינהליים של משרד החינוך מהשנים תשס"ב-תשס"ט (2001/2-2008/9) על מנת ללמוד על השפעת התכנית כפי שבאה לידי ביטוי בהישגי התלמידים בבחינות הבגרות, במעברים בין בתי-ספר ובנשירה.

2. יישום התכנית

- ◆ השיעורים הניתנים במסגרת הסיוע הלימודי מתקיימים בשעות שלאחר הלימודים הפורמליים, ולרוב בתוך בית-הספר. מכסת שעות הלימודים לתלמיד היא כארבע שעות שבועיות, והלימודים מתקיימים על-פי-רוב בקבוצות קטנות (כחמישה תלמידים). במסגרת התכנית התלמידים מקבלים גם ארוחה קלה.
- ◆ המנהלים מדווחים כי בממוצע משתתפים בתכנית 74% מהתלמידים יוצאי אתיופיה בבתי-הספר בהם התכנית מופעלת.
- ◆ המקצועות בהם רוב התלמידים מקבלים סיוע באמצעות שיעורי התגבור בתכנית הם מתמטיקה (66%) ואנגלית (42%). מחצית התלמידים (50%) ציינו כי הם זקוקים לעזרה לימודית נוספת, רובם מעוניינים בעזרה נוספת במקצועות בהם הם אינם מקבלים כיום עזרה במסגרת התכנית.
- ◆ לצד פעילויות התגבור הלימודי המתקיימות בתכנית, התכנית מספקת גם מגוון פעילויות בתחום החברתי-רגשי, כגון שיחות אישיות, סדנאות העצמה, פעילויות פנאי והעשרה. מראיונות העומק ומהשאלונים עם מפעילי התכנית, מנהלי בתי-הספר והתלמידים, עולה כי פעילותם של מנחי הנוער והרכזים הקהילתיים, האמונים על הפעילות החברתית-רגשית, הינה משמעותית מאוד בבניית הקשר עם התלמידים, בהנעת התלמיד ללמידה, בחיזוק מעורבות ההורים בבית-הספר, ובסיוע לתלמידים לבנות תמונת עתיד.
- ◆ מנהלי בתי-הספר, אנשי צוות התכנית והתלמידים העלו צורך בחיזוק מספר היבטים ביישום התכנית, ובהם הרחבת הסיוע הלימודי גם למקצועות נוספים, בחינת דרכים לשפר את נוכחות התלמידים בשיעורי העזר ולחזק את מוטיבציית התלמידים ללמידה, חיזוק הכשרת המורים, חיזוק הקשר בין בתי-הספר לבין צוות התכנית, ועבודה מאורגנת עם הורי התלמידים על מנת לשפר את המעורבות שלהם בלימודי ילדיהם.

3. שביעות הרצון מהתכנית והערכת תרומותיה

3.1 מנהלי בתי-הספר

מרבית מנהלי בתי-הספר (82%) דיווחו על שביעות רצון רבה או רבה מאוד מעצם הפעלת התכנית בבית-הספר. מרביתם חשים כי:

- ◆ התכנית נותנת מענה הולם לכל או לרוב התלמידים המשתתפים (71% מהמנהלים).
- ◆ התכנית נותנת מענה לתלמידים יוצאי אתיופיה שלא זכו בעבר למענה (88%).
- ◆ התכנית שידרגה את איכות המענים הניתנים לתלמידים יוצאי אתיופיה (87%).
- ◆ כשני-שלישים מהמנהלים (71%) ציינו שהתכנית תרמה במידה רבה/רבה מאוד להעלאת ההישגים הלימודיים של המשתתפים בה, וכשליש (33%) ציינו כי התכנית תרמה במידה רבה/רבה מאוד למעבר תלמידים לקבוצות לימוד גבוהות יותר.
- ◆ שני-שלישים מהמנהלים (66%) מייחסים לתכנית גם תרומה רבה/רבה מאוד להגברת המוטיבציה של התלמידים ללמידה.
- ◆ כשלושה-רבעים מהמנהלים (74%) מייחסים לתכנית תרומה רבה או רבה מאוד לקידום יכולותיהם הלימודיות של כלל התלמידים המשתתפים בה לפחות באחד התחומים שנבדקו.
- ◆ מדיווחי המנהלים, אשר בית-ספרם השתתף בתכנית בשתי שנות המחקר, עולה כי ישנה מגמת עלייה בשביעות הרצון לאורך שנות הפעלת התכנית - בשנת 2007 ציינו 77% מהמנהלים כי הם שבעי רצון במידה רבה/רבה מאוד מהפעלת התכנית בבית-ספרם, ובשנת 2009 ציינו זאת 85% מהמנהלים באותם בתי-הספר.
- ◆ ישנה מגמת עלייה גם בתפיסת המנהלים לגבי תרומת התכנית למשתתפיה. כך, אחוז המנהלים שדיווחו כי התכנית תורמת למשתתפיה באופן כללי, במידה רבה או רבה מאוד, עלה מ-68% מהמנהלים בשנת 2007, ל-80% מהמנהלים בשנת 2009. עלייה דומה נרשמה גם ביחס להערכת המנהלים היבטים אחרים של תרומת התכנית לתלמידים.

3.2 התלמידים

התלמידים דיווחו אף הם על שביעות רצון רבה מהתכנית. כמעט כולם דיווחו כי:

- ◆ הם שבעי רצון במידה רבה או רבה מאוד מהשיעורים הניתנים במסגרת התגבור הלימודי של התכנית (87%)
- ◆ היו ממליצים לחבריהם להשתתף בפרויקט במידה רבה מאוד או במידה רבה (90%)
- ◆ הם חשים שלמורים המלמדים בתגבור אכפת מהם (90%)
- ◆ יש אווירה נעימה בכיתה (90%).

התלמידים נשאלו על תרומת התכנית להם באופן אישי:

בתחום הלימודי

- ◆ רוב התלמידים (82%) ציינו כי השתתפותם בתכנית העלתה את המוטיבציה שלהם ללמידה במידה רבה או רבה מאוד.

- ◆ קרוב למחצית התלמידים (45%) חשים כי הישגיהם הלימודיים השתפרו במידה רבה או רבה מאוד בעקבות התכנית, ו-48% נוספים ציינו כי התכנית תרמה לכך במידה מועטה.
- ◆ ארבעים ואחד אחוזים מהתלמידים ציינו כי התכנית תרמה להם במידה רבה או רבה מאוד לעלייה במספר יחידות הלימוד בהן ייבחנו בבחינות הבגרות או ההקבצות בהן הם לומדים, ו-15% נוספים ציינו זאת במידה מועטה.
- ◆ רוב התלמידים (84%) העריכו כי התכנית תרמה להם במידה רבה או רבה מאוד לפחות באחד מההיבטים שנבדקו.

בתחום הרגשי-חברתי

- ◆ כשני-שלישים מהתלמידים (65%) ציינו כי התכנית תרמה במידה רבה/רבה מאוד לחיזוק הביטחון העצמי שלהם.
- ◆ מחצית התלמידים (50%) ציינו כי התכנית תרמה במידה רבה/רבה מאוד לחיזוק המעורבות שלהם בפעילויות בית-ספריות.
- ◆ קרוב למחצית התלמידים (45%) ציינו כי התכנית תרמה במידה רבה/רבה מאוד לחיזוק הקשרים החברתיים שלהם.
- ◆ קרוב למחצית התלמידים (44%) ציינו כי התכנית תרמה במידה רבה/רבה מאוד לגיבוש תמונת עתיד.
- ◆ רוב התלמידים (80%) דיווחו כי התכנית תרמה להם במידה רבה/רבה מאוד לפחות באחד ההיבטים הרגשיים-חברתיים שנבדקו.

4. השפעת התכנית על שיפור הישגי הבגרות

המטרה העיקרית של תכנית הסיוע הלימודי היא לקדם הישגים גבוהים בלימודים. זכאות לתעודת הבגרות ואיכותה של התעודה נחשבות מדדים מרכזיים של הצלחה בלימודים, והן מהוות דרישות חובה כדי להמשיך להשכלה גבוהה. עם זאת, חשוב לציין שגם סיום 12 שנות לימוד (וללא תעודת בגרות) ותוך פיתוח מוטיבציה, הרגלי למידה והתמדה מהווה הישג שיכול לקדם את התלמיד בהמשך חייו.

4.1 הפערים בהישגים בבחינות הבגרות בין תלמידים יוצאי אתיופיה לבין כלל התלמידים היהודים בשנת 2005, ערב יישום התכנית

- מניע מרכזי להפעלת הפרויקט הלאומי היה הפער הגדול בין הישגי התלמידים יוצאי אתיופיה לבין הישגי כלל התלמידים היהודים, בשנת 2005, ערב יישום התכנית:
- ◆ תלמידי כיתות י"ב הזכאים לתעודת בגרות: 36% בקרב התלמידים יוצאי אתיופיה, לעומת 59% בקרב שאר התלמידים במערכת החינוך העברי הממלכתית והממלכתית-דתית.

◆ תלמידי כיתות י"ב הזכאים לתעודת בגרות אשר עונה על דרישות הכניסה לאוניברסיטה: 18% בקרב התלמידים יוצאי אתיופיה, לעומת 52% בקרב שאר התלמידים במערכת החינוך העברי הממלכתית והממלכתית-דתית.

פערים אלה מדגישים את האתגר של התכנית לסיוע לימודי במאמציה לשדרג את ההישגים בקרב התלמידים יוצאי אתיופיה.

4.2 ניתוח השפעת התכנית על הישגי התלמידים

בהשוואה לכלל תלמידי כיתות י"ב יוצאי אתיופיה בארץ בשנת 2009 (2,736 תלמידים), הישגיהם של תלמידים יוצאי אתיופיה שהשתתפו בתכנית (599 תלמידים) גבוהים הרבה יותר:

◆ למעלה ממחצית (57%) מבוגרי כיתות י"ב יוצאי אתיופיה המשתתפים בתכנית זכאים לתעודת בגרות (לעומת 40% מכלל יוצאי אתיופיה).

◆ שליש (34%) אף עומדים בדרישות הסף לכניסה לאוניברסיטה (לעומת 24% מכלל יוצאי אתיופיה).

עם זאת, חשוב לציין כי גם לפני תחילת התכנית הישגיהם של התלמידים יוצאי אתיופיה באותם בתי-הספר אליהם הוכנסה התכנית היו גבוהים יותר מאשר ההישגים של תלמידים יוצאי אתיופיה בשאר בתי-הספר.

לכן, על מנת לאתר את השפעת התכנית על הישגי התלמידים בוצעה השוואה בין הישגי התלמידים יוצאי אתיופיה אשר השתתפו בתכנית לבין תלמידים בעלי מאפיינים דומים² הלומדים בבתי-הספר שבהם התכנית לא פעלה. ניתוח זה נועד לענות על השאלה "מה היה קורה אילו התכנית לא הופעלה בבית-הספר?" את ההבדלים בהישגים בין שתי הקבוצות ניתן לפרש כהשפעת התכנית. יש לזכור, שבבתי-ספר בהם התכנית אינה פועלת ניתנות תשומות אחרות כמענה על צורכיהם של תלמידים יוצאי אתיופיה. כמו-כן, בחלק מבתי-הספר שבהם פועל הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה ניתנות בנוסף לתשומות הפרויקט גם תשומות נוספות לתלמידים. לכן, השפעת התכנית היא ההשפעה התוספתית לעומת הפעילות הרגילה של בתי-הספר לקידום התלמידים יוצאי אתיופיה.

על מנת לענות על שאלה זו נערכו שני ניתוחים:

1. ניתוח בו קבוצת ההשוואה נבנתה על בסיס מאפייני בתי-הספר: ניתוח זה לוקח בחשבון הישגים קודמים של תלמידים יוצאי אתיופיה ברמת בית-הספר (אחוז זכאות של תלמידים יוצאי אתיופיה

¹ תעודת בגרות המאפשרת הרשמה ללימודים אקדמיים, המותנית בהצלחה בבחינה באנגלית ברמה של 4 יחידות לימוד לפחות.

² התלמידים הדומים נבחרו על סמך מאפיינים אישיים (מין התלמיד) ומאפייני בית-הספר אליו הם משתייכים: פיקוח (ממלכתי או ממלכתי-דתי), אחוזי זכאות לתעודת בגרות בקרב כלל התלמידים בשנה הנוכחית ואחוזי זכאות לתעודת בגרות של תלמידים יוצאי אתיופיה בבית-הספר בשנת 2005. בניתוח נוסף נעשה שימוש בהישגי התלמידים במבחני המיצ"ב בהיותם בכיתה ח (בשנת 2005) במקום במשתנה של הישגי יוצאי אתיופיה בבחינות הבגרות בשנת 2005.

בבית-הספר, טרם הפעלת התכנית). ניתוח זה התייחס לכלל תלמידי כיתות י"ב שהשתתפו בתכנית בשנת 2009 (599 תלמידים).

2. ניתוח בו קבוצת ההשוואה נבנתה על בסיס מאפייני בתי-הספר, וההישגים האישיים של התלמידים בבחינות המיצ"ב בכיתה ח: ניתוח זה מאפשר לקבל מידע המנטרל מצבים אפשריים שבהם התלמידים המשתתפים בתכנית הינם התלמידים בעלי ההישגים הגבוהים יותר מלכתחילה. ניתוח זה נעשה רק בעבור אותם התלמידים שנבחנו בבחינות המיצ"ב כאשר היו בכיתה ח בשנת 2005 (334 תלמידים).

הישגי התלמידים נבחנו לפי מספר מדדים:

- ◆ זכאות לתעודת בגרות
- ◆ זכאות לתעודת בגרות המאפשרת הרשמה לאוניברסיטה³
- ◆ מעבר בחינות בהיקף של 18 יחידות לימוד לפחות⁴
- ◆ מעבר בהצלחה של בחינות במתמטיקה, אנגלית ועברית.

בשני הניתוחים עולות מגמות דומות המעידות על השפעת התכנית על העלאת הישגי התלמידים בבחינות הבגרות.

א. השפעת התכנית על פי ניתוח בו קבוצת ההשוואה נבנתה על בסיס מאפייני בתי-הספר

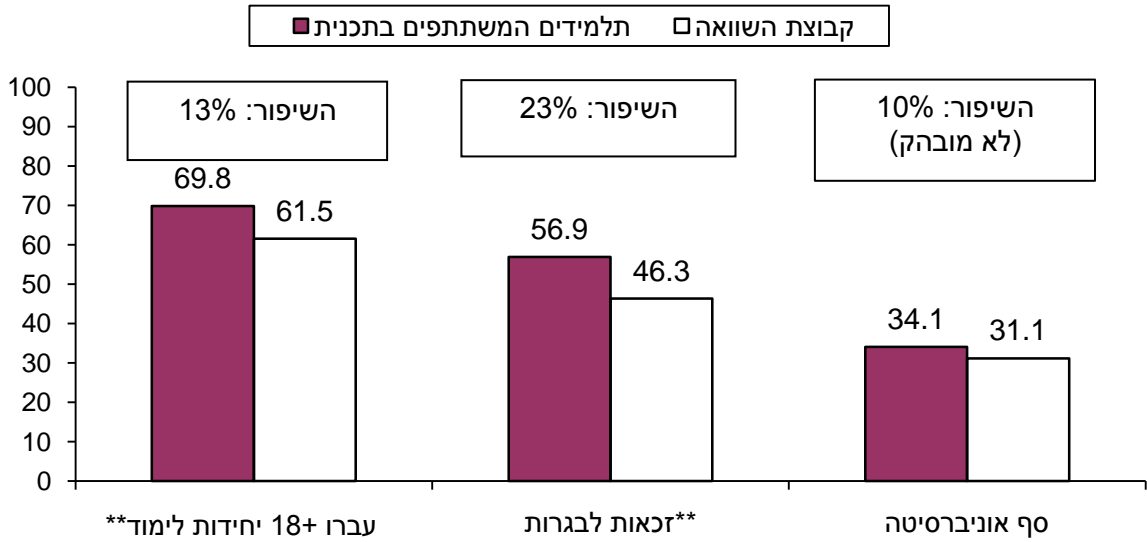
- ◆ זכאות לתעודת בגרות: אחוז הזכאים בקרב תלמידי התכנית הוא 56.9%, לעומת 46.3% בקרב תלמידים דומים שלא השתתפו בתכנית. זהו שיפור של 10.6 נקודות אחוז לטובת תלמידי התכנית, או 5.23%.
- ◆ מדדים אחרים: מגמת שיפור דומה נמצאה גם לגבי מדדי הישג נוספים: הצלחה בבחינות במתמטיקה, אנגלית ועברית, ואחוז התלמידים שעברו בחינות ב-18 יחידות לימוד לפחות (ראו תרשימים 1,2).
- ◆ זכאות לתעודת בגרות המאפשרת הרשמה לאוניברסיטה: באחוז התלמידים שהישגיהם הלימודיים בבחינות הבגרות עומדים בסף הדרישה לכניסה לאוניברסיטה נמצא שיפור של 10%, שאינו מובהק סטטיסטית.

³ תעודה הכוללת בחינה באנגלית ברמה של 4 יחידות לימוד לפחות.

⁴ ניגשו לבחינות ב-18 יחידות לימוד לפחות (מתוך 21 נקודות נדרשות) וקיבלו ציון 55 ומעלה. מדד זה מציין מצב בו התלמיד קרוב מאד להשגת זכאות לתעודת בגרות.

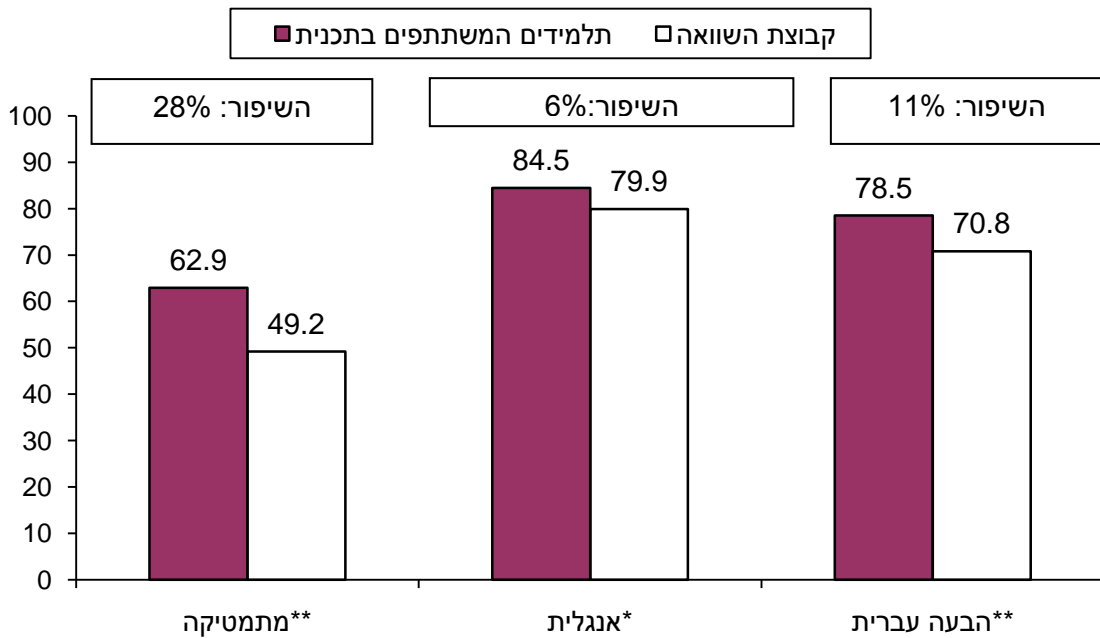
⁵ אחוז שיפור: ההפרש בין אחוז התלמידים הזכאים לתעודת בגרות בקרב תלמידי התכנית לבין האחוז בקרב תלמידי קבוצת ההשוואה, מחולק באחוז בקרב תלמידי קבוצת ההשוואה ((56.9-46.3)/46.3)

תרשים 1: אחוז התלמידים בעלי הישגים שונים בבגרות בקרב המשתתפים אישית¹ בתכנית, ובקרב קבוצת השוואה (שנת 2008/9), ואחוז השיפור בהישגים

¹ n=599. ** p<0.01. קבוצת השוואה כללה 521 תלמידים שלמדו בבתי-ספר שאינם נכללים בתכנית.

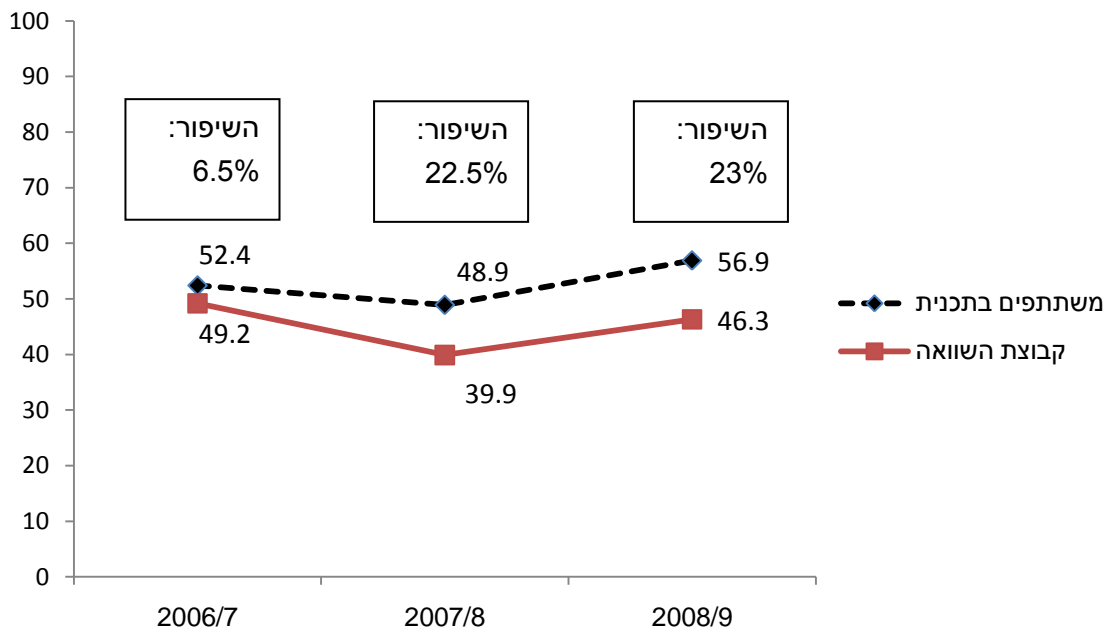
תרשים 2: אחוז התלמידים העוברים את בחינות הבגרות במתמטיקה, אנגלית והבעה עברית, בקרב המשתתפים אישית¹ בתכנית ובקרב קבוצת השוואה (שנת 2008/9), ואחוז השיפור בהישגים

¹ n=599. * p<0.05, ** p<0.01. קבוצת השוואה כללה 521 תלמידים שלמדו בבתי-ספר שאינם נכללים בתכנית.

שינויים בהשפעת התכנית לאורך שנות הפעלה⁶: בשנת 2009 מרבית תלמידי כיתות י"ב שהשתתפו בתכנית (כ-80%) למדו בבתי-ספר בהם התכנית פעלה זו השנה הרביעית. כלומר, תלמידים אלה נחשפו לתכנית במשך 4 מתוך 6 שנות לימודיהם בחטיבת הביניים ובבית-הספר התיכון. לכן, הניתוח בשנה זו מייצג השפעה של השתתפות מלאה יותר בתכנית מאשר בשנים קודמות. ניתן לראות עלייה משמעותית בהשפעת התכנית על אחוזי הזכאות לבגרות של תלמידיה. אחוז השיפור עלה מ-3.2 נקודות אחוז (6.5% שיפור) בשנת 2006/7 ל-10.6 נקודות אחוז (22.9% שיפור) בשנת 2008/9.

תרשים 3: אחוז תלמידי כיתות י"ב המשתתפים בתכנית הזכאים לתעודת בגרות מלאה בשנים 2006/7-2008/9 ובקרב קבוצת השוואה, ואחוז השיפור בהישגים

ב. השפעת התכנית על פי ניתוח קבוצת השוואה נבנתה על בסיס מאפייני בתי-הספר, וההישגים האישיים של התלמידים בבחינות המיצ"ב בכיתה ח

- ♦ הניתוח השני מעלה כי מגמת השיפור בהישגי תלמידי התכנית נשמרת גם כשתלמידי התכנית הושוו לתלמידים בעלי הישגים דומים בכיתה ח.
- ♦ בניתוח זה אף נמצא הבדל באחוז התלמידים שהישגיהם עומדים בסף הכניסה לאוניברסיטה: שיפור של 5.8 נקודות אחוז לטובת התלמידים שהשתתפו בתכנית (מ-31% ל-36.8%), המהווה שיפור של 19% בהישגים.

⁶ מעגל בתי-ספר קבוע לפי בתי-הספר שהשתתפו בתכנית בשנת 2009.

5. סיכום

- ◆ שביעות הרצון של מנהלי בתי-הספר ושל התלמידים מתכנית הסיוע הלימודי הינה גבוהה והם מייחסים לה תרומה רבה הן בתחום הלימודי והן בתחום הרגשי-חברתי.
- ◆ ממצאי המחקר מעידים על תרומה משמעותית של התכנית לשיפור הישגיהם הלימודיים של התלמידים בבחינות הבגרות.
- ◆ ממצאי המחקר העלו מספר סוגיות הקשורות ליישום התכנית ולהשגת מטרותיה, אשר יכולות לשמש בסיס לדיון על הדרכים לחזק את התכנית, ובהן, בחינת דרכים לשפר את נוכחות התלמידים בשיעורי העזר ולחזק את מוטיבציית התלמידים ללמידה, חיזוק הקשר בין בתי-הספר לבין צוות התכנית ועבודה מאורגנת עם הורי התלמידים על מנת לשפר את המעורבות שלהם בלימודי ילדיהם.
- ◆ יש מקום לחזק את לימודי האנגלית לאור העובדה שהצלחה במבחן באנגלית היא המפתח לקבלת תעודת בגרות המאפשרת הרשמה לאוניברסיטה.
- ◆ ממצאי המחקר הופצו ונידונו עם המעורבים בהפעלת התכנית ובמימונה, והם משמשים בסיס לשיפור התכנית ולהמשך הפצתה.

דברי תודה

ברצוננו להודות לכל מי שסייע במחקר ואִפשר את ביצועו. בראש ובראשונה ד"ר נגיסט מנגשה, מנכ"לית הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה, אמיר טואבה, מנהל תפעול הפרויקט הלאומי וגרייס רודניצקי האחראית על קשרי החוץ בפרויקט. תודה מיוחדת גם למפקחים מטעם הפרויקט הלאומי שסייעו לנו בתהליך הלמידה ואיסוף הנתונים ועמדו לרשותנו בכל שאלה ובקשה.

אנו מודים גם לאחראים על התכנית מטעם הגופים המפעילים את תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי: שירלי רימון, מרב אלקן, סעיד ענבوسی ואיתן ביטאו, על שיתוף הפעולה, וכמובן לכל הרכזים ומנחי הנוער שבנדיבותם סייעו לנו לאסוף את הנתונים, ושיתפו אותנו בניסיונם ובתובנותיהם.

תודה מיוחדת למנהלי בתי-הספר שהשתתפו בסקר ותרמו את המידע שאִפשר עריכת מחקר זה, ולצוות בית-הספר שהשתתפו בראיונות שנערכו במסגרת המחקר. תודה מיוחדת גם לבני הנוער יוצאי אתיופיה שהשתתפו במחקר ששיתפו איתנו פעולה במהלך הראיונות.

אנו מבקשים להודות למשרד החינוך שהעמיד לרשותנו נתונים לצורך ביצוע המחקר, ולד"ר ריטה סבר וד"ר גד אבוקסיס ששיתפו אותנו בהערותיהם ובתובנותיהם החשובות והמאירות.

ברצוננו להודות לחברי הצוות של המכון שליוו אותנו במהלך התכנית: מרים כהן-נבות, מנהלת מרכז אנגלברג לילדים ונוער, אשר ליוותה מחקר זה מראשיתו ותרמה רבות מתובנותיה וניסיונה; לפרופ' ג'ק חביב מנכ"ל מאיירס-ג'וינט מכון ברוקדייל, על התמיכה וההדרכה במהלך השלבים השונים של המחקר; אסף בן שוהם ואסף שרון על הליווי והייעוץ הסטטיסטי; חן תמיר-צוק מנהלת היחידה לעבודת שדה, למרק מלקוביץ ובן שלומי שארגנו את עבודת השדה; אורי קצין שהייתה אמונה על איסוף וניתוח המידע האיכותני; תרצה מרגולין ורונלי רותם שסייעו בהכנת הדוח ורויטל אביב-מתוק שסייעה בעיצוב וארגון הדוח; ג'ני רוזנפלד מנהלת מחלקת העריכה, ובלהה אלון שערכה את הדוח, נעמי הלסטד על עבודת התרגום, סו בוביס, ולסלי קליינמן על ההבאה לדפוס.

תוכן עניינים

1	1. מבוא
1	1.1 רקע
2	1.2 הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה ותכנית הסיוע הלימודי
5	2. תיאור המחקר
5	2.1 מטרות המחקר
7	2.2 כלי המחקר
10	3. המבנה הארגוני של תכנית הסיוע הלימודי
10	3.1 מודלים בהפעלת התכנית
20	4. מאפייני בתי-הספר והתלמידים המשתתפים בתכנית
20	4.1 מאפייני בתי-הספר המשתתפים בתכנית
24	4.2 מאפייני התלמידים המשתתפים בתכנית
29	5. יישום תכנית הסיוע הלימודי
29	5.1 דפוסי השתתפות בסיוע הלימודי
30	5.2 תכני הלמידה ודרכי ההוראה בסיוע הלימודי
33	5.3 מאפייני המורים בשיעורי הסיוע הלימודי
35	5.4 הקשר בין בתי-הספר והתכנית
37	6. תשומות נוספות
38	6.1 השתתפות התלמידים בפעילות חברתית והעשרתית
39	6.2 הקשר של מנחי הנוער והרכזים הקהילתיים עם התלמידים
41	7. שביעות הרצון מתכנית הסיוע הלימודי ותרומתה לתלמידים ולבתי-הספר
41	7.1 שביעות רצון
48	7.2 תרומות התכנית
54	8. בדיקת השפעת התכנית על שיפור הישגי הבגרויות, צמצום הנשירה והמעברים בין בתי-ספר
55	8.1 הישגים בבחינות הבגרות של התלמידים המשתתפים בתכנית בהשוואה לכלל התלמידים יוצאי אתיופיה בארץ ולכלל התלמידים בבתי-ספר דוברי עברית, ערב הפעלת התכנית
56	8.2 ניתוח השפעת התכנית על הישגי התלמידים
63	8.3 שיעורי הנשירה של תלמידים הלומדים בתכנית ומעבר תלמידים בין בתי-ספר
65	9. סוגיות לדיון
68	מקורות
70	נספח א: שיטת הניתוח לבחינת השפעת התכנית על ההישגים בבחינות הבגרות

רשימת לוחות

3.1 מודלים בהפעלת התכנית

- 13 לוח 1 : מאפיינים של מנחי הנוער, והיקף עבודתם בפרויקט, לפי דיווח מנחי הנוער
- 14 לוח 2 : השתתפות בהכשרה, הדרכה ובישיבות, לפי דיווח מנחי הנוער
- 17 לוח 3 : מאפייני הרכזים הבית-ספריים של אורט ישראל והיקף עבודתם בפרויקט, לפי דיווח הרכזים
- 18 לוח 4 : השתתפות בהכשרה, הדרכה וישיבות, לפי דיווח הרכזים

4.1 מאפייני בתי-הספר המשתתפים בתכנית

- 20 לוח 5 : מאפייני בתי-הספר המשתתפים בתכנית הסיוע הלימודי ב-2009, לפי דיווח המנהלים
- 21 לוח 6 : מאפיינים של בתי-הספר שהיו בתכנית בשנת 2009 בהשוואה לבתי-הספר האחרים בארץ, מנתוני משרד החינוך
- 23 לוח 7 : תכניות חיצוניות נוספות הפועלות בבתי-הספר בהם משתתפים תלמידים יוצאי אתיופיה ב-2009, לפי דיווח המנהלים

4.2 מאפייני התלמידים המשתתפים בתכנית

- 25 לוח 8 : מאפיינים דמוגרפיים של המשתתפים בתכנית, לפי דיווח התלמידים
- 28 לוח 9 : דיווח התלמידים על תפקודם הלימודי "תמיד או כמעט תמיד"
- 28 לוח 10 : עמדות של התלמידים כלפי בית-הספר שלהם, לפי דיווח התלמידים

5.2 תכני הלמידה ודרכי ההוראה בסיוע הלימודי

- 30 לוח 11 : המקצועות בהם קיבלו התלמידים עזרה במסגרת התכנית, חטיבת בנינים מול בית-ספר תיכון, לפי דיווח התלמידים
- 31 לוח 12 : תלמידים שצינו כי הם מעוניינים לקבל עזרה לימודית נוספת - אחוז התלמידים שכבר מקבלים עזרה במקצוע לעומת אחוז התלמידים שאינם מקבלים עזרה במקצוע
- 31 לוח 13 : דיווח התלמידים על דרכי הוראה במהלך הסיוע הלימודי "תמיד ולעתים קרובות"

5.4 הקשר בין בתי-הספר והתכנית

- 37 לוח 14 : מעורבות בית-הספר בתכנית (במידה רבה/רבה מאוד), לפי תפיסת הרכזים/מנחי הנוער

6.1 השתתפות התלמידים בפעילות חברתית והעשרתית

- 38 לוח 15 : דיווח התלמידים על השתתפותם בפעילות חברתית במהלך השנה

8.1 הישגים בבחינות הבגרות של התלמידים המשתתפים בתכנית בהשוואה לכלל התלמידים יוצאי אתיופיה בארץ ולכלל התלמידים בבתי-ספר דוברי עברית, ערב הפעלת התכנית

- 56 לוח 16 : הישגים בבחינות הבגרות בקרב כלל יוצאי אתיופיה בארץ, ובקרב תלמידים שהשתתפו בתכנית, בשנת תשס"ט (2008/9)

8.3 שיעורי הנשירה של תלמידים הלומדים בתכנית ומעבר תלמידים בין בתי-ספר
לוח 17 : מאפייני בתי-הספר הקודמים והחדשים של תלמידי כיתה ט יוצאי אתיופיה שלמדו
בבתי-ספר בהם התכנית פעלה בשנת תשס"ט (2008/9) ועברו לבית-ספר אחר בשנת
תש"ע (2009/10) (רק בקרב תלמידי בתי-ספר שש-שנתיים)

64

רשימת תרשימים

1.2 הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה ותכנית הסיוע הלימודי

תרשים 1 : התרחבות התכנית : מספר היישובים ובתי-הספר שבהם הופעלה התכנית לאורך
שנות ההפעלה מתשס"ה (2004/5) ועד תשס"ט (2008/9)

5

תרשים 2 : שינויים במספר התלמידים המשתתפים בפרויקט לאורך שנות ההפעלה : מתשס"ה
(2004/5) ועד תשס"ט (2008/9)

5

3.1 מודלים בהפעלת התכנית

תרשים 3 : מספר התלמידים המשתתפים בסיוע הלימודי באמצעות ברנקו וייס לפי שנות
ההפעלה

11

תרשים 4 : מספר התלמידים המשתתפים בסיוע הלימודי באמצעות אורט ישראל, לפי שנות
ההפעלה

15

4.1 מאפייני בתי-הספר המשתתפים בתכנית

תרשים 5 : אחוז התלמידים המשתתפים בפרויקט הלאומי מתוך כלל יוצאי אתיופיה בבית-
הספר, לפי דיווח המנהלים

22

4.2 מאפייני התלמידים המשתתפים בתכנית

תרשים 6 : התפלגות התלמידים המשתתפים בתכנית לפי שכבת לימוד, לפי דיווח התלמידים

24

תרשים 7 : ציפיות לימודיות של התלמידים המשתתפים בתכנית, לפי דיווח התלמידים

26

תרשים 8 : דיווח התלמידים על "מרבית ציוניהם בתעודה האחרונה"

27

תרשים 9 : דיווח התלמידים על מספר המקצועות בהם נכשלו בתעודה האחרונה

27

5.2 תכני הלמידה ודרכי ההוראה בסיוע הלימודי

תרשים 10 : המקצועות בהם קיבלו התלמידים עזרה במסגרת התכנית, לפי דיווח התלמידים

30

5.3 מאפייני המורים בשיעורי הסיוע הלימודי

תרשים 11 : הכשרתם של מורי הסיוע הלימודי, לפי דיווח מנהלי בתי-הספר

34

5.4 הקשר בין בתי-הספר והתכנית

תרשים 12 : דיווח מנהלי בתי-הספר על מידת מעורבותם בהפעלת התכנית

36

7.1 שביעות רצון

תרשים 13 : דיווח המנהלים על שביעות רצונם מהפעלת תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט
הלאומי בבית-ספרם

43

7.2 תרומות התכנית

- 49 תרשים 14 : הערכת המנהלים את תרומות התכנית לתלמידים המשתתפים בה
- 49 תרשים 15 : תרומות התכנית לתלמידים המשתתפים בה במידה רבה או רבה מאוד, לפי דיווח המנהלים שהשתתפו בשתי שנות המחקר
- 50 תרשים 16 : תרומת התכנית בתחום הלימודי, לפי הערכת התלמידים
- 52 תרשים 17 : תרומת התכנית בתחום החברתי-רגשי, לפי הערכת התלמידים
- 53 תרשים 18 : השפעת התכנית על בית-הספר, לפי הערכת המנהלים
- 58 תרשים 19 : אחוז התלמידים בעלי הישגים שונים בקרב המשתתפים אישית בתכנית, ובקרב קבוצת ההשוואה (שנת 2008/9), ואחוז השיפור בהישגים
- 59 תרשים 20 : אחוז התלמידים העוברים את בחינות הבגרות במתמטיקה, אנגלית והבעה עברית, בקרב המשתתפים אישית בתכנית ובקרב קבוצת ההשוואה (שנת 2008/9), ואחוז השיפור בהישגים
- 60 תרשים 21 : אחוז תלמידי כיתות י"ב המשתתפים בתכנית הזכאים לתעודת בגרות מלאה בשנים 2006/7-2008/9 ובקרב קבוצת ההשוואה, ואחוז השיפור בהישגים
- 62 תרשים 22 : אחוז התלמידים בעלי הישגים שונים בקרב המשתתפים אישית בתכנית, ובקרב קבוצת ההשוואה (שנת 2008/9), ואחוז השיפור בהישגים - בעבור תלמידים שנבחנו בבחינות המיצ"ב בשנת 2005
- 62 תרשים 23 : אחוז התלמידים העוברים את בחינות הבגרות במתמטיקה, אנגלית והבעה עברית, בקרב המשתתפים אישית בתכנית, ובקרב קבוצת ההשוואה (שנת 2008/9), ואחוז השיפור בהישגים - בעבור תלמידים שנבחנו בבחינות המיצ"ב בשנת 2005

1. מבוא

1.1 רקע

העלייה מאתיופיה התרחשה בארבעה גלים מרכזיים: מבצע משה (1984-1985), מבצע שלמה (1991), עליית יהודי קווארה בשנת 1998 ועליית יהודי הפלשמורה בתחילת שנות ה-2000. המעבר מאתיופיה, מחברה מסורתית, אשר רובה כפרית, לחברה המודרנית והמתועשת בישראל היה מורכב ורווי אתגרים.

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של יוצאי אתיופיה בישראל

בישראל חיו בשנת 2008 למעלה מ-119.3 אלף יוצאי אתיופיה, כשליש מהם בני עולים, דור שני או אפילו שלישי בארץ (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2009). קהילת יוצאי אתיופיה בארץ הינה קהילה צעירה יחסית, בה בני 22-44 מהווים 73% מהבוגרים (גילאי 22 ומעלה) (ולדה-צדיק, 2007). הילדים גילאי לידה עד 14 מהווים כשליש מהאוכלוסייה (לעומת רבע בכלל האוכלוסייה היהודית).

מנתונים על אודות השכלת המבוגרים עולה כי למחצית מיוצאי אתיופיה (54%) יש השכלה של 8 שנות לימוד ופחות, ורק 14% הם בעלי השכלה של 13 שנות לימוד ויותר. זאת, בהשוואה לכלל האוכלוסייה היהודית בישראל, אשר ל-5% בלבד ממנה יש השכלה של עד 8 שנות לימוד, ולמעלה ממחציתה (57%) יש השכלה של 13 שנות לימוד ויותר. שיעורם של יוצאי אתיופיה בעלי 13 שנות לימוד ומעלה הולך וגדל אמנם (מ-6% ב-1996 ל-14% ב-2007), וכיום ישנם למעלה מ-3,000 בוגרי אוניברסיטאות ומספר לא מבוטל של סטודנטים בקרב העדה, אך הפער בינם לבין כלל האוכלוסייה היהודית בישראל עדיין משמעותי (ולדה-צדיק, 2007).

להשכלה הנמוכה נלווים גם שיעורי תעסוקה נמוכה. בשנת 2007 היו 60% מהגברים ומחצית הנשים (51%) מועסקים; זאת, בהשוואה ל-75% ו-70%, בהתאמה, בקרב כלל האוכלוסייה היהודית. רמת החיים של משפחות יוצאות אתיופיה נמוכה ביותר: בשנת 2005 ההכנסה לנפש תקנית בקרב יוצאי אתיופיה עמדה על כ-2,000 ₪ לחודש, לעומת כ-4,000 ₪ לחודש בכלל משקי הבית היהודיים (סבר, 2007).

משפחות יוצאות אתיופיה מאופיינות במספר ילדים רב יותר בממוצע ביחס לאוכלוסייה היהודית הכללית, ובשיעור גבוה יותר של משפחות חד-הוריות. ארבעים ושמונה אחוזים מהמשפחות יוצאות אתיופיה הן משפחות עם שלושה-ארבעה ילדים ויותר עד גיל 17, בהשוואה ל-30% מהמשפחות באוכלוסייה היהודית (הלמ"ס, 2009). אחוז המשפחות החד-הוריות בקרב יוצאי אתיופיה גבוה, ועומד על 27%, והוא כפול מאחוז המשפחות החד-הוריות באוכלוסייה היהודית הכללית (הלמ"ס, 2009).

תפקוד לימודי והישגים של תלמידים יוצאי אתיופיה

מחקרים שונים שבחנו את הישגיהם הלימודיים של תלמידים יוצאי אתיופיה מצביעים על פערים בתפקוד הלימודי בינם לבין ילדים ישראלים ותיקים (ליפשיץ ואגור, 2004; ליפשיץ ואחרים, 2005; דולב ואחרים, 2007; חביב ואחרים, 2008; כהן-נבות ואחרים, 2008). הספרות המחקרית שדנה בהתמודדותם של עולים עם השפה העברית מצביעה, כצפוי, על קשיים רבים בקרב העולים במקצועות

הדורשים ידע בעברית. הקשיים באים לידי ביטוי הן בבתי-הספר היסודיים והן בבתי-הספר העל-יסודיים. במחקר על רכישת השפה הכתובה בקרב ילדים יוצאי אתיופיה מגיל הגן ועד סוף בית-הספר היסודי, נמצאו פערים בין ילדים יוצאי אתיופיה לבין הוותיקים הלומדים באותה סביבה חינוכית (שני, 2006).

מגמה דומה עלתה גם בממצאי מבחני המיצ"ב הארציים של משרד החינוך. כך, למשל, על-פי מבחני המיצ"ב, בשנת 2004 ממוצע הישגיהם הלימודיים של תלמידים עולים יוצאי אתיופיה בכיתות ה-ח היו נמוכים מהממוצע הארצי במקצועות אנגלית, מדעים, מתמטיקה ועברית. ממוצע הישגיהם של תלמידים עולים יוצאי אתיופיה היה נמוך גם בהשוואה לממוצע הישגיהם של תלמידים עולים אחרים במבחני מיצ"ב אלו (משרד החינוך, 2005). על ממצאים דומים מדווחים גם קמחי ואחרים (2007) שהראו כי הישגיהם של תלמידים יוצאי אתיופיה הם הנמוכים ביותר מבין כלל קבוצות העולים האחרות בישראל (קמחי ואחרים, 2007). בנוסף נרשמה עלייה חדה בפערים במתמטיקה עם העלייה בגיל התלמידים (לוי ואחרים, 2003). ניתוח נתונים שנערך בראמ"ה (רגבי ואחרים, 2011) בחן את הישגיהם של תלמידים יוצאי אתיופיה בבחינות המיצ"ב בשנים תשס"ז-תש"ע (2006/7-2009/10) מצא כי הפער בהישגים בין תלמידים יוצאי אתיופיה לבין כלל התלמידים בבתי-ספר דוברי עברית גדול מאוד בכל מקצועות המיצ"ב ועומד על כשלושה-רבעים סטיית תקן, ובשכבה ח אף למעלה מזה. לאורך השנים הצטמצמו הפערים במקצועות עברית ומתמטיקה בשכבה ה, ובאנגלית בשכבת כיתות ח. עוד עולה ממחקר זה, כי הפערים בין התלמידים יוצאי אתיופיה לבין כלל התלמידים אינם מוסברים במלואם על ידי הרקע החברתי-כלכלי.

הפערים בין תלמידים יוצאי אתיופיה לבין תלמידים אחרים באים לידי ביטוי גם בנשירה מהלימודים בכיתות הגבוהות ובהישגים הנמוכים של יוצאי אתיופיה בבחינות הבגרות. בשנת 2005 34% מכלל בוגרי בתי-ספר תיכוניים יוצאי אתיופיה היו זכאים לתעודת בגרות ו-18% בלבד היו זכאים לתעודה המזכה בכניסה לאוניברסיטה, זאת לעומת 58% ו-51% בהתאמה בקרב כלל היהודים. זאת ועוד, באותה שנה כ-12% מיוצאי אתיופיה לא סיימו 12 שנות לימוד (כלומר נשרו מהלימודים לפני סוף כיתה י"ב) לעומת 5% בקרב כלל היהודים (וולדה-צדיק, 2006). נתונים מעודכנים של משרד החינוך לשנת 2007 מצביעים על מגמה דומה: 37% מכלל בוגרי בתי-ספר תיכוניים יוצאי אתיופיה היו זכאים לתעודת בגרות ו-20% בלבד היו זכאים לתעודה המזכה בכניסה לאוניברסיטה; זאת, לעומת 63% ו-56% בהתאמה בקרב כלל היהודים.

1.2 הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה ותכנית הסיוע הלימודי

הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה מהווה שותפות בין הפדרציות היהודיות של צפון אמריקה (JFNA), ממשלת ישראל, נציגי ארגונים של קהילת יוצאי אתיופיה, הסוכנות היהודית לישראל (JAFI), גיוינט-ישראל (JDC) וקרן היסוד. שותפות זו מתבטאת בייצוג השותפים בגופים המנהלים של הפרויקט ובשותפות כספית.

מטרת הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה היא לאפשר לבני הנוער יוצאי אתיופיה לממש את מלוא הפוטנציאל הטמון בהם, ולהגביר את סיכוייהם לניעות חברתית ולשילוב עתידי בשוק העבודה.

הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה ייחודי בכך שהוא מתמקד בהכללתם של יוצאי אתיופיה בכל ההיבטים של פעילותו, כולל יישום, פיקוח, תכנון אסטרטגי וקבלת החלטות (מנגשה, 2009ב').

בתחילת דרכו מיפה הפרויקט הלאומי, בעזרת מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, את הצרכים והשירותים הקיימים בעבור יוצאי אתיופיה. בהתבסס על המידע שנאסף, הוחלט להתמקד במספר מרכיבים מרכזיים:

1. תכניות המתקיימות בבית-הספר בשעות לאחר הלימודים המיועדות לבני הנוער בשכבות ז'-י"ב, המבוססות על גישה הוליסטית למתן מענה על צורכי בני הנוער, גישה הכוללת סיוע לימודי ותמיכה אישית. תכניות אלו נכללות תחת קורת הגג של תכנית הסיוע הלימודי.

2. מרכזי נוער בקהילה, תכנית למניעת שימוש באלכוהול וסמים ותכנית הכנה לקראת השירות בצבא. תכניות אלו נכללות יחד כתכניות הנותנות מענה על צרכים של בני הנוער, שאינם חלק מהצרכים הלימודיים.

3. תכנית להעצמת הקהילה, המתמקדת בהכשרת מנהיגות קהילתית ברמות המקומית והארצית.

דוח זה מתמקד בהערכת תכנית הסיוע הלימודי שהחלה לפעול בשנת 2005. דוחות על הפעלת הסיוע הלימודי בשנים הקודמות, וכן על מרכזי הנוער בקהילה והתכנית למניעת שימוש באלימות ובסמים פורסמו בשנים קודמות (כהן-נבות, ואחרים, 2008; ברוך-קוברסקי וכהן-נבות, 2009א'; ברוך-קוברסקי וכהן-נבות, 2009ב').

תכנית הסיוע הלימודי

אוכלוסיית היעד של תכנית הסיוע הלימודי היא תלמידים שעלו מאתיופיה או תלמידים שהוריהם עלו מאתיופיה. התכנית מבקשת לשפר את התפקוד הלימודי של התלמידים יוצאי אתיופיה בחינוך העל-יסודי ולצמצם פערים בהישגים בינם לבין תלמידים אחרים, למנוע את נשירתם מבית-הספר ולשפר את החוויה הבית-ספרית ואת תחושת המסוגלות האישית שלהם. במסגרת תכנית הסיוע הלימודי משתתפים התלמידים בתגבור לימודי אחרי שעות הלמידה בבית-הספר. התגבור מתקיים בקבוצות למידה קטנות והוא ניתן בעיקר במקצועות אנגלית, מתמטיקה ושפה. בנוסף לתגבור הלימודי משתתפים התלמידים גם בפעילויות העשרה וחלקם מקבלים גם ליווי אישי של איש מצוות התכנית. יעדיה המרכזיים של התכנית כוללים:

- ◆ להרחיב את מספר התלמידים יוצאי אתיופיה אשר בסוף חטיבת הביניים מושגים במסלולים המכוונים לתעודת בגרות בבתי-ספר תיכוניים.
- ◆ להרחיב את השתתפותם במסלולי למידה מתקדמים יותר באנגלית ובמתמטיקה.
- ◆ לסייע לתלמידים יוצאי אתיופיה להשיג תעודות בגרות באיכות גבוהה יותר, כך שירחיבו את ההזדמנויות העומדות בפניהם להמשיך ללימודים גבוהים.
- ◆ לספק לתלמידים יוצאי אתיופיה תמיכה לצמיחה רגשית וחברתית, חיזוק תחושת השייכות לסביבה ולקהילה וגיבוש הזהות האישית.

- ◆ לצמצם את תופעת הנשירה הגלויה והסמויה של תלמידים יוצאי אתיופיה.
- ◆ לסייע לתלמידים יוצאי אתיופיה לפתח הרגלי למידה, וחיזוק תחושת מסוגלות.

צורכיהם של תלמידים יוצאי אתיופיה מהווים אתגר מרכזי למשרד החינוך, הרשויות המקומיות וגופים רבים מהמגזר השלישי, אשר הפעילו, במיוחד בעשור האחרון, תכניות שונות בניסיון לצמצם את הפערים בהישגים הלימודיים שלהם בהשוואה לאלו שאינם יוצאי אתיופיה. תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי מתמקדת בחיזוק התמיכה הניתנת לתלמידים יוצאי אתיופיה, על-ידי הרחבת הסיוע הניתן ואיכותו, תוך כדי גישה רגישת-תרבות שנועדה להעניק תשומת-לב מיוחדת לצורכיהם הייחודיים.

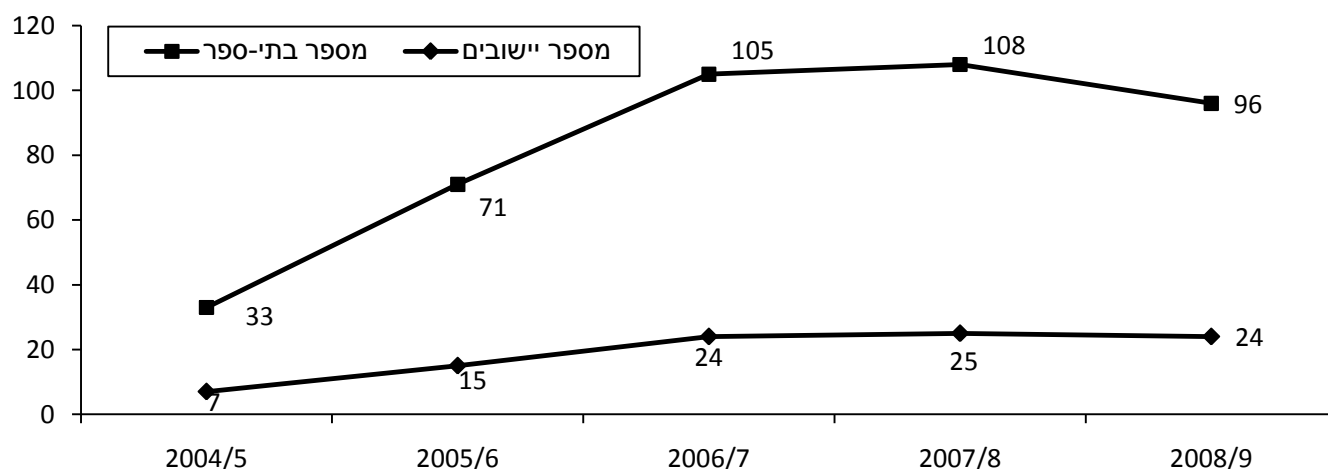
פריסת תכנית הסיוע הלימודי

תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי החלה לפעול במחצית השנייה של שנת הלימודים תשס"ה (2004/5), באמצעות מכון ברנקו וייס והחברה למתנ"סים, אשר התבקשו להפעילה. משנת הלימודים תשס"ו (2005/6) הצטרפו להפעלה גם אורט ישראל ועמותת מקסם.⁷ התכנית צמחה במהירות בשנים תשס"ה ועד תשס"ח - מפעילות ב-33 בתי-ספר בשנת הלימודים תשס"ה (2004/5), ל-108 בתי-ספר בשנת הלימודים תשס"ח (2007/8). בשנת תשס"ט (2008/9) חלה ירידה במספר בתי-הספר בהם התכנית הופעלה עד ל-96 בתי-ספר (תרשים 1). במקביל, מספר היישובים בהם פועלת התכנית לסיוע לימודי גדל מ-7 יישובים בשנת הלימודים תשס"ה, ל-25 יישובים בשנת הלימודים תשס"ח, וירד ל-24 יישובים בשנת הלימודים תשס"ט (תרשים 1). הנתון המשמעותי ביותר הוא מספר התלמידים המשתתפים בתכנית. כך, עם תחילתה עמד מספר התלמידים על כ-1,300 תלמידים בשנת הלימודים תשס"ה, הגיע לכ-6,700 תלמידים בשנת הלימודים תשס"ח. זאת, מתוך כ-17,000 תלמידים יוצאי אתיופיה (מתוך נתוני הלמ"ס, 2009) שלמדו בכיתות ז-י"ב בתחילת שנת תשס"ח.⁸ בשנת תשס"ט ירד מספר התלמידים המשתתפים בתכנית לכ-5,000 תלמידים (תרשים 2). צמצום היקף התכנית בשנת תשס"ט נובע בעיקר מקיצוצים תקציביים איתם התמודד הפרויקט הלאומי בשנה זו, ואשר נראה כי יהיו אתגר מרכזי גם בשנים הבאות.

⁷ מקסם היא רשת של מרכזי למידה והעשרה לילדים יוצאי אתיופיה בחדרה, מנוהלת על-ידי עמותת גדעון ליהדות אתיופיה בחדרה וסביבתה.

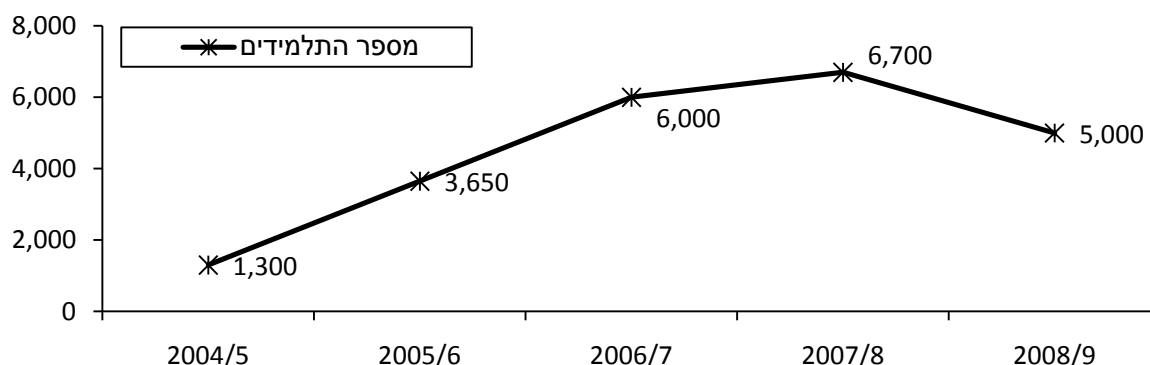
⁸ יש לציין כי תכנית הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה אינה פועלת בקרב תלמידים יוצאי אתיופיה הלומדים בפנימיות או תלמידי החינוך המיוחד. כמו-כן, התכנית מכוונת בעיקר לתלמידים אשר אינם מקבלים מענה לימודי מתכניות אחרות.

תרשים 1: התרחבות התכנית: מספר היישובים ובתי-הספר שבהם הופעלה התכנית* לאורך שנות ההפעלה מתשס"ה (2004/5) ועד תשס"ט (2008/9)

* הנתונים על היישובים ומספרי התלמידים לקוחים מדוח הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה (מנגשה, 2009א', 2009ב').

תרשים 2: שינויים במספר המשתתפים בפרויקט לאורך שנות ההפעלה: * מתשס"ה (2004/5) ועד תשס"ט (2008/9)

* הנתונים על היישובים ומספרי התלמידים לקוחים מדוח הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה (מנגשה, 2009א', 2009ב').

2. תיאור המחקר

2.1 מטרות המחקר

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל נתבקש בשנת 2005 ללוות את פעילות הפרויקט במחקר הערכה על אודות מרכיבים מרכזיים בתכנית ברמה הארצית. זאת, כדי לתרום לעיצוב התכנית והמשך פיתוחה, ולספק מידע כבסיס לתהליכי קבלת החלטות ותכנון המשך הפצת התכנית.

המחקר הנוכחי מתמקד בתכנית הסיוע הלימודי בשנת תשס"ט, תוך התייחסות לשלושה היבטים מרכזיים:

- ◆ יישום התכנית
- ◆ שביעות רצון והערכת תרומות התכנית
- ◆ בדיקת השפעות התכנית, כפי שבאות לידי ביטוי בהישגי התלמידים בבחינות הבגרות שאליהן ניגשו בשנת הלימודים תשס"ט.⁹

א. בדיקת יישום התכנית

בדיקת היישום של תכנית הסיוע הלימודי כוללת התייחסות למספר היבטים:

- ◆ דרכי הפעולה וצוות התכנית של הגופים הפדגוגיים המפעילים את התכנית
- ◆ מאפייני התלמידים המשתתפים בתכנית ומאפייניהם של בתי-הספר השונים
- ◆ היקף וסוגי התשומות הניתנות למשתתפים
- ◆ הטמעת התכנית בבתי-הספר ושיתוף הפעולה שבין צוות התכנית לבין צוות בית-הספר
- ◆ שביעות הרצון מהתכנית באופן כללי והאתגרים העולים מהפעלתה.

כל זאת, מנקודת מבטם של גורמים שונים המעורבים בהפעלת התכנית הבית-ספרית.

בדיקות אלו נעשו באמצעות איסוף מידע כמותי ברמה ארצית (איסוף המידע כלל שאלונים למנהלי בתי-הספר, לרכזים או מנחי הנוער האחראים על הפעלת התכנית ולתלמידים המשתתפים בה), ובאמצעות בדיקה איכותנית מעמיקה של יישום התכנית במספר בתי-ספר ובמרכזי הלמידה בהן היא פועלת.

ב. בדיקת שביעות הרצון ותרומות התכנית

שביעות הרצון מתכנית הסיוע הלימודי ותרומותיה לתלמידים ולבית-הספר כפי שהן נתפסות בעיני המשתתפים בה - תלמידים, רכזים, מנחי נוער ומנהלי בתי-הספר, נבדקו באמצעות איסוף מידע כמותי ברמה ארצית (איסוף המידע כלל שאלונים למנהלי בתי-הספר לרכזים או מנחי הנוער האחראים על הפעלת התכנית ולתלמידים המשתתפים בה); ובאמצעות בדיקה איכותנית מעמיקה שהתייחסה לתפיסת המשתתפים את תרומות התכנית במספר בתי-ספר ומרכזי למידה בהן היא פועלת.

ג. בדיקת השפעות התכנית

השפעות התכנית, כפי שהן נמדדות בתוצאות אליהן הגיעו התלמידים בבחינות הבגרות, נבדקו באמצעות קבצים מינהליים של משרד החינוך, תוך השוואת תלמידי התכנית לתלמידים הדומים להם במאפייניהם, שלא השתתפו בתכנית (פירוט בפרק 8). הבדיקה כללה את התחומים הבאים:

- ◆ שיפור בהישגים הלימודיים, כפי שמשקפים בתוצאות בחינות הבגרות

⁹ ציוני בחינות הבגרות נגישים לעבודה מחקרית רק כשנה לאחר מכן, וזאת מכיוון שנתוני בחינות הבגרות כוללים גם את הישגיהם של תלמידי השנתון שנבחנו במועד חורף בשנה העוקבת. באופן זה בחינות הבגרות אליהן ניגשו התלמידים בקיץ 2008 נגישים למחקר רק בסתיו 2009.

- ◆ צמצום נשירה של תלמידים מבית-הספר
- ◆ צמצום מעבר של תלמידים לבתי-ספר ברמה נמוכה יותר במעבר מחטיבת הביניים לבית-ספר תיכון.

2.2 כלי המחקר

על מנת לבחון את אופן **יישום התכנית** ברמה ארצית, ואת **תרומותיה** כפי שהן נתפסות בעיני המשתתפים בה, נעשה שימוש בכלים הבאים:

שאלון למנהלי בתי-הספר שבתכנית - מטרת השאלון היא לאסוף מידע על מאפייני הסיוע הלימודי הניתן לתלמידים, יישום התכנית בבית-הספר והקשר עם בית-הספר, הערכת המנהל את השפעת התכנית על התלמידים ועל בית-הספר, צרכים של התלמידים ואתגרים בהפעלת התכנית, וכן מידע על מידת שביעות הרצון של המנהלים מקיום התכנית. השאלון מתבסס על השאלון שהועבר בחלקו הראשון של מחקר ההערכה (ב-2007) ל-90 מנהלי בתי-ספר ושכלל מידע על יישום הסיוע הלימודי. השאלון הועבר כשאלון טלפוני בחודשים פברואר-מארכ 2009 לכל המנהלים שבבית-ספרם משתתפים מעל 10 תלמידים בתכנית. במסגרת המחקר הנוכחי נעשית גם השוואה לממצאים שנאספו בשנת 2007, אז הועבר השאלון לראשונה. על השאלון ענו 83 מנהלים (98% מהמנהלים אליהם פנו).

שאלון לרכזים בית-ספריים/מנחי נוער - מטרת השאלון היא לאסוף מידע על תפקידיו של הרכז/מנחה נוער, הכשרתו, דרכי עבודה עם בתי-הספר, קשיים בהפעלת התכנית ושביעות רצונם של האחראים מהתכנית. השאלון הועבר כשאלון למילוי עצמי בחודשים מאי-יוני 2009 לרכזים הבית-ספריים ומנחי הנוער בבתי-ספר בהם פועלת התכנית באמצעות ברנקו וייס ואורט ישראל. למנחי הנוער מטעם מכון ברנקו וייס השאלון הועבר בצורה מרוכזת (בפגישה), ולרכזים הבית-ספריים המפעילים את התכנית מטעם אורט ישראל השאלון הועבר במייל או בדואר. בסך-הכל השאלון הועבר ל-79 רכזים בית-ספריים ומנחי נוער (52 רכזים באורט ו-27 מנחי נוער בברנקו וייס), מתוכם השיבו 73 רכזים ומנחי נוער (47 רכזים באורט ו-26 מנחי נוער בברנקו וייס), היענות של 92%.

שאלון לתלמידים - באמצעות השאלון ביקשנו ללמוד על יישום התכנית מנקודת מבטם של התלמידים. השאלון אסף מידע על מאפייני התלמידים, דפוסי ההשתתפות שלהם, תכנים ופעילויות של התכנית ושביעות רצונם ממנה. שאלון זה התבסס על כלי מחקר המשרתים מחקרים בין-לאומיים ומחקרים אחרים שנערכו באמצעות מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל ובכללם סקר HBSC (התנהגות בקרב תלמידי בית-ספר,¹⁰ הראל ואחרים, 2003) וכאהן-סטרבצ'נסקי ואחרים, 2010.¹¹ השאלון לתלמידים הינו שאלון למילוי עצמי שהועבר בחודש אפריל 2009 לתלמידים הלומדים ב-41 בתי-הספר ומרכזי למידה שעלו במדגם.

¹⁰ Health Behavior in School-Age Children - סקר בין-לאומי שהועבר בפריסה ארצית למדגם של תלמידים בבתי-ספר יהודיים בכיתות ו, ח ו-י, בשנת 2004 ובשנת 2006 והקיף כ-4,400 תלמידים.

¹¹ סקר נוער עולה הועבר על-ידי מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בשנת הלימודים תשס"ט (2008/9) למדגם ארצי של תלמידים עולים גילאי 12-18 שכלל 680 בני נוער, מתוכם 95 בני נוער ילידי אתיופיה ו-87 נוספים בני נוער יוצאי אתיופיה שנולדו בארץ. הסקר הועבר באמצעות ריאיון טלפוני.

שיטת הדגימה: לצורך המדגם נבנה מדגם אשכולות של בתי-ספר, הכולל ייצוג של בתי-הספר המשתתפים בתכנית לפי מספר מאפיינים מרכזיים: שכבות גיל בבית-הספר (חטיבת ביניים, בית-ספר תיכון או בית-ספר שש-שנתי), הגופים המפעילים¹² (ברנקו וייס, אורט ישראל, מתנ"סים), פיקוח (ממלכתי או ממלכתי-דתי), קטגוריות של מספר המשתתפים בתכנית בבית-הספר (עד 50 תלמידים בתכנית ומעל 50 תלמידים). בסוף התהליך, אשר לוהו בייעוץ סטטיסטי, נבחר מדגם של 39 בתי-ספר ו-2 מרכזי למידה, מתוך 84 בתי-ספר ושני מרכזי למידה¹³ שבתכנית. המדגם נבנה על סמך פירוט מספרי התלמידים בכל בית-ספר, כפי שהועברו על-ידי אנשי הצוות מטעם הגופים המפעילים את התכנית.

איסוף המידע מהתלמידים: בכל 41 המסגרות שעלו במדגם הועברו השאלונים לכלל התלמידים המשתתפים בתכנית בכל שכבות הגיל. העברת השאלון התבצעה על-ידי מראיין מטעם צוות המחקר שנכח במהלך שבוע מלא בכל ימי פעילות התכנית. השאלונים הועברו לכל התלמידים שנכחו בשיעורי התגבור הלימודי שהתקיימו באותו השבוע. בבתי-ספר בהם לא נכחו במהלך השבוע לפחות 80% מהתלמידים שהיו אמורים להשתתף בתכנית לפי דיווח צוות התכנית (בגלל אירועים מיוחדים, פעילות בבית-הספר, טיולים וכדומה), תואמו ימי העברה נוספים.

בבתי-הספר ומרכזי הלמידה שנדגמו משתתפים בתכנית בסך-הכל 2,041 תלמידים, מתוכם נכחו בתגבור הלימודי במועדי העברת השאלונים 1,451 תלמידים, ו-1,422 תלמידים ענו על השאלונים (29 תלמידים סירבו להשתתף במחקר). בסך-הכל מילאו את השאלונים 98% מהתלמידים שנכחו בשיעורי התגבור של התכנית בשבוע בו נאסף המידע, המהווים 71% מהתלמידים הרשומים בתכנית עליהם דיווחו הגופים המפעילים.¹⁴

נתונים מינהליים

כדי לבחון את תרומות התכנית כפי שהן באות לידי ביטוי בהישגי התלמידים ובמדדי הנשירה, נעשה שימוש במידע מקבצים מינהליים שונים של משרד החינוך. ניתוח קבצים אלו מאפשר למידה בתחומים הבאים:

1. **הישגי תלמידי י"ב בבחינות בגרות** - נעשה שימוש בקבצים ארציים של משרד החינוך על אודות הישגים בבחינות הבגרות של תלמידי כיתות י"ב בשנים תשס"ב עד תשס"ט. הבדיקה בוחנת את הישגי התלמידים יוצאי אתיופיה שהשתתפו בתכנית ואת השפעת התכנית בקידום הישגיהם, תוך השוואת התלמידים לתלמידים יוצאי אתיופיה הדומים להם במאפייניהם, שלא השתתפו בתכנית (ראו פירוט מלא של דרך הניתוח בפרק 7).

¹² תלמידי מקסם לומדים בשני מרכזי למידה, והועברו שאלונים לכל התלמידים שנכחו במרכזים. על מנת לקבל ייצוג מתאים לבתי-הספר המשתתפים בתכנית באמצעות החברה למתנ"סים נדגמו חמישה מתוך ששת בתי-הספר.

¹³ מספר מסגרות/בתי-הספר בפרויקט מעודכן לחודש נובמבר 2008. המדגם התבצע בקרב תלמידים הלומדים בבתי-ספר שיש בהם 10 או יותר תלמידים יוצאי אתיופיה בתכנית (בכל השכבות יחד).

¹⁴ על פי דיווח הגופים המפעילים, נובמבר 2008.

2. **נשירת תלמידים מבית-הספר** - ניתוח נתוני הנשירה התבסס על קובצי התלמידים של משרד החינוך לשנים תשס"ב-תשס"ט, וזאת ביחס למעבר תלמידים מכיתה ט ל-י. הניתוח כולל התייחסות לעזיבת התלמידים את מערכת החינוך ולהישארותם באותה כיתה שנה נוספת.

3. **מעבר של תלמידים בין בתי-ספר** - ניתוח נתונים ביחס להמשך לימודים של מסיימי חטיבות הביניים ומעבר התלמידים לבתי-ספר תיכוניים. הניתוח מתבסס על קובצי התלמידים של משרד החינוך בשנים תשס"ד-תשס"ט.

בנוסף למערך הכמותי התקיימה בשמונה מסגרות הערכה איכותנית. הערכה איכותנית זו נעשתה על מנת להבין לעומק את מערך הסיוע הלימודי, ואת משמעותו בעבור אלו הנוטלים בו חלק (תלמידים, מורים, רכזים, אנשים מצוות בתי-הספר).

כלי מחקר איכותניים

במחקר איכותני מקובל כי היקף המחקר נקבע כך שתתקבל תמונה מחקרית העשויה לתרום בצורה הטובה ביותר להבנת נושא המחקר וללמד אותנו על התופעה הנחקרת. במחקר זה, קריטריון עיקרי לבחירת המסגרות היה ייצוג כל אחד מהארגונים המפעילים את התכנית וייצוג רמות הצלחה שונות של התכנית בבית-הספר. רמת ההצלחה נקבעה לפי הישגי תלמידים בבחינות הבגרות משנים עברו, דיווחי שביעות רצון של מנהלים מתוך שאלון למנהלים שהועבר בשנת 2007, ועל פי חוות הדעת של מפעילי התכניות בארגונים. לפיכך, נבחרו שלושה בתי-ספר בהם מפעיל ארגון ברנקו וייס את התכנית, שלושה בהם מפעיל אורט ישראל את התכנית, ואחד בהפעלת החברה למתנ"סים. בנוסף, נאספו נתונים במרכז הלימודי של עמותת מקסם המפעיל שיעורי סיוע לימודי באופן מצומצם ובמתכונת ייחודית. במחקר נעשה שימוש במגוון כלי מחקר:

- ◆ נערכו 14 תצפיות בשיעורי הסיוע הלימודי. התצפיות סייעו להכרת התכנית והפעלתה, והן התבצעו על-ידי רישום סטנוגרמה של השיח שהתקיים בשיעור וכתבת תיאור מלווה של רצף האירועים שהתקיימו בשיעור.
- ◆ ראיונות התקיימו עם 8 מנהלים, 8 רכזים או מנחי נוער, 6 מורים המלמדים בסיוע הלימודי, כמו גם בעלי תפקידים נוספים מהארגונים המפעילים.
- ◆ שמונה קבוצות מיקוד התקיימו עם תלמידים המשתתפים בשיעורי התגבור הסיוע הלימודי. במהלך השיח בקבוצה נשאלו התלמידים שאלות על אודות חוויית ההשתתפות בשיעורים אלו מנקודת מבטם.

ניתוח הנתונים נעשה בשיטת ניתוח נושאי (Thematic Analysis), העוסקת במה שמשתתפי המחקר אומרים, מתארים ומסבירים. הניתוח נעשה בעזרת תוכנת מחשב לעיבוד נתונים איכותניים (תוכנת נרלייזר). בהתאם לכללי האתיקה המחקרית נשמרה האנונימיות של המרואיינים המוצגים בדוח לפי תפקידיהם ללא פרטים מזהים.

3. המבנה הארגוני של תכנית הסיוע הלימודי

יישום הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי נעשה באמצעות ארבעה גופים פדגוגיים אשר פועלים ביישובים השונים. על מנת לפקח על עבודת הגופים הפדגוגיים מינתה מינהלת הפרויקט מפקחים יוצאי אתיופיה וועדות מקצועיות המלוות את התכנית בכל יישוב. המפקחים אחראים על מעקב ובקרה בנוגע להתנהלות הסיוע הלימודי, לרבות שביעות הרצון של התלמידים, אופן התנהלות השיעורים ואיכותם. כל מפקח אחראי על מספר ערים, אשר בהן הוא מרכז את הפעלת התכנית בעיר, משמש מתאם בין מינהלת הפרויקט הלאומי ומדיניותה לבין הגופים הפדגוגיים המפעילים את התכנית, מלווה את הגופים המפעילים, ומפקח על הפעלת התכנית בשטח.

ועדות מקצועיות של הפרויקט הלאומי פועלות ברמה יישובית ובהן "ועדת היגוי" בראשות ראש העיר וכן ועדה נוספת למעקב מקצועי אחר תכנית הסיוע הלימודי, בראשות מנהל אגף החינוך ביישוב. ועדת ההיגוי מורכבת מנציגים של כל הגורמים הקשורים לתכנון ולעשייה חינוכית בקרב יוצאי אתיופיה: הרשות המקומית, מטה הפרויקט הלאומי, אנשי קהילה וקייסים, וראשי הגופים המפעילים תכניות בעיר המיועדות לבני נוער יוצאי אתיופיה, הן מטעם תכנית הפרויקט הלאומי והן מטעם ארגונים אחרים. בוועדה המקצועית, לצד ראש אגף חינוך ביישוב, שותפים גם מפקחות מאגף קליטת עלייה ברשות, מנהלי בתי-הספר, מפקחי הפרויקט הלאומי, והגוף הפדגוגי המפעיל את תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה.

למרות שמדובר בתכנית הפועלת תחת הגג של הפרויקט הלאומי של יוצאי אתיופיה, בפועל כל גוף משתמש במודל עבודה שונה במקצת. בפרק זה של הדוח מתוארים המודלים השונים של הפעלת תכנית הסיוע הלימודי על-ידי ארבעת הגופים: (1) אורט ישראל, מכון גורלניק להשבחת ההוראה; (2) מכון ברנקו וייס לפיתוח החשיבה, (3) החברה למתנ"סים ו- (4) עמותת מקסם, המפעילה מרכזים לימודיים שכונתיים לילדים יוצאי אתיופיה.

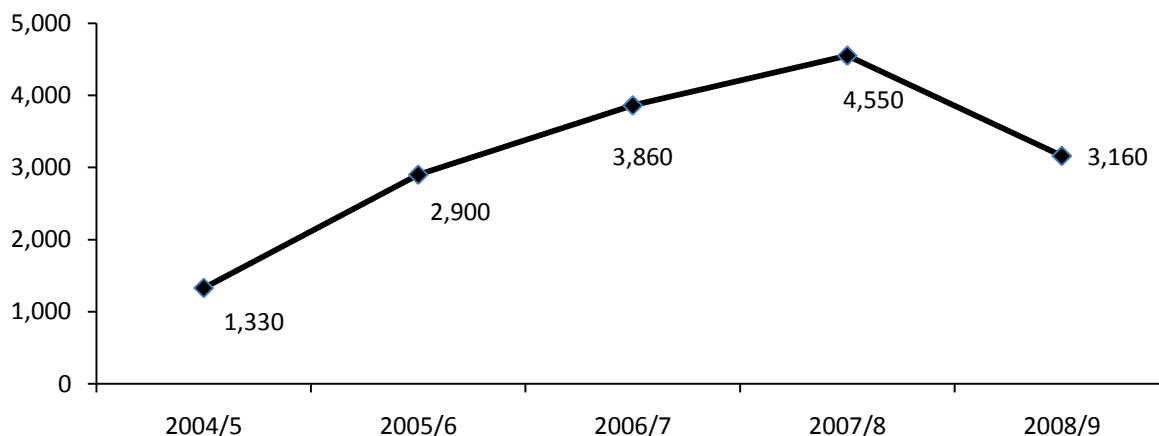
3.1 מודלים בהפעלת התכנית

תיאור הפעילות של כל ארגון כולל את הצגת היקף פעילותו לאורך השנים, פירוט בעלי התפקידים ודרכי העבודה של הגוף המפעיל. פרק זה מבוסס על מידע שנאסף משאלוני רכזים בית-ספריים ומנחי נוער, משאלוני המנהלים ומשאלוני התלמידים, וכן על המידע שנאסף מהראיונות שהתקיימו עם בעלי תפקידים בגופים המפעילים ובבתי-הספר והתצפיות שנערכו בשיעורי התגבור.

מכון ברנקו וייס לטיפוח החשיבה

בשנת הלימודים תשס"ה החל "מכון ברנקו וייס לטיפוח החשיבה" בהפעלת תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי בארבעה יישובים. היקף הפעילות של מכון ברנקו וייס התרחב, ובשנת הלימודים תשס"ט כללה התכנית 38 בתי-ספר בשמונה יישובים, והשתתפו בה כ-3,160 תלמידים (תרשים 3). הירידה במספר המשתתפים בין שנת תשס"ח לשנת תשס"ט נובעת מהצמצום התקציבי שחל בשנה זו בפרויקט, שהוביל לצמצום גם בהיקף המשתתפים.

תרשים 3: מספר התלמידים המשתתפים בסיוע הלימודי באמצעות ברנקו וייס לפי שנות ההפעלה

מקור: מנגשה, 2009א'

בנוסף לתכנית הסיוע הלימודי המיועדת לכלל יוצאי אתיופיה, מכון ברנקו וייס מפעיל תכנית ייחודית המיועדת לתלמידים בבתי-הספר הטכנולוגיים, ותכנית נוספת לתלמידים מצטיינים. במסגרות של בתי-הספר הטכנולוגיים התקיימה בשנת תשס"ט פעילות מותאמת בעבור 135 תלמידים. תכנית זו שואפת לעודד את התלמידים להשתלב במסלולים לתעודת גמר ולעמוד במספר מרבי של בחינות בגרות, לצד ליווי פרטני וגישור בין התלמיד לבין המסגרת החינוכית, רשויות החוק ורשויות הרווחה. בקצה השני של הרצף, מפעיל מכון ברנקו וייס תכנית לתלמידים מצטיינים "ENP עתידים", אשר שואפת לעודד את תלמידיה להגיע לתעודת בגרות איכותית שתאפשר להם כניסה לפקולטות היוקרתיות באוניברסיטה והשתלבות בעתודה האקדמית. בשנת הלימודים תשס"ט השתתפו בתכנית זו 482 תלמידים מכיתות ז עד י"ב.¹⁵

מפעילי התכנית ציינו כי תפיסתו הפדגוגית של מכון "ברנקו וייס" דוגלת ב"שאיפה לקדם למידה וחשיבה ופיתוח ויישום חדשנות פדגוגית במסגרת ללמידה שהיא משמעותית ורלוונטית לתלמיד, מסגרת בה הלמידה מתרחשת כתהליך אינטימי ואישי הכולל תהליכי התפתחות קוגניטיביים ורגשיים כוללים". על פי תפיסה חינוכית זו כל תלמיד זקוק לפתרונות חינוכיים המתאימים לו, לצרכיו ונטיות הלמידה הייחודיות לו. עניינו של מכון ברנקו וייס הוא "בטיפול פרטני-הוליסטי בתלמיד הכולל התייחסות לממדים הקוגניטיביים, הרגשיים והחברתיים כמכלול אחד".¹⁶

בראש מערך הפעלת שיעורי התגבור בכל יישוב עומד **מנחה עירוני** הממונה על-ידי המכון. המנחה העירוני ממונה על **מנחי הנוער** המפעילים בבתי-הספר את מערך התגבור הלימודי ואת הפעילויות החברתיות-הרגשיות ועל **רכזים בית-ספריים** האחראים על הפעלת התגבור הלימודי בלבד. לצד המערך הארגוני קיים גם מערך פדגוגי המורכב מארבעה **מנחים פדגוגים אזוריים** שמתפקידם להדריך ולהנחות את המורים המלמדים בשיעורי התגבור בסיוע הלימודי.

¹⁵ שתי תכניות אלו אינן חלק ממערך המחקר הנוכחי.

¹⁶ מתוך אתר המכון <http://www.branco weiss.org.il> הורד ביום 12.8.09

בעלי תפקידים ברמה היישובית

כפי שצוין, בכל יישוב בו מכון ברנקו וייס מפעיל את הסיוע הלימודי ממונה **מנחה עירוני** מטעם מכון ברנקו וייס, כמחציתם יוצאי אתיופיה. למנחה העירוני יש רקע פדגוגי נרחב והיכרות עם תפיסת העולם של המכון. המנחה העירוני אחראי על הקשר עם מנהלי בתי-הספר, עם אגף החינוך ועם הרשות המקומית המפעילה את ועדות ההיגוי הישוביות ואת הוועדות המקצועיות של הפרויקט. המנחה העירוני אחראי על איסוף נתונים וביצוע בקרה כוללת על הישגי התלמידים: לימודיים וחברתיים, כמו גם מעקב על תכנית העבודה השנתית ובקרה תקציבית בכל עיר. כמו-כן, אחראי המנחה העירוני על הכשרת מנחי הנוער בתחום הלמידה וליוויים לאורך השנה, ועמידה בקשר רציף עם מפקחי הפרויקט הלאומי.

בעלי תפקידים ברמה הבית-ספרית

מנחי הנוער ממונים על-ידי מכון ברנקו וייס. המנחים הינם יוצאי אתיופיה, רובם אקדמאים (92%), וזאת מתוך כוונה שישמשו גם דמות לחיקוי בעבור התלמידים (לוח 1). כל אחד ממנחי הנוער אחראי על התגבור הלימודי ועל מערך הפעילות החברתי-רגשי בבית-הספר בו הוא ממונה, כאשר לעתים הם ממונים על יותר מבית-ספר אחד (בהתאם למספר התלמידים בכל בית-ספר).

מנחי הנוער הם בעלי תפקיד מרכזיים בתכנית המופעלת על-ידי מכון ברנקו וייס. תפקיד מנחה הנוער הוא בקשר האישי שהוא יוצר עם התלמידים, בחיזוק ההנעה שלהם ללמידה ובהתייחסות להיבטים הרגשיים, התנהגותיים וחברתיים. המנחה יוצר, במידת הצורך, קשר עם הורים ומסייע בתיווך בין התלמידים לבין בעלי תפקידים בבית-הספר. כמו-כן, מנחה הנוער הוא האחראי והמפעיל של הפעילות החברתית שמתקיימת בדרך כלל בתדירות שבועית.

עד שנת תשס"ח הפעיל מכון ברנקו וייס רק מנחי נוער בתפקיד מרכזי התכנית, והם היו אחראים על כלל התלמידים בכל מסגרת אותם ריכזו. בשל קיצוץ תקציבי הפרויקט הלאומי בתשס"ט החל מכון ברנקו וייס בהפעלה של מודל ייחודי, אשר בעקבותיו חולקו התלמידים שבתכנית לשתי תכניות. תכנית אחת היא תכנית "הולו-ספייס", תכנית כוללת, בה התלמיד מקבל ליווי בתחומים הרגשי, החברתי והלימודי. התלמיד מלווה על-ידי מנחה הנוער במגוון זירות (בית-ספר, חברים, משפחה) ובמגוון פרקטיקות חינוכיות (שיחות אישיות, סדנאות, פעילויות קבוצתיות). תכנית זו מיועדת לתלמידים המתקשים יותר שבתכנית הסיוע הלימודי. התכנית השנייה היא תכנית "ספייס-לימודי". תכנית זו מפעילה סיוע לימודי בלבד באמצעות רכזים בית-ספריים ובליווי מקצועי של המנחה העירוני.

מנחי הנוער אחראים בעיקר על תלמידי "הולו-ספייס", תלמידים המשתתפים הן במערך התגבור הלימודי והן בתכנית חברתית-רגשית רחבה. תלמידים אלו מהווים כמחצית מתלמידי התכנית (47%, לפי דיווח התלמידים), ורובם תלמידי חטיבות הביניים (61% מתלמידי "הולו-ספייס" לומדים בכיתות ז-ט, לפי דיווח התלמידים). שאר התלמידים משתתפים בתכנית "ספייס-לימודי" אשר עיקרה הוא התגבור הלימודי, ולצידה מתקיימת רק פעילות חברתית אחת בשנה.

מהנתונים בלוח 1 ניתן לראות כי כמעט כל מנחי הנוער (95%) מועסקים במשרה מלאה בתפקיד זה. בין מנחי הנוער גבר אחד ו-25 נשים (96%), גילם הממוצע 29 שנים, כלומר צעירים יחסית, מתוך כוונה

כי הדבר יקל על יצירת קשר אישי בין מנחה הנוער לבין התלמידים. כאמור, לרוב מנחי הנוער (92%) יש תואר ראשון לפחות. מנחי הנוער הם בעלי ותק של כמעט שלוש שנים בתפקיד זה (2.73) ובאחריות כל אחד מהם 53 תלמידים בממוצע, אשר מקבלים מענה בתכנית הכוללנית של "הולו-ספייס".

לוח 1: מאפיינים של מנחי הנוער, והיקף עבודתם בפרויקט, לפי דיווח מנחי הנוער (באחוזים)

מספר משיבים	מנחי נוער
מין	26
נשים	96
גברים	4
גיל	
עד 30	83
31-40	17
גיל ממוצע (ס"ת)	29 (3.1)
ארץ לידה*	
ישראל	31
אתיופיה	65
אחר	4
השכלה	
תואר ראשון	75
תואר שני ומעלה	17
העבודה במסגרת הפרויקט	
היקף משרה מלאה (100%)	95
מספר תלמידים ממוצע (ס"ת) שבאחריות מנחה הנוער	53 (18.7)
ממוצע (ס"ת) שנות ותק בתפקיד	2.7 (0.9)

מלוח 2 עולה כי כל מנחי ברנקו וייס דיווחו כי קיבלו הכשרה לתפקיד, כמעט כולם (92%) הוכשרו לפני כניסתם לתפקיד וכמעט כולם דיווחו כי הם מקבלים הכשרה שוטפת במהלך עבודתם (92%), המתקיימת באופן קבוע לאורך שנת הפעילות. בשאלה על נושאי ההכשרה, נמצא כי לכולם ניתן הסבר על התפקיד, מרביתם (96%) קיבלו הסבר על דרכי העבודה ונהלים ועבודה בתחום הרגשי-חברתי עם בני הנוער (92%), מחציתם (50%) ציינו כי ההכשרה התייחסה לתרבות יוצאי אתיופיה ו-34% ציינו שניתנה הכשרה במיומנויות הוראה.

כמחצית ממנחי הנוער (52%) ציינו כי הם מעוניינים בהכשרה נוספת (לוח 2). בשאלה פתוחה התייחסו מרביתם (80%) לצורך בהכשרה בתחומים מקצועיים שאינם פדגוגיים, כמו, למשל, הכשרה בהעברת סדנאות, בהתמודדות עם נוער בגילאי ההתבגרות, ובהנהגת קבוצה. כמו-כן, עלה צורך בהכשרה בנושאים הקשורים בהפעלת התכנית. כך, למשל, כותב אחד ממנחי הנוער:

"הייתי רוצה יותר כלים מקצועיים לפי צורכי השטח. למשל התמודדות מול מנהלי בתי-הספר, שיווק נכון של התכנית".

לוח 2: השתתפות בהכשרה, הדרכה ובישיבות, לפי דיווח מנחי הנוער (באחוזים)

מנחי הנוער		מספר משיבים
	26	הכשרה
	100	קיבלו הכשרה לתפקיד או הדרכה במהלך העבודה
	92	קיבלו הכשרה לפני הכניסה לתפקיד*
	92	מקבלים הדרכה שוטפת וקבועה במהלך עבודתם
	52	מעוניינים בהכשרה נוספת
		השתתפות בישיבות עם צוות הגוף המפעיל
	56	פעם או מספר פעמים בשבוע
	44	פעם או מספר פעמים בחודש

* רוב מנחי הנוער (92%) דיווחו על כך שהם קיבלו הן הכשרה שוטפת והן הכשרה לפני הכניסה לתפקיד.

ברוב בתי-הספר הנהלת בית-הספר ממנה מורה או חבר צוות אחר מבית-הספר לתפקיד **רכז בית-ספרי** העובד לצד מנחה הנוער. מוקד העבודה של הרכז הבית-ספרי הוא במרכז התגבור הלימודי וביצירת הקשר בין פעילות התגבור לבין בית-הספר; ובקשר שבין המורים המלמדים בבוקר בבית-הספר לבין מורי התכנית המלמדים בשעות הצהריים בפרויקט. הרכז גם מתאם את תכנית ההוראה ועוקב אחר הישגים וציונים של התלמידים.

הרכז הבית-ספרי מוציא לפועל את תכנית "ספייס-לימודי", שעיקרה הוא התגבור הלימודי. לפי דיווח התלמידים, בתכנית "ספייס-לימודי" משתתפים כמחצית התלמידים (53%) המקבלים סיוע לימודי מטעם מכון "ברנקו וייס".¹⁷ לפי דיווח שהועבר ממינהלת "ברנקו וייס" פעלו בתכנית בשנת תשס"ט 37 רכזים בית-ספריים.

מנחה הנוער והרכז הבית-ספרי משתתפים שניהם בישיבות הפדגוגיות הדנות בתלמידי התכנית שעוסקות בציונים ובהערכות הבית-ספריות.

נדבך נוסף בפעילות של ברנקו וייס הוא שילוב **מתנדבים בשנת שירות** המהווים דמויות לחיקוי בעבור התלמידים, בעיקר מכיוון שבהיותם תלמידי בית-ספר תיכון, השתתפו בתכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי. במהלך שנת השירות הם מתנדבים בבתי-ספר ונוטלים חלק בפעילות החברתית-קבוצתית. מספרת מנחת נוער על תרומתן:

"יש לנו כאן בבית-הספר שתי בנות שירות אתיופיות שלמדו בשנה שעברה בעיר אחרת והיו בעצמן בפרויקט הלאומי. אחרי הצהריים הן מתנדבות אצלנו. יש להן קשר טוב מאוד עם התלמידים בכיתות ח, ט. ילדים שרואים אותי כחלק מהממסד לפעמים יעדיפו לדבר איתן, לפעמים תלמידים משתפים אותן ונפתחים אליהם אפילו יותר מאשר אלי."

המורים בשיעורי הסיוע הלימודי מגויסים לתפקיד על-ידי המנחה העירוני המפקח על עבודתם. מדיווח מנהלי בתי-הספר עולה כי בשליש (34%) מבתי-הספר בהם פועלת התכנית באמצעות ברנקו וייס כל המורים או רובם שייכים לסגל הקבוע של בית-הספר, ובשליש נוסף (37%) כמחצית המורים בתכנית

¹⁷ שאר התלמידים מקבלים סיוע לימודי דרך תכנית "הולו-ספייס".

שייכים לסגל הקבוע של בית-הספר. ביתר בתי-הספר מורים אלו מהווים מיעוט ממורי התכנית (20% מבתי-הספר) או שאין כלל מורים מהסגל הקבוע של בית-הספר (9%).

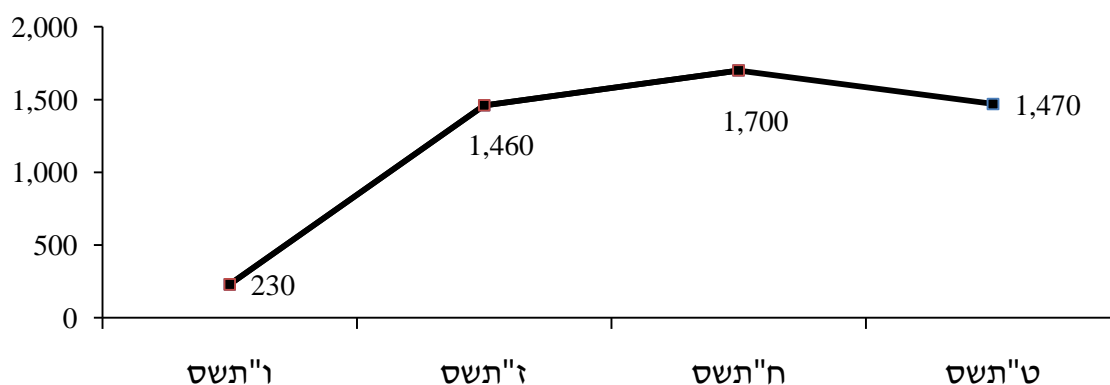
המורים המגויסים לעבודה בתכנית מקבלים הדרכה מהמנחה הפדגוגי האחראי על היישוב בו נמצא בית-הספר. המנחה הפדגוגי צופה בשיעורים וניפגש עמם אחת לחודש. תיארה אחת מהמנחות הפדגוגיות:

"אני מנחה את המורים אחת לחודש בנושאים שונים כמו הכנה לבחינות, סגנונות למידה, הוליוז והעמקת הפן האישי. אני אחראית על 50 מורים. זה כולל הדרכה במילוי טפסים לתיעוד ההוראה, מעקב אחרי דיווחים וכיו"ב, אי אפשר להעמיס עליהם יותר מדי. אבל צריך בקרה, רוב העבודה שלי זה כניסה לשיעורים וניהול בקרת עבודה".

אורט ישראל - מכון גורלניק להשבת ההוראה והלמידה

בשנת תשס"ו החל ארגון אורט ישראל בהפעלת תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי בשני יישובים. היקף הפעילות של אורט ישראל התרחב ובשנת הלימודים תשס"ט כללה התכנית חמישים וארבעה בתי-ספר באחד-עשר יישובים והשתתפו בה כ-1,470 תלמידים (תרשים 4). הירידה במספר התלמידים בין שנת תשס"ח לשנת תשס"ט נובעת מהקיצוץ התקציבי בפרויקט הלאומי, שחייב צמצום במספר המשתתפים.

תרשים 4: מספר התלמידים המשתתפים בסיוע הלימודי באמצעות אורט ישראל, לפי שנות ההפעלה

מקור: מנגשה, 2009א'

התפיסה הפדגוגית המלווה את הפעלת התכנית בבתי-הספר בהם פועל אורט ישראל פותחה ב"מכון גורלניק להשבת ההוראה והלמידה". מדובר בגישה המספקת מסגרת פדגוגית וחומרי הוראה-למידה מובנים המיועדים למורים ולתלמידים, ומכונה "דיאלוג מתמיד". גישה זו מדגישה תהליכי למידה קוגניטיביים (כגון הבנה ומרכיביה השונים, סגנונות למידה, כלי הוראה הולמים ומתאימים לצורכי התלמידים), והתייחסות למרכיבים נפשיים-רגשיים בלמידה (מוטיבציה ופניות ללמידה), ומכוונת לתת מענה לשונות הקיימת בין תלמידים.

בראש מערך הפעלת שיעורי התגבור בכל יישוב עומד רכז יישובי, ולצידו רכז קהילתי. השניים ממונים על כל בתי-הספר ביישוב. את התגבור הלימודי בכל בית-ספר מנהל רכז בית-ספרי. לצד המערך הארגוני קיים גם מערך פדגוגי הנותן למורי התכנית תמיכה והכוונה בתחום ההוראה. בראש המערך הפדגוגי עומדת **רכזת פדגוגית** מטעם אורט ישראל ו**מנחים פדגוגיים** המעבירים השתלמויות למורים.

בעלי תפקידים ברמה היישובית

כפי שצוין, בכל יישוב בו אורט ישראל מפעיל את הסיוע הלימודי ממונה **רכז יישובי** בעל ניסיון פדגוגי שיש לו היכרות והזדהות עם תפיסת העולם של המכון. מתפקידו של הרכז היישובי לתאם את הפעילות בין אורט ישראל לבין בתי-הספר, ולקיים קשר עם הרשות המקומית המפעילה את ועדת ההיגוי היישובית ואת הוועדות המקצועיות של הפרויקט.

לצד הרכז היישובי ממונה **רכז קהילתי** שהינו אקדמאי יוצא אתיופיה, וזאת כדי שישמש גם דמות לחיקוי בעבור התלמידים. הרכז הקהילתי אחראי על פעילויות חברתיות לתלמידי הפרויקט בעיר ולקשר עם ההורים. הוא נמצא בקשר עם רכזי התכנית ובתי-הספר, ועוקב אחר נוכחות התלמידים בשיעורים ואחר המוטיבציה שלהם ללמידה, ובמידת הצורך מקיים שיחות אישיות עם תלמידים ופועל לתיווך בינם לבין מורים ובעלי תפקידים בבית-הספר, ואף בינם לבין הוריהם.

שני הרכזים, הקהילתי והיישובי, נבחרים על-ידי אורט ישראל, המכשיר אותם לתפקידם ומלווה אותם בעבודתם.

בעלי תפקידים ברמה הבית-ספרית

בכל בית-ספר ביישוב מתמנה על-ידי מנהל בית-הספר **רכז בית-ספרי**, לרוב מורה ותיק בבית-הספר. לפי תפיסת מובילי התכנית מטעם אורט ישראל, מינוי הרכז על-ידי המנהל מגביר את מעורבותו ואחריותו של המנהל בהפעלת התכנית.

הרכז הבית-ספרי ממפה את צורכי התלמידים, מגייס מורים לשיעורי הסיוע הלימודי, מתאם בינם לבין מורי בית-הספר, ומרכיב קבוצות לימוד לפי קיצוב סל השעות השנתית. מתפקידו גם לעקוב אחרי השתתפות התלמידים בשיעורים ואחרי הישגיהם הלימודיים בשיעורי הסיוע בפרט, ובבית-הספר ככלל. כמו-כן, הרכז הבית-ספרי משתתף בישיבות הערכה פדגוגיות של בית-הספר הדנות בתלמידי הפרויקט.

עבודת הרכז הבית-ספרי נעשית בתיאום עם הרכז היישובי והרכז הקהילתי אשר מכנסים, מעת לעת, את כל הרכזים הבית-ספריים ביישוב לצורך יידוע ומתן ליווי מקצועי. מפגשים אלו מאפשרים בנייה של פורום תומך והווי צוותי מקצועי ביישוב.

בלוח הבא מוצגים נתונים על המאפיינים הסוציו-דמוגרפים והמקצועיים של הרכזים הבית-ספריים הפועלים מטעם אורט ישראל, ועל היקף עבודתם בפרויקט (לוח 3). מהלוח עולה כי מרבית הרכזים הבית-ספריים של אורט ישראל הינם נשים (72%) בשנות הארבעים והחמישים לחייהן (70%), כלומר בשלב בו מעמדם המקצועי הינו מבוסס למדי בתוך מערכת בית-הספר, ואכן, כמעט כולם ממלאים תפקיד נוסף בבית-הספר (92%). אחוזים גבוהים מהם הינם בעלי השכלה אקדמאית (91%).

לוח 3: מאפייני הרכזים הבית-ספריים של אורט ישראל והיקף עבודתם בפרויקט, לפי דיווח הרכזים (באחוזים)

מספר משיבים	רכזים בית-ספריים
מין	47
נשים	72
גברים	28
גיל	
עד 30	12
31-40	19
41 ומעלה	70
גיל ממוצע (ס"ת)	45 (9.6)
ארץ לידה	
ישראל	65
אתיופיה	2
אחר	33
השכלה	
תואר ראשון	53
תואר שני ומעלה	38
ממלאים תפקיד נוסף בבית-הספר	92
הקף עבודה במסגרת הפרויקט:	
היקף משרה	
עד שעתיים	25
3-4 שעות שבועיות	43
5 שעות שבועיות ומעלה	32
אחוז משרה ממוצע (ס"ת)	10 (7.1)
מספר ממוצע (ס"ת) של תלמידים שבאחריות הרכזים הבית-ספריים¹	27 (21.8)
ממוצע (ס"ת) שנות ותק בתכנית	2.1 (0.9)

¹ בבתי-הספר בהם פועלת התכנית דרך אורט-ישראל יש בממוצע פחות תלמידים המשתתפים בתכנית בהשוואה לבתי-הספר בהם התכנית פועלת דרך מכון ברנקו וייס, דבר היכול להסביר את השונות הגדולה במספר התלמידים עליהם אחראי כל רכז/מנחה נוער.

למעלה ממחצית הרכזים הבית-ספריים דיווחו כי הם מועסקים בתפקיד עד ארבע שעות בשבוע (68%), הוותק הממוצע שלהם בתפקיד הוא שנתיים והם אחראים בממוצע על 27 תלמידים.

מלוח 4 עולה כי מרבית הרכזים הבית-ספריים (81%) דיווחו על השתתפות בהכשרה לתפקיד. רובם (77%) דיווחו על השתתפות בהדרכה שוטפת הניתנת במהלך עבודתם, בעיקר דיווחו על הדרכה הניתנת לפי הצורך. אחוזים גבוהים מהרכזים שהשתתפו בהכשרה דיווחו כי ההכשרה עסקה במתן הסבר על התפקיד (92%) ונהלים ודרכי עבודה (82%). כשני-שלישים ציינו כי למדו על תרבות יוצאי אתיופיה (68%). כמחציתם התייחסו לתכנים הקשורים בחינוך ופדגוגיה (50%) ועבודה עם בני נוער (45%).

לוח 4: השתתפות בהכשרה, הדרכה וישיבות, לפי דיווח הרכזים (באחוזים)

רכוזים בית-ספריים	
47	מספר משיבים
81	קיבלו הכשרה לתפקיד או הדרכה במהלך העבודה
68	קיבלו הכשרה לפני הכניסה לתפקיד
77	מקבלים הדרכה שוטפת במהלך עבודתם
36	מתוכם באופן קבוע
64	מתוכם לפי צורך
50	מעוניינים בהכשרה נוספת
	השתתפות בישיבות עם צוות הגוף המפעיל
18	פעם או מספר פעמים בשבוע
25	פעם או מספר פעמים בחודש
57	לפי צורך

מחצית הרכזים (50%) הביעו רצון בהכשרה נוספת. בשאלה פתוחה ביקשו 42% מהם שההכשרה תעסוק בתרבות יוצאי אתיופיה ו-32% בהנחיה ועבודה עם בני נוער.

המורים בתכנית הינם לרוב חלק מצוות בית-הספר, זאת בהתאם להנחיות של אורט ישראל, ולרוב הרכז הבית-ספרי מלמד אף הוא בתגבור הלימודי. מדיווח מנהלי בתי-הספר עולה כי בכשני-שלישים מבתי-הספר (69%) בהם פועלת התכנית באמצעות "אורט ישראל", כל המורים או רובם שייכים לסגל הקבוע של בית-הספר, ובכחמישית נוספת מבתי-הספר (18%) כמחצית המורים המלמדים בתכנית שייכים לסגל הקבוע של בית-הספר. ביתר בתי-הספר מורים אלו מהווים מיעוט ממורי התכנית (8%) או שאין כלל מורים מהסגל הקבוע של בית-הספר (5%).

המורים משולבים בהכשרה הניתנת על-ידי המנחים הפדגוגיים באמצעות "מכון גורלניק להשבחת ההוראה והלמידה" ומתקיימת פעמיים-שלוש פעמים בשנה. ההכשרה עוסקת בהיכרות עם תרבות יוצאי אתיופיה והוראת תחומי דעת שונים על פי עקרונות המכון.

החברה למתנ"סים

החברה למתנ"סים החלה בהפעלת הסיוע הלימודי בשנת תשס"ה. משנת הלימודים תשס"ז (2007-2006) התמקדה הפעילות של החברה למתנ"סים בשני יישובים, והיקף הפעילות כיום (שנת תשס"ט) עומד על שישה בתי-ספר בשני יישובים, ומשתתפים בתכנית כ-330 תלמידים (מנגשה, 2009ב').

התפיסה הפדגוגית שנוקטת החברה למתנ"סים נשענת על אמונה ביכולת של כל תלמיד ותלמידה להצליח. כתנאי להצלחה נדרשת הוראה פרטנית המכוונת לצרכים האישיים של התלמיד או התלמידה.

החברה למתנ"סים מינתה **רכזות פדגוגיות** לכל יישוב, ובכל אחד מבתי-הספר מונה גם **רכז בית-ספרי**, לרוב יוצא אתיופיה. לדברי אחת הרכזות הפדגוגיות, המערך שנבנה מאפשר להן גמישות והתאמה של התכנית לצרכים הבית-ספריים ולמערך העבודה הכללי של המתנ"ס. כך, למשל, באחד היישובים ניתן למצוא מודל שבו לצד הרכזות הפדגוגיות מונתה גם **רכזת למידה** יוצאת אתיופיה.

גם מתכונת העבודה בבתי-הספר איננה קבועה, והיא משתנה בהתאם לצורכי המקום ולאילו ציפים קיימים. המשמעות היא שלמרות שיש מודל הפעלה של התכנית ברמת בתי-הספר, בחלק מבתי-הספר בחרו, מסיבות ארגוניות ואחרות, לבצע שינויים במודל. למשל, באחד מבתי-הספר נושאות בתפקיד הרכז הבית-ספרי שתיים: האחת אחראית על בניית מערך השיעורים, מפקחת על עבודת המורים ומטפלת בבעיות יום-יומיות שמתעוררות בשטח; בעוד האחרת אחראית על נוכחות ומעקב, טיפול בבעיות מוטיבציה בקרב התלמידים, ארגון השתלמויות למורי התכנית, העברת חומרי למידה ושיטות עבודה לצוות המורים. דוגמה אחרת, באחד מבתי-הספר במקום רכז מטעם החברה למתנ"סים מונתה לרכזת התכנית מורה מבית-הספר.

באשר לצוות המורים, מורי התכנית בחברה למתנ"סים אינם מלמדים כמורים מן המניין בבתי-הספר. כולם בעלי תעודת הוראה ומשתתפים בהשתלמויות המועברות על-ידי צוות פדגוגי מטעם החברה למתנ"סים.

עמותת מקסם

עמותת "מקסם" נוסדה ופועלת בעיר חדרה על-ידי יוצאי אתיופיה. במסגרת פעילות העמותה הוקמו בראשית העשור מרכזי למידה הממוקמים בלב השכונות בהן מתגוררים מרבית יוצאי אתיופיה. על סמך הניסיון הפדגוגי שנצבר במרכזים אלו, הצטרפה עמותת מקסם בשנת תשס"ו למערך הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי, כדי לתת מענה בעיקר לתלמידים בכיתות ז-ט.¹⁸ הסיוע הלימודי באמצעות "מקסם" פועל בשני מרכזים, בשכונת פאר ובשכונת גני אלון. התגבור הלימודי מתקיים במרכזים חיצוניים לבית-הספר מתוך כוונה ליצור שינוי מאוירת בית-הספר, ולהעניק לתלמידים המגיעים למרכז תחושה של בית חם. המרכזים ממוקמים במקלטים שכונתיים אשר צוידו והותאמו לפעילות זו באמצעות טיפוח הסביבה הפיזית, הסבת חדרים לחדרי לימוד והתקנת מחשבים. בנוסף, בכל מרכז ישנה ספרייה, ונמצאים בה עזרים משרדיים וחומרי למידה. התלמידים שמגיעים למרכז משובצים לקבוצות למידה קטנות, הבנויות לפי רמתו והישגיו הלימודיים של התלמיד, ולא בהכרח מותנות בשכבה הלימודית של התלמיד.

היקף הפעילות של עמותת "מקסם" מצומצם, ומותאם לפעילות בשני מרכזי למידה. הפעילות מיועדת למקסימום 80 תלמידים כאשר בפועל, משתתפים בשיעורים כ-60 תלמידים, כך עולה מהדוח השנתי של הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה תשס"ט (מנגשה, 2009א). במקסם אחראים על הסיוע הלימודי **רכז נוער ומנהלת פדגוגית**. רכז הנוער, יוצא אתיופיה, מהווה מעיין "אח בוגר" לתלמידי המרכז. הרכז מופקד על הקשר האישי עם התלמידים ועל הנעתם ללמידה, וגם מוציא לפועל את הפעילויות החברתיות השונות המתקיימות במרכז. המנהלת הפדגוגית אחראית על ההיבט הפדגוגי, שכולל גיוס, העסקה, ומעקב אחרי עבודת המורים, שיבוץ תלמידים לקבוצות ותכנון הלימודים. **המורים** מגויסים לעבודה על-ידי "מקסם", ובעלי תעודת הוראה.

¹⁸ בשניים מתוך שלושת בתי-הספר מהם מגיעים תלמידים למרכזי הלמידה של "מקסם" מתקיים סיוע לימודי גם באמצעות מכון ברנקו וייס, אשר נותן מענה בעיקר לתלמידי בית-ספר תיכון, שאינם אוכלוסיית היעד של "מקסם".

התפיסה הפדגוגית המעצבת את העבודה במרכזי הלמידה של מקסם היא חיזוק הביטחון והדימוי העצמי של התלמידים. מסבירה המנהלת הפדגוגית:

”מהעלאת הדימוי העצמי אפשר לעורר מוטיבציה ולשפר יכולת - אני חווה ומרגישה שזאת הבעיה המרכזית. הילדים הם משכבות סוציו-אקונומיות מאוד נמוכות והם מודעים לכך. רמת הציפיות שלהם מעצמם מאוד, מאוד נמוכה. אני משתדלת לשוחח באופן אישי וקבוצתי עם הילדים כדי לעורר מוטיבציה ולדבר על כך”.

4. מאפייני בתי-הספר והתלמידים המשתתפים בתכנית

4.1 מאפייני בתי-הספר המשתתפים בתכנית

בשנת תשס"ט (2008/9) השתתפו בפרויקט הלאומי 96 בתי-ספר. משאלוני המנהלים (לגבי 83 מבתי-הספר בהם השתתפו בפרויקט 10 תלמידים לפחות) אנו לומדים על מאפייני בתי-הספר. מהממצאים עולה כי כמחצית מבתי-ספר אלו שייכים לפיקוח הממלכתי (54%), והיתר (46%) לממלכתי-דתי. רוב בתי-הספר (73%) הינם שש-שנתיים. כמו-כן, כמחצית מבתי-הספר (51%) נחשבים לבתי-ספר גדולים ולומדים בהם בין 300 ל-1,000 תלמידים. בכמחצית מבתי-הספר (55%) יוצאי אתיופיה מהווים עד 10% מכלל התלמידים הלומדים בהם, ומרבית המנהלים (81%) ציינו כי בית-ספרם משתתף בתכנית שלוש עד חמש שנים (לוח 5).

לוח 5: מאפייני בתי-הספר המשתתפים בתכנית הסיוע הלימודי ב-2009, לפי דיווח המנהלים (באחוזים)

אורט ישראל	ברנקו וייס	סך-הכל ¹	
39	37	83	מספר משיבים
54	54	54	פיקוח ממלכתי:
			סוג בית-ספר:
26	5	20	חטיבת ביניים בלבד
8	8	7	בית-ספר תיכון בלבד
66	87	73	בית-ספר שש-שנתי
			גודל בית-ספר**:
18	16	18	קטן (עד 300 תלמידים)
66	35	51	בינוני (301-1,000 תלמידים)
16	49	31	גדול (מעל 1,000 תלמידים)
			אחוז יוצאי אתיופיה בבית-הספר**:
74	41	55	עד 10% מכלל תלמידי בית-הספר
16	40	27	11%-25% מכלל תלמידי בית-הספר
10	19	18	מעל 25% מכלל תלמידי בית-הספר
			ותק התכנית בבית-הספר**:
26	14	19	עד שנתיים
48	20	40	שלוש שנים
26	66	41	4-5 שנים
(1.1) 3.26	(1.2) 4.17	(0.95) 3.33	ממוצע (ס"ת) של ותק התכנית בבית-הספר

** P<0.01 ^ בתי-ספר בהם השתתפו בתכנית 10 תלמידים ויותר

¹ כולל גם 6 בתי-ספר בהם התכנית מופעלת על-ידי החברה למתנ"סים ובית-ספר נוסף שממנו מגיעים תלמידים למרכז הלמידה של מקסם

בין בתי-הספר בהם פועלים הגופים העיקריים המפעילים את תכנית הסיוע הלימודי ישנם הבדלים משמעותיים הנוגעים למאפייניהם המבניים. אחד ההבדלים המבניים המשמעותיים בין הגופים הוא בשלבי החינוך הקיימים בבתי-הספר בהם פועל הגוף: מכון ברנקו וייס פועל בעיקר בבתי-ספר שש-שנתיים, לעומת זאת, אורט ישראל פועלים גם במספר ניכר של בתי-ספר בהם יש חטיבת ביניים בלבד. מאפייני בתי-הספר וההבדלים העיקריים בין הגופים מוצגים בלוח 5.

מלוח 5 ניתן לראות הבדל בולט נוסף בין הגופים, והוא אחוז התלמידים יוצאי אתיופיה הלומדים בבית-הספר. במרבית בתי-הספר (74%) בהם פועלת התכנית על-ידי אורט ישראל אחוז התלמידים יוצאי אתיופיה מתוך כלל התלמידים הלומדים בבית-הספר הינו נמוך יחסית (10% מהתלמידים ופחות הם יוצאי אתיופיה), בבתי-הספר בהם התכנית פועלת על-ידי מכון ברנקו וייס מצב זה מתקיים בפחות ממחצית מבתי-הספר (41%). ההבדל באחוז יוצאי אתיופיה בבית-הספר יכול להוביל לשונות בדפוס המעורבות של בית-הספר בתכנית ובמידת ההשפעה שיש לתכנית על כלל בית-הספר. כמו-כן, ניתן לראות כי רוב בתי-הספר השתתפו בתכנית לפחות 3 שנים, כאשר בבתי-הספר בהם פועלת התכנית דרך מכון ברנקו וייס אחוז ישנו גבוה יותר של בתי-ספר שהשתתפו בתכנית כבר 4 או 5 שנים. בדוח יוצגו ממצאים לגבי כלל בתי-הספר, תוך שימת דגש על מאפיינים ייחודיים של כל אחד מהגופים המפעילים העיקריים בסוגיות רלוונטיות.

לוח 6: מאפיינים של בתי-הספר שהיו בתכנית בשנת 2009 בהשוואה לבתי-הספר האחרים בארץ, מנתוני משרד החינוך (באחוזים)

בתי-ספר שאינם בתכנית ¹	בתי-הספר בתכנית	
(495)	(96)	מספר בתי-הספר
31	88	מספר ממוצע של יוצאי אתיופיה בבית-הספר**
16	30	אחוז בתי-הספר עם +10% אתיופים יוצאי אתיופיה**
4.8	5.7	מדד טיפוח ממוצע של בית-הספר** ²
(199)	(62)	רק בתי-הספר המגישים לבגרות³
60	63	% זכאות ממוצעת של כלל תלמידי בתי-הספר בשנת 2005 ⁴ **
33	46	% זכאות ממוצע של תלמידים יוצאי אתיופיה בבתי-הספר בשנת 2005 ⁴ **

P<0.01 ** P<0.05 *

¹ רק בתי-ספר במגזר היהודי (ממלכתי וממלכתי-דתי): בתי-ספר תיכוניים, חטיבות ביניים ושש-שנתיים שיש בהם תלמידים יוצאי אתיופיה.

² מדד טיפוח הינו מדד שנקבע על-ידי משרד החינוך. המדד מתבסס על מאפייני התלמידים ומאפייני היישוב בו נמצא בית-הספר ומוגדר בערכים בין 1 ל-10, כאשר מדד טיפוח 10 משקף בתי-ספר בהם המאפיינים החברתיים-כלכליים שנמדדו הינם נמוכים ביותר והם הזקוקים ביותר לתקציבי הטיפוח [חישוב מדד טיפוח ממוצע מבוסס על קובץ מוסדות תשס"ז].

³ רק בתי-הספר הממלכתיים והממלכתיים-דתיים המגישים לבחינות הבגרות, בהם היו תלמידים יוצאי אתיופיה בכיתות י"ב בשנת 2005.

⁴ בשנת 2005 התכנית התחילה לפעול ב-22 בתי-הספר שמשתתפים בה ב-2009 (כולם ברנקו וייס), באופן חלקי בלבד (מהם רק בבתי-ספר בודדים בכיתות י"ב), השוואה זו מאפשרת למידה על בתי-הספר לפני כניסת התכנית.

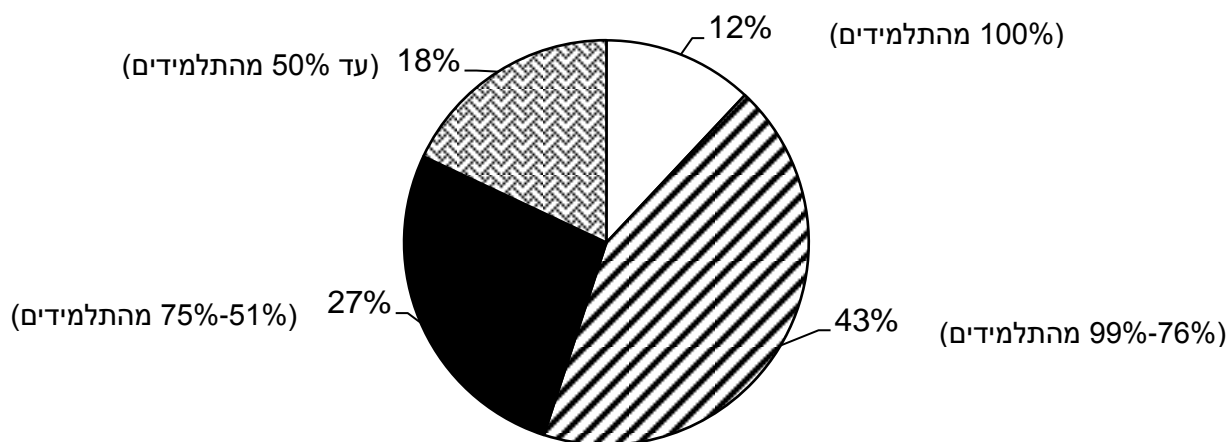
נתוני משרד החינוך מ-2009 מספקים מידע נוסף על בתי-הספר שבתכנית, לעומת כאלה שאינם משתתפים בתכנית (לוח 6 לעיל). בהקשר זה נציין כי הפרויקט הלאומי אינו פועל במסגרת החינוך המיוחד או עם תלמידי החינוך המיוחד, וכן אינו פועל בפנימיות או עם תלמידים המשתתפים בתכניות אחרות הנותנות תגבור לימודי.

מלוח 6 עולה כי כלל בתי-הספר השש-שנתיים/בתי-ספר תיכוניים בהם פועל הפרויקט הלאומי, בהשוואה לשאר בתי-הספר בארץ¹⁹ הינם בעלי מאפיינים חברתיים-כלכליים דומים, כפי שמשתקף במדד הטיפוח. עם זאת, הישגיהם הלימודיים של כלל תלמידי בתי-הספר, ובעיקר של כלל התלמידים יוצאי אתיופיה (טרם כניסתם לתכנית), הינם גבוהים יותר - כפי שמשתקף באחוזי הזכאות לבגרות של תלמידים יוצאי אתיופיה לשנת 2005.

השתתפות התלמידים בתכנית

מדיווח המנהלים עולה כי בממוצע משתתפים בתכנית 74% (ס"ת 20.4) תלמידים מכלל התלמידים יוצאי אתיופיה הלומדים בבית-ספרם. בכמחצית מבתי-הספר שבתכנית (55%) אחוז ההשתתפות של תלמידים יוצאי אתיופיה בתכנית הינו מעל 75%, כאשר ב-12% מבתי-הספר ציינו המנהלים כי כל התלמידים יוצאי אתיופיה משתתפים בתכנית (100% השתתפות) (תרשים 5).

תרשים 5: אחוז התלמידים המשתתפים בפרויקט הלאומי מתוך כלל יוצאי אתיופיה בבית-הספר, לפי דיווח המנהלים (באחוזים)

המנהלים שצינו כי יש בבית-ספרם תלמידים יוצאי אתיופיה אשר אינם לומדים בתכנית נשאלו מדוע לא כל התלמידים משתתפים בתכנית.²⁰ מחציתם (51%) דיווחו על קשיים הנובעים מבעיות משמעת

¹⁹ הכוללים רק בתי-ספר במגזר היהודי שמגישים לבחינות הבגרות ולומדים בהם תלמידים יוצאי אתיופיה.
²⁰ המנהלים יכלו לענות יותר מתשובה אחת, וכך לתאר סיבות שונות שהובילו לאי-השתתפות תלמידים יוצאי אתיופיה בתכנית. לכן סך-כל התשובות אינו מסתכם ל-100%.

והיעדר מוטיבציה של התלמידים, 25% דיווחו כי אין די משאבים כדי לאפשר לכל התלמידים יוצאי אתיופיה להשתתף, ו-24% ציינו כי התלמידים שאינם משתתפים בתכנית אינם זקוקים לעזרה לימודית. בנוסף, 21% מהמנהלים דיווחו כי תלמידים אינם משתתפים בפרויקט כי הם מקבלים מענה מתכניות אחרות, ו-8% דיווחו כי תלמידים שאינם משתתפים בפרויקט שייכים לחינוך המיוחד, כאשר מלכתחילה התכנית אינה מיועדת לתת מענה לקבוצות תלמידים אלו, מכיוון שהם נעזרים במסגרת המענים של החינוך המיוחד.

תכניות נוספות הפועלות בבתי-הספר

כאמור, הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה פועל בפריסה ארצית המכוונת לתת מענה לכלל התלמידים יוצאי אתיופיה הלומדים בבתי-הספר בהם הוא פועל. עם זאת, אין זו התכנית היחידה בה משתתפים תלמידים יוצאי אתיופיה. מניתוח הממצאים עולה כי כשליש מהמנהלים (35%) דיווחו כי מלבד תכנית הסיוע הלימודי אין בבית-ספרם תכניות חיצוניות²¹ נוספות בהם משתתפים תלמידים יוצאי אתיופיה. בשאר בתי-הספר (65%) ישנם מענים נוספים המיועדים לתלמידים יוצאי אתיופיה (אם כי לרוב לא מדובר בתכניות המכוונות באופן ספציפי רק ליוצאי אתיופיה), מעבר למענים הניתנים באמצעות הפרויקט הלאומי (לוח 7).

לוח 7: תכניות חיצוניות נוספות הפועלות בבתי-הספר בהם משתתפים תלמידים יוצאי אתיופיה ב-2009, לפי דיווח המנהלים (באחוזים)

מנהלי בתי-הספר	מספר משיבים
83	יש תלמידים יוצאי אתיופיה המשתתפים בתכניות חיצוניות אחרות
67	אחוז ממוצע של התלמידים יוצאי אתיופיה המשתתפים בתכניות חיצוניות אחרות ¹ (ס"ת) 28 (23.02)

¹ אחוז ממוצע של תלמידים יוצאי אתיופיה מתוך כלל יוצאי אתיופיה הלומדים בבית-הספר, לפי דיווח המנהלים, בבתי-הספר בהם יש תכניות נוספות בהם משתתפים תלמידים יוצאי אתיופיה.

בלוח 7 ניתן לראות כי בממוצע משתתפים בתכניות נוספות, שאינן תכנית הפרויקט הלאומי, 28% מהתלמידים יוצאי אתיופיה הלומדים באותם בתי-הספר. חשוב לזכור כי אחוזים אלו מתייחסים לכלל התלמידים יוצאי אתיופיה הלומדים בבית-הספר, ולא רק לתלמידים המשתתפים בתכנית הפרויקט הלאומי. כמו-כן, יש לשים לב כי קיימת סטיית תקן גבוהה (23.02) וטווח אחוז המשתתפים נע בין 1% ל-93% מהתלמידים). התכניות אותן ציינו המנהלים מגוונות, חלקן מיועדות לקידום לימודי והכנה לבחינות הבגרות (כמו ליב"ס, אופק לבגרות, שעות עולים), חלקן תכניות מצוינות והעצמה (כמו עתידים ומצוינות) או תכניות שנועדו לקדם השתלבות חברתית והסתגלות רגשית (כמו עוגן או תכנית חונכות של פר"ח), ותכניות להארכת יום הלימודים, כמו פנימיות יום או מועדוניות.

על אף מגוון המענים הקיימים, המנהלים הצביעו על מרכזיותה של תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי, ועל החידוש שהביאה עמה. למעלה משני-שלישים מהמנהלים (69%) ציינו כי לפני כניסת הפרויקט הלאומי לא פעלו בבית-ספרם תכניות אחרות המיועדות לקידום תלמידים יוצאי

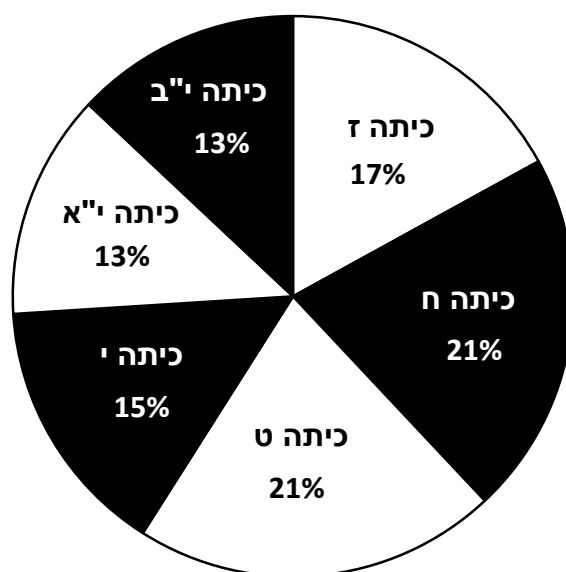
²¹ "תכניות חיצוניות" הוגדרו כתכנית או פרויקט המופעל במעורבות פדגוגית של גורמים מחוץ לבית-הספר (כולל משרד החינוך, הרשות המקומית, עמותות וכו').

אתיופיה. מרבית המנהלים (88%) ציינו כי הפרויקט הלאומי נותן מענה על הצרכים של תלמידים יוצאי אתיופיה שלא זכו למענה בעבר.

4.2 מאפייני התלמידים המשתתפים בתכנית

משאלוני התלמידים המשתתפים בסיוע הלימודי למדנו על מאפייני התלמידים, תפקודם הלימודי, לרבות הישגיהם, האופן שבו הם ממלאים משימות לימודיות שונות והעמדות שלהם כלפי בית-הספר בו הם לומדים. הנתונים מאפשרים ללמוד גם על תפיסת העתיד שלהם והציפיות שלהם מעצמם.

תרשים 6: התפלגות התלמידים המשתתפים בתכנית לפי שכבת לימוד, דיווח התלמידים (באחוזים)

התכנית מיועדת, כאמור, לתלמידים בחינוך העל-יסודי. מתרשים 6 עולה כי בתכנית משתתפים מעט יותר תלמידים מחטיבות הביניים (59%), לעומת תלמידים מבית-ספר תיכון.²²

מלוח 8 עולה כי למעלה ממחצית המשתתפים הן בנות (61%) וילידי הארץ (61%) - בעיקר בקרב תלמידי החטיבה (64%). מרבית התלמידים שנולדו באתיופיה דיווחו כי עלו לארץ עד גיל 10 (85%).

במרבית המשפחות של התלמידים יש 4 ילדים ויותר (84%), ולמעלה ממחצית התלמידים ציינו כי אמהותיהם (59%) ואבותיהם (58%) מועסקים. כמחצית התלמידים (49%) ציינו כי שני הוריהם עובדים, ו-21% דיווחו כי אין אף מפרנס במשפחתם. כמחצית התלמידים (48%) דיווחו כי אמהותיהם לא למדו כלל, וכשליש נוספים (35%) ציינו כי אין הם יודעים מהי השכלת אימם.

²² השוואות בין תלמידי חטיבת הביניים לבין תלמידי בית-ספר תיכון יצוינו במקרים בהם נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות.

לוח 8: מאפיינים דמוגרפיים של המשתתפים בתכנית, לפי דיווח התלמידים (באחוזים)

תלמידי התכנית	
1,422	מספר משיבים
61	אחוז בנות
	ארץ לידה
39	אתיופיה
61	ישראל
	גיל העלייה לארץ
42	עד 5 שנים
43	10-6
15	16-11
	מספר ילדים במשפחה
16	עד 3
84	4 ומעלה
(2.02) 5.62	ממוצע (ס"ת)
	תעסוקת הורים
59	אם עובדת
58	אב עובד
	מספר מפרנסים במשפחה
21	שני ההורים אינם עובדים
30	אחד ההורים עובד
49	שני ההורים עובדים
	השכלת אם
48	לא למדה
12	למדה בבית-ספר
5	למדה במסגרת על-תיכונית
35	לא יודע

תפיסת העתיד של המשתתפים

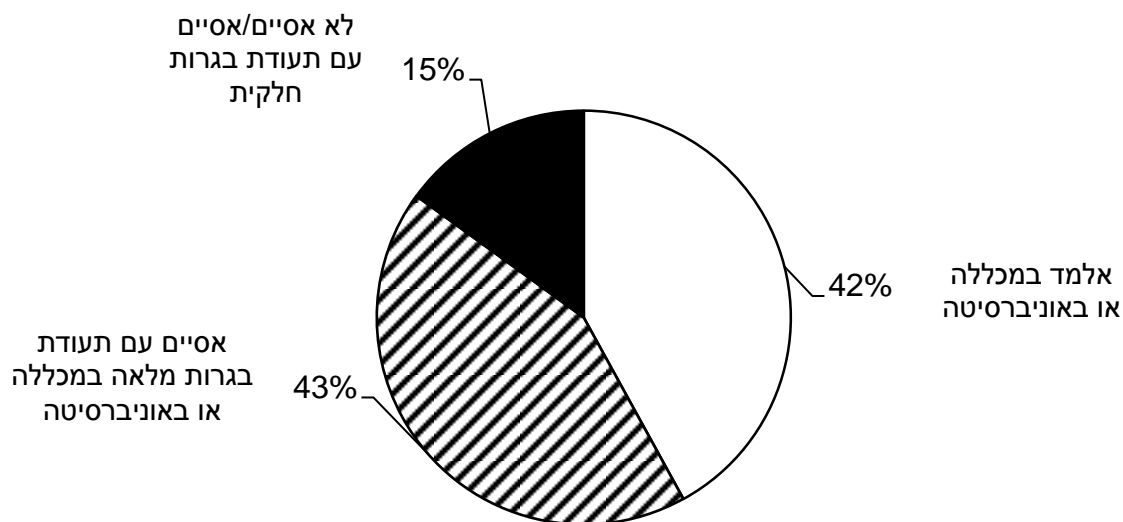
שאיפתם של אנשי הפרויקט הלאומי היא לאפשר ליוצאי אתיופיה לממש את מלוא הפוטנציאל הטמון בהם ולעודד ניעות חברתית והשתלבות עתידית בשוק העבודה. על כן ביקשנו לשמוע מהתלמידים כיצד הם תופסים את עתידם, החל מנכונותם לשירות צבאי או לאומי, וכלה בציפיותיהם ביחס להשתלבותם בלימודים גבוהים. מרבית התלמידים (80%) דיווחו כי הם מתכננים לשרת בצבא או בשירות לאומי.²³ ממצאים אלו בולטים יותר בקרב הבנים (85%) (לעומת 77% בקרב הבנות) ובעיקר בכיתות הגבוהות: 86% מתלמידי בית-ספר תיכון דיווחו על נכונות לשרת בצה"ל או בשירות לאומי (לעומת 77% מתלמידי חטיבת הביניים).

מתרשים 7 עולה כי מרבית התלמידים (85%) מניחים כי יסיימו את לימודיהם עם תעודת בגרות מלאה, וחלקם אף מאמינים שילמדו לימודים גבוהים באוניברסיטה או במכללה. בהקשר לשאלה זו היו תלמידים שפירוטו והוסיפו: "אני מאמינה שאוציא תואר ראשון במשפטים ותואר שני במנהל

²³ 17% נוספים ציינו כי עדיין אינם יודעים או טרם החליטו, ו-3% ציינו כי אין בכוונתם לשרת בצבא או בשירות לאומי.

עסקים ואם המזל יאיר לי פנים אעשה גם דוקטורט". תלמידה אחרת כתבה: "אני מאחלת לעצמי לעבור תיכון עם תעודת בגרות מלאה ושבאחד הימים אגיע לאוניברסיטה או למכללה".

תרשים 7: ציפיות לימודיות של התלמידים המשתתפים בתכנית, לפי דיווח התלמידים (באחוזים)

מניתוח הנתונים עולה כי ישנו אחוז גבוה יותר של בנים מקרב התלמידים אשר מעריכים שלא יסיימו את לימודיהם עם תעודת בגרות מלאה (19% מהבנים לעומת 11% מהבנות), ובעיקר ציינו זאת תלמידי חטיבות הביניים (17% מתלמידי החטיבות לעומת 11% מתלמידי בתי-הספר התיכוניים), ונראה כי עם העלייה בגיל, תמונת העתיד של התלמידים משתפרת ונעשית חיובית יותר.

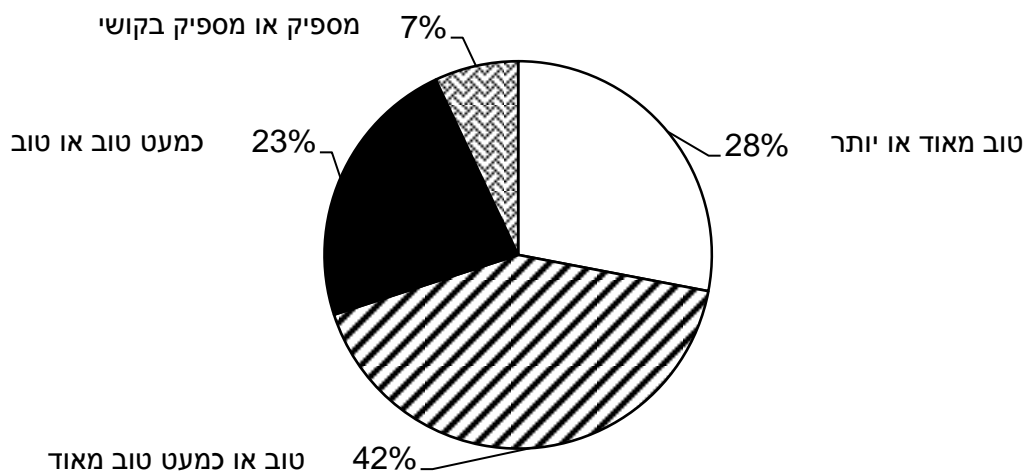
מסקר אחר של בני נוער שנערך במכון ברוקדייל (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 2010) אנו לומדים כי שיעורם של תלמידים יוצאי אתיופיה המעריכים כי ירכשו השכלה על-תיכונית הינו עדיין נמוך בהשוואה לשאר קבוצות העולים שהשתתפו בסקר.

תפקוד לימודי והישגים

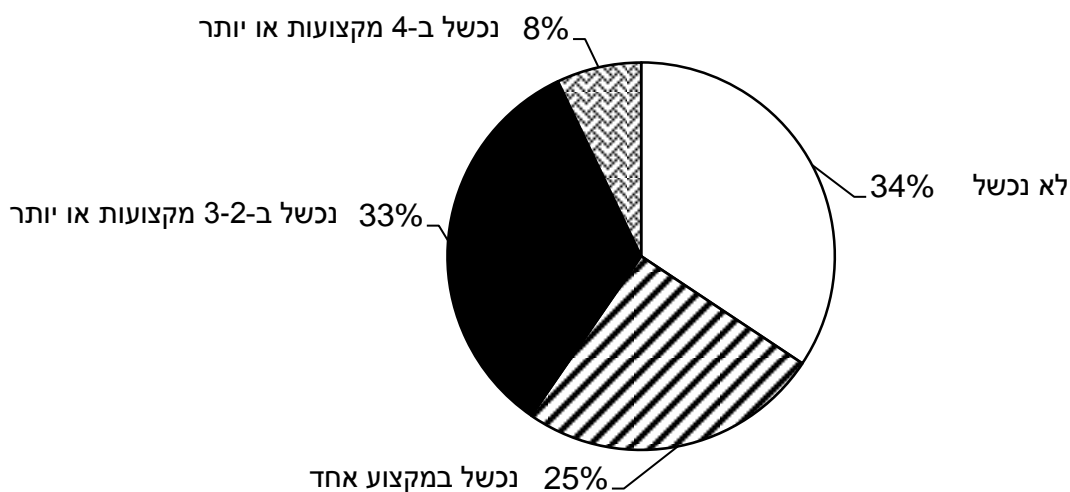
התלמידים דיווחו על הישגיהם הלימודים בתעודה האחרונה ועל תפקודם הלימודי כפי שבאים לידי ביטוי במטלות אותן הם מבצעים.

מתרשימים 8-9 עולה כי מעל רבע מהתלמידים (28%) דיווחו כי רוב הציונים שלהם הם טוב מאוד ומעלה, ללמעלה ממחצית (65%) דיווחו על ציונים הנעים בין כמעט טוב לכמעט טוב מאוד, ורק 7% דיווחו כי קיבלו מספיק או פחות. עם זאת, רק שליש מהתלמידים (34%) דיווחו כי לא נכשלו כלל, ו-58% דיווחו כי נכשלו במקצוע אחד עד שלושה מקצועות. נדגיש כי באופן כללי תלמידי חטיבת הביניים דיווחו כי נכשלו יותר מתלמידי בית-הספר התיכון (70% מתלמידי חטיבות הביניים נכשלו לפחות במקצוע אחד לעומת 60% מתלמידי בית-הספר התיכון), ובקרב תלמידי כיתות י"ב אחוז התלמידים שנכשלו לפחות במקצוע אחד הינו הקטן ביותר מבין כלל שכבות הלימוד המשתתפות בתכנית, והוא עומד על 47% מהתלמידים.

תרשים 8: דיווח התלמידים על "מרבית ציוניהם בתעודה האחרונה" (באחוזים)

תרשים 9: דיווח התלמידים על מספר המקצועות בהם נכשלו בתעודה האחרונה (באחוזים)

כאשר בוחנים את מאפייניהם של התלמידים אשר דיווחו על הצלחה נמוכה בלימודים (רוב הציונים בתעודה היו מספיק בקושי או מספיק, ונכשלו ב-4 מקצועות ויותר) נמצאו מגמות הדומות לאלו שנמצאו כאשר התלמידים נשאלו לגבי הציפיות הלימודיות שלהם. גם במקרה זה נמצאה מגמה המצביעה על כך שבנים דיווחו על הישגים נמוכים משל בנות, ותלמידי חטיבות הביניים דיווחו על הישגים נמוכים משל תלמידי בתי-הספר התיכוניים.

מלוח 9 עולה כי מרבית התלמידים (76%) מדווחים על הרגלי למידה תקינים, וכי הם מקפידים על הגעה בזמן לשיעור (88%), השתתפות (78%) וכתובה במהלך השיעור (94%), כמו גם על הבאת ציוד

נדרש לכיתה (95%) והכנת שיעורים (82%). שיעור גבוה של תלמידים (90%) מדווחים כי הם מבינים את החומר הנלמד בכיתה.

לוח 9: דיווח התלמידים על תפקודם הלימודי "תמיד או כמעט תמיד" (באחוזים)

סוג הפעילות	תלמידי התכנית
מספר המשיבים	1,422
מכין שיעורי בית	82
מביא ציוד נדרש לכיתה	95
מגיע בזמן	88
משתתף בשיעורים	78
כותב במהלך שיעור	94
מבין את החומר הנלמד	90
מדד מסכם: ^	78

^ קטגוריות נוספות "לעיתים רחוקות" או "אף פעם"

^^ מבצעים תמיד או כמעט תמיד את מרבית או את כל הפעולות הלימודיות (5-6 פעילויות)

בתשובה על שאלה נוספת ציינו למעלה ממחצית התלמידים (64%) כי לא נעדרו במהלך החודש האחרון מלימודים, שלא מפאת מחלה או חופשה אלא מסיבות אחרות, כשליש (33%) נעדרו פחות משבוע, ו-3% דיווחו שנעדרו שבוע ויותר.

בנוסף, מעל רבע מהתלמידים (28%) ציינו כי הם אוהבים את בית-הספר מאוד, ו-41% נוספים ציינו כי הם אוהבים את בית-הספר קצת. כחמישית (19%) ציינו כי הם לא כל-כך אוהבים את בית-הספר, ו-12% ציינו כי הם בכלל לא אוהבים את בית-הספר.

לשיעורים ניכרים מהתלמידים יש עמדות חיוביות כלפי בתי-הספר בו הם לומדים (לוח 10). כמחצית התלמידים ציינו כי הם מסכימים או מסכימים בהחלט עם האמירות שהחוקים והכללים של בית-הספר הם הוגנים וכי בית-הספר הינו מקום שנעים להיות בו. כשני-שלישים (71%) ציינו כי הם חשים תחושת שייכות לבית-הספר וכי המורים מתייחסים אליהם בצורה הוגנת (64%) וכבני אדם (66%). בין 14% ל-23% ציינו כי הם מתלבטים ביחס להיגדים אלו, ובין 15% ל-26% ציינו כי הם לא כל-כך מסכימים או אינם מסכימים כלל עם היגדים אלו.

לוח 10: עמדות של התלמידים כלפי בית-הספר שלהם, לפי דיווח התלמידים (באחוזים)

ללא כל-כך מסכים / בהחלט לא מסכים	מתלבט	מסכים בהחלט או מסכים	
26	23	51	החוקים והכללים של בית-הספר הוגנים
21	21	58	בית-הספר הוא מקום שנעים להיות בו
15	14	71	מרגיש שייך לבית-הספר
17	19	64	המורים מתייחסים בצורה הוגנת
16	18	66	מרגיש שהמורים מתעניינים בי כבן אדם

5. יישום תכנית הסיוע הלימודי

בפרק זה יוצגו סוגיות הקשורות ביישום הסיוע הלימודי: דפוסי ההשתתפות בשיעורי התגבור, תכני התגבור ואסטרטגיות הוראה, האווירה במהלך התגבור והרכב הקבוצה, מאפייני המורים המלמדים בתגבור והקשר עם בתי-הספר בהם פועלת התכנית. זאת, על פי המידע האיכותני שנאסף (בראיונות, תצפיות וקבוצות מיקוד), כמו גם מהמידע הכמותי: שאלוני התלמידים, הרכזים ומנחי הנוער ומנהלי בתי-הספר.

5.1 דפוסי השתתפות בסיוע הלימודי

שיעורי התגבור הלימודי הניתנים במסגרת תכנית הסיוע הלימודי מתקיימים בשעות שלאחר הלימודים הפורמליים, ולרוב בתוך בית-הספר. מכסת שעות הלימודים לתלמיד היא כארבע שעות שבועיות בממוצע, הלימודים מתקיימים על-פי-רוב בקבוצות קטנות (חמישה תלמידים בממוצע) מתוך תפיסה לפיה הוראה בקבוצה קטנה היא יעילה יותר. במסגרת התכנית מקבלים התלמידים גם ארוחה קלה. בנוסף, תלמידי בתי-הספר התיכוניים משתתפים גם בקבוצות לימוד מרוכזות ("מרתונים") לשם הכנה לבחינות הבגרות.

מרבית התלמידים שנכחו במהלך העברת השאלונים (84%) ציינו כי הגיעו לכל או לרוב המפגשים. עם זאת, יש לציין כי התלמידים שמילאו את השאלונים היוו 71% מכלל התלמידים הרשומים כמשתתפים בתגבור הלימודי (לפי דיווח הגופים המפעילים נכון לנובמבר 2008), וישנם 29% נוספים שלא נכחו בשיעורי התגבור שהתקיימו במהלך השבוע שבו הועברו השאלונים.²⁴ לדברי הרכזים ומנחי הנוער ברוב המקרים מדובר בתלמידים שאינם מגיעים באופן סדיר לשיעורים. כלומר, לפחות כשליש מהתלמידים הרשומים לתכנית אינם מגיעים באופן סדיר.

האחריות לעקוב אחר נוכחות התלמידים בשיעורים, ולדווח על כך לרכזים הבית-ספריים ולמנחים העירוניים (בהתאם לגוף המפעיל), מוטלת על המורים המלמדים בבתי-הספר בהם מופעלת התכנית על-ידי אורט ישראל, ועל מנחי הנוער של ברנקו וייס. מדיווח הרכזים הבית-ספריים ומנחי הנוער עולה, כי במרבית המקרים פועל גם צוות בית-הספר לסייע לצוות התכנית (לרכזים/מנחים ולמורים) הן במעקב אחר תפקוד התלמידים (ציינו 88% מהרכזים/מנחי נוער) והן בטיפול בבעיות משמעת ונוכחות (ציינו 87% מהרכזים/מנחי הנוער).

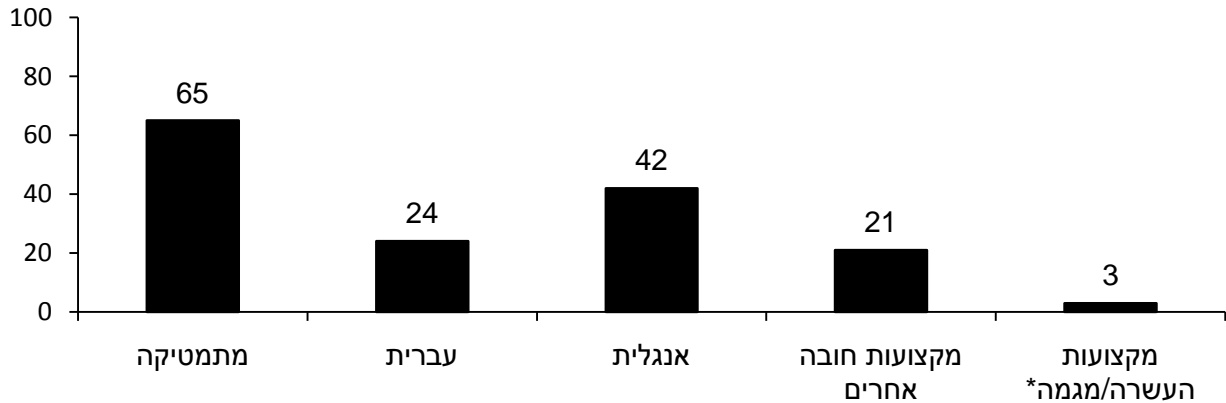
רוב התלמידים (70%) דיווחו כי אינם משתתפים בתכניות תגבור נוספות, וזאת בהתאם לנוהלי הפרויקט אשר מייעד את התכנית לתלמידים שאינם משתתפים בתכניות אחרות. עם זאת, 20% מהתלמידים דיווחו כי הם מקבלים תגבור לימודי נוסף בבית-הספר ו-10% דיווחו על השתתפותם בתכנית תגבור מחוץ לבית-הספר.

²⁴ בבתי-ספר בהם נוכחות התלמידים בשבוע שבו הועברו השאלונים לא הגיעה לפחות ל-80%, השאלונים הועברו בשבוע נוסף. עשרים ותשעה אחוזים מהתלמידים החסרים לא נכחו באף אחד מהמקרים.

5.2 תכני הלמידה ודרכי ההוראה בסיוע הלימודי

רוב התלמידים מקבלים עזרה במתמטיקה ובאנגלית, מקצועות אשר הוגדרו כמוקד התכנית, לצד תגבור גם במקצועות אחרים (תרשים 10). מהתרשים עולה כי עיקר התגבורים ניתנים במתמטיקה (ל-65% מהתלמידים) ובאנגלית (ל-42% מהתלמידים). כרבע מהתלמידים ציינו כי הם מקבלים תגבור בעברית (24%). בודדים מהתלמידים (5%) מקבלים סיוע בכל שלושת מקצועות היסוד.

תרשים 10: המקצועות בהם קיבלו התלמידים עזרה במסגרת התכנית, לפי דיווח התלמידים (באחוזים)

* כגון אלקטרוניקה, חשבונאות, הבנת הנקרא, סדנאות לאסטרטגיית למידה יעילה ועוד.

אחוזים גבוהים מהתלמידים, הן בחטיבת הביניים והן בבית-הספר התיכון, משתתפים בתגבורים במקצוע המתמטיקה. בהשוואה בין תלמידי חטיבות הביניים לבין תלמידי בית-ספר תיכון עולה כי בחטיבות הביניים ישנם אחוזים גבוהים יותר של תלמידים המקבלים תגבור במקצועות היסוד בהשוואה לתלמידי בית-הספר התיכון (בעיקר במתמטיקה), בעוד שבקרבת תלמידי בית-הספר התיכון ישנו אחוז גבוה יותר של תלמידים אשר מקבלים תגבור גם במקצועות חובה אחרים (31% מתלמידי בית-ספר תיכון לעומת 6% מתלמידי חטיבות הביניים) (לוח 11).

לוח 11: המקצועות בהם קיבלו התלמידים עזרה במסגרת התכנית, חטיבת ביניים מול בית-ספר תיכון, לפי דיווח התלמידים (באחוזים)

מספר המשיבים	חטיבת ביניים	בית-ספר תיכון
מתמטיקה**	815	524
אנגלית*	70	61
שפה	44	39
מקצועות חובה אחרים**	27	26
	6	31

* $p < 0.05$
** $p < 0.01$

מחצית התלמידים (50%) ציינו כי הם זקוקים לעזרה לימודית נוספת, חוץ מזו שהם מקבלים דרך תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי. התלמידים שציינו כי היו מעוניינים בעזרה נוספת

התבקשו בשאלה פתוחה לפרט באילו מקצועות היו מעוניינים לקבל עזרה זו. מניתוח התשובות עולה כי המקצועות העיקריים בהם התלמידים מעוניינים בעזרה נוספת אלו הם מקצועות היסוד: 45% באנגלית, 31% במתמטיקה, 17% בעברית. אחוזים גבוהים נמצאו גם ביחס למקצועות רבי מלל כמו היסטוריה (19%) ותני"ך (16%).

מניתוח הנתונים על אודות הסיוע הלימודי אותו מקבלים כבר התלמידים אשר מעוניינים בעזרה נוספת, עולה כי מרבית התלמידים מדווחים שהסיוע הלימודי במקצוע בו הם מקבלים תגבור מספיק להם, והם היו מעוניינים בעזרה נוספת בתחומים בהם הם אינם מקבלים כיום עזרה. בעבור חלק מהתלמידים נראה כי הסיוע הלימודי אותו הם מקבלים במקצוע (בעיקר במתמטיקה) אינו מספיק, והם היו מעוניינים לקבל עזרה נוספת באותו המקצוע (לוח 12).

לוח 12: תלמידים שצינו כי הם מעוניינים לקבל עזרה לימודית נוספת - אחוז התלמידים שכבר מקבלים עזרה במקצוע לעומת אחוז התלמידים שאינם מקבלים עזרה במקצוע

מעוניינים לקבל עזרה במקצוע		
משתתפים בתגבור לימודי במקצוע דרך התכנית	אינם מקבלים עזרה במקצוע דרך התכנית	
26	74	מתמטיקה**
15	85	אנגלית**
12	88	שפה**

** p<0.01

שיעורי התגבור הלימודי בתכנית נערכים בקבוצות לימוד קטנות אשר אמורות לאפשר למורה להגיע לכלל התלמידים ולסייע להם להתקדם במקצוע הנלמד בצורה טובה יותר מזו המתאפשרת להם בכיתה הגדולה. התלמידים המשתתפים בשיעורים דיווחו על דרכי ההוראה בקבוצות הלימוד. מדיווח התלמידים (לוח 13) עולה כי מרביתם (85%) חוזרים ומתרגלים בסיוע הלימודי את החומר שנלמד בכיתה האם; וכשני-שלישים (72%) ציינו כי במפגשים הם מכינים שיעורי בית או עבודות.

לוח 13: דיווח התלמידים על דרכי ההוראה במהלך הסיוע הלימודי "תמיד ולעתים קרובות" (באחוזים)

מספר המשיבים	תלמידי התכנית
חוזרים ומתרגלים חומר שנלמד בכיתה	85
מכינים שיעורי בית או עבודות	72
לומדים חומר שלא נלמד בכיתה	48
אם אני צריך עוד עזרה מהמורים הם נותנים לי	83
המורים בתגבור מעבירים את החומר בצורה ברורה ומובנת	92
למורים בתגבור איכפת ממני	90

כמחצית התלמידים (48%) ציינו כי בשיעורי התגבור הם לומדים חומר חדש שלא נלמד בכיתה - שיעור גבוה יותר של תלמידים בחטיבת הביניים (52%) בהשוואה לתלמידי בית-ספר תיכון (42%). בהקשר זה הסבירה אחת המורות כי בשל הפער שנוצר לאורך השנים בין הידע של התלמידים המשתתפים

בתגבור הלימודי בהשוואה לתלמידים אחרים, היא נאלצת ללמד תכנים שמלמדים בכיתות נמוכות ומהווים תשתית לחומר שנלמד, לדוגמה, לוח הכפל, סדר פעולות חשבון ועוד.

מרבית התלמידים (92%) ציינו כי המורים המלמדים בתגבור מעבירים את החומר באופן ברור ומובנה, הם חשים שלמורי התגבור איכפת מהם (90%), ואם יש צורך בעזרה נוספת הם נותנים להם אותה (83%).

כחלק מאיסוף הנתונים למחקר הנוכחי נערכו תצפיות בחמישה-עשר שיעורי תגבור. הממצאים להלן עוסקים באווירה ובדרכי ההוראה בקבוצות הקטנות. בנוסף נעזרנו במידע שנאסף בראיונות ובקבוצות מיקוד עם תלמידים, מורים ואנשי צוות.

האווירה בקבוצת הלימוד - מהתצפיות והשיחות עם התלמידים עולה כי ברוב השיעורים ניכרה אווירה חיובית ורצינית של למידה. הדבר עולה גם בשאלונים שבהם ציינו רוב התלמידים (89%) כי האווירה בשיעורי התגבור טובה.

התלמידים שהשתתפו בשיעורים תיארו התייחסות חמה ואכפתית מצד המורים. אחת התלמידות ציינה: "אנחנו באות לכל השיעורים, וזה עוזר, המורה טובה ונעימה". תלמיד אחר הוסיף: "השיעורים מצוינים והמורה נהדרת! בכיתה המורה לא מתייחסת בדיוק אלי ופה זה יחס אישי. בכלל אם מישהו לא בא המורה בתגבור והרכז שואלים מה קרה". אמירה זו משקפת את החשיבות שבעיני התלמיד בהתייחסות המורה להיעדרות כמסר של אכפתיות והתעניינות.

למידה בקבוצות קטנות - היתרון של תשומת הלב והפניות של המורים בשיעורי התגבור ניכר בלמידה בקבוצות קטנות. התלמידים מפרטים ומתארים בלשונם: "אנחנו לומדים מה שקשה לנו. היום ביקשנו ממנה [מהמורה] את מה שלא הבנו בכיתה והיא לימדה את מה שביקשנו. [בתגבור] המורה פנויה לכל אחד, גם בכיתה אבל פחות, כי יש לה עומס". ותלמיד אחר אמר: "המורה בתגבור חוזרת עוד פעם על החומר וזה עוזר ובכלל כשיש פחות ילדים אז המורים יותר מתייחסים אלינו". מדבריהם עולה כי הלמידה בקבוצה קטנה מחזקת את הריכוז בשיעור: "אני בהקבצה ב' כי אני מפריע. אני קפיצי - כשאני לא מבין משהו אני לא מרוכז. פה זה עוזר לי כי זה מעט ילדים ואין עם מי להפריע. מבינים יותר את החומר והמורות עוזרות".

הרכב הקבוצה ליוצאי אתיופיה בלבד - התלמידים התייחסו לכך שברוב המקרים קבוצות הלמידה מורכבות רק מתלמידים יוצאי אתיופיה, הן בראיונות שנערכו עמם והן בשאלונים. מעניין לציין כי בעניין זה דעותיהם חלוקות. כך, לדוגמה, אמר אחד התלמידים הרואה בכך סטיגמה שלילית: "זה לא טוב שהתכנית רק (ל)אתיופים כי זה גורם לנו להרגיש שונים. זה נותן יותר את ההרגשה שאנחנו טיפשים". חלקם מתייחסים בחיוב לאפשרות של שילוב עם ותיקים ואומרים: "שיבואו פרנגיים²⁵ מה אכפת לי? למה לא? בגלל שהם צוחקים עלינו? גם הם צריכים עזרה, שיהיה, שיבואו".

²⁵ ביטוי שמשמשים בו יוצאי אתיופיה כדי לתאר מישהו שאינו שייך לעדה/זר.

מצד שני, היו כאלה שמצדדים בכך שהקבוצה מורכבת מיוצאי אתיופיה בלבד, ורואים בזאת יתרון: "זה טוב שהפרויקט הוא רק לאתיופים. זה מגבש אותנו, יש כאלה שרוצים להצטרף אלינו". לדבריהם זאת גם הזדמנות לשמור על הייחודיות: "אפשר לדבר בחופשיות על העדה, על השורשים שלנו".

מהשאלונים עולה כי כמחצית התלמידים (58%) אינם מייחסים להרכב הקבוצה חשיבות מיוחדת, 29% מעוניינים שהתכנית תהיה מיועדת ליוצאי אתיופיה בלבד, ו-13% מעוניינים בשילוב תלמידים שאינם יוצאי אתיופיה.

יש לציין כי במרבית שיעורי התגבור לא נעשית התאמה תרבותית מיוחדת בדרך ניהול השיעור שתיצור עדיפות לתרבות יוצאי אתיופיה, התאמה שהייתה יכולה לכלול לדוגמה שימוש בטקסטים הלוקחים מעולם התוכן של תרבות יוצאי אתיופיה או טקסטים המתאימים למאפייני חייהם, שימוש בתחומי תוכן רלוונטיים לעולמם התרבותי, וכדומה. מתוקף כך נראה כי היתרון העיקרי בקיומה של קבוצה המורכבת רק מתלמידים יוצאי אתיופיה הוא בלכידות החברתית הנוצרת בין חברי הקבוצה.

חלק מהמנהלים התייחסו אף הם לסוגיה זו, ויש מנהלים (20%) שהציעו לשלב בתכנית גם תלמידים שאינם יוצאי אתיופיה, כדי לקדם את שילובם של תלמידים יוצאי אתיופיה בחברה. אבל גם, כפי שציינו 15% מהמנהלים²⁶ כדי להקל על אי-הנעימות הנגרמת מול תלמידים שאינם יוצאי אתיופיה, המעוניינים להשתתף בתכנית אך לא יכולים, בגלל ייעודה לתלמידים יוצאי אתיופיה בלבד.

5.3 מאפייני המורים בשיעורי הסיוע הלימודי

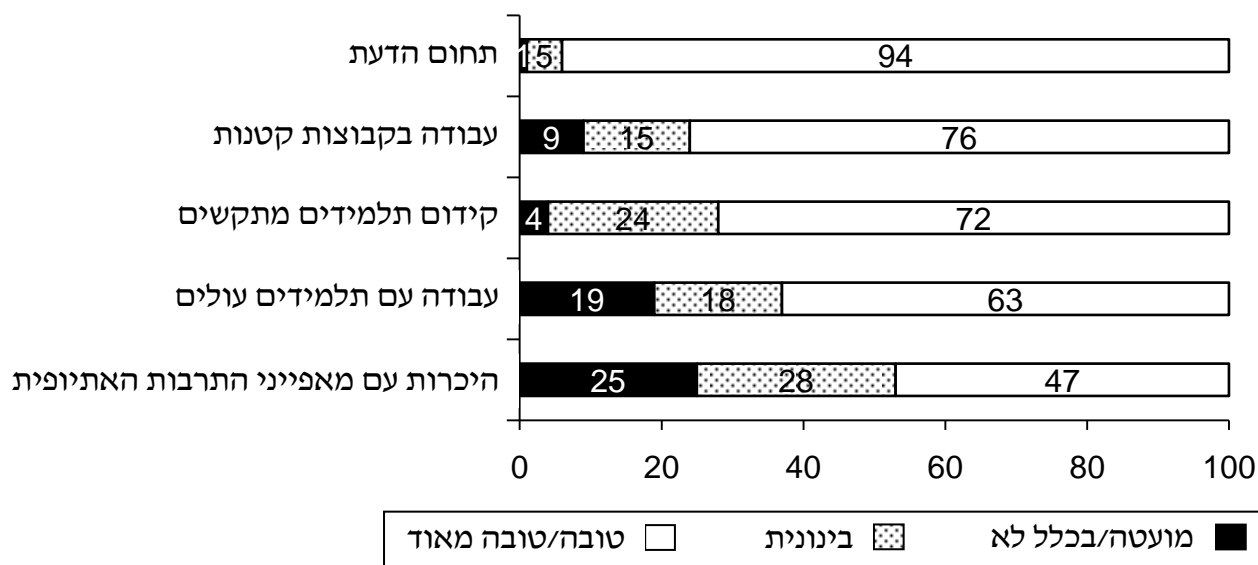
ההוראה בתכנית מתבצעת על-ידי מורים שונים שמגייס הגוף המפעיל, חלקם מצוות בית-הספר, וחלקם לא. חלק מהמורים שאינם מצוות בית-הספר מלמדים בבתי-ספר אחרים, וחלקם אינם עובדים כמורים בפועל, למשל, מורים פנסיונרים או סטודנטים המגויסים לעבודה בתכנית.

ככלל, מחצית המנהלים (48%) ציינו כי "כל" או "רוב" מורי התכנית הינם גם מורים של בית-הספר, 25% נוספים ציינו כי "כמחציתם" הינם מורים בבית-ספר. חמישה-עשר אחוזים מהמנהלים ציינו כי מיעוט ממורי התכנית הם גם מורים בבית-הספר, ו-12% נוספים ציינו כי מורי התכנית בבית-ספרם אינם מורים מבית-הספר. כאמור, קיים הבדל בין הגופים המפעילים באופן שבו מגויסים המורים המלמדים בתכנית (ראו פרק 3).

מורי הסיוע הלימודי מתבקשים להתמודד בעבודתם עם מספר אתגרים בהוראה. החל מבקיאיות בתחום הדעת ובהוראתו, ועד התאמת השיעור להוראה בקבוצה קטנה אשר לחלק משמעותי מהתלמידים בה יש קשיים לימודיים. יתרה מכך, ישנם גם תלמידים שנולדו באתיופיה (36%), ולהם יש להתאים את הלמידה לפי מידת שליטתם בעברית בעזרת דרכי הוראה המותאמות לעולים. בנוסף, מנהלי הפרויקט מציינים את החשיבות הרבה שיש בהיכרות המורה עם תרבות יוצאי אתיופיה, שהם אוכלוסיית היעד של התכנית. המנהלים נשאלו לגבי הערכתם את הכשרתם של מורי התכנית בתחומים אלו (תרשים 11).

²⁶ חמישה-עשר אחוזים מהמנהלים ציינו כי התכנית גורמת לאי-נעימות כלפי תלמידים אחרים שאינם משתתפים בתכנית במידה רבה/רבה מאוד, 15% נוספים מהמנהלים ציינו זאת במידה בינונית.

תרשים 11: הכשרתם של מורי הסיוע הלימודי, לפי דיווח מנהלי בתי-הספר (באחוזים)

מניתוח הנתונים ניתן ללמוד כי לדעת כמעט כל המנהלים (94%) מורי הסיוע הלימודי מוכשרים בתחום הדעת שהם מלמדים. מרבית המנהלים סבורים כי מורי התכנית הם בעלי הכשרה טובה או טובה מאוד לעבודה עם קבוצות קטנות (76%) ובקידום תלמידים מתקשים (72%). מרבית המנהלים ציינו כי המורים מוכשרים לעבודה עם תלמידים עולים (63%), וכמחצית המנהלים (47%) ציינו כי היכרותם של מורי התכנית עם מאפייני התרבות האתיופית היא טובה או טובה מאוד.

המנהלים נשאלו בשאלה פתוחה באילו תחומים לדעתם יש צורך במתן הכשרה נוספת למורים המלמדים בתגבור. מניתוח התשובות עולה כי התחום העיקרי שבו חשים המנהלים כי קיים חוסר הוא היכרות הצוות עם מאפייני התרבות של יוצאי אתיופיה וצרכיה (צוין על-ידי 44% מהמנהלים), אם כי יש לציין שחלק ניכר מהמנהלים (83%) ציינו כי צוות בית-הספר נחשף בעבר למאפייני התרבות של יוצאי אתיופיה, אך ככל הנראה חשיפה זו אינה מספקת. כשליש מהמנהלים (31%) ציינו כי יש צורך גם בהכשרה נוספת לקידום תלמידים מתקשים.

על מנת ללמוד על המאפיינים המשפיעים על תפיסת המנהלים את רמת ההכשרה של המורים המלמדים בתגבור, נערכו ניתוחים שונים הלוקחים בחשבון את תפיסת המנהלים לגבי מאפייני המורים. מהממצאים עולה כי המנהלים העריכו את הכשרת המורים כטובה יותר בעיקר כשרוב מורי התכנית הם גם מורים מצוות בית-הספר, וזאת בעיקר בתחומים של קידום תלמידים מתקשים (87% ממנהלי בתי-הספר שרוב מורי התכנית בבית-ספרם הם מורי בית-הספר לעומת 53% ממנהלי בתי-הספר שמחצית ומטה ממורי התכנית הם מורי בית-הספר), עבודה עם קבוצות קטנות (90% לעומת 62%), תחום הדעת (100% לעומת 87%) ועבודה עם תלמידים עולים (74% לעומת 50%).

לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין מנהלים בבתי-ספר מפיקוח שונה (ממלכתי או ממלכתי דתי), מבתי-ספר בהם אחוז יוצאי אתיופיה שונה (עד 10%, 11%-25%, 26% ומעלה), או מבתי-ספר בעלי ותק שונה בתכנית (עד שנתיים בתכנית, שלוש שנים בתכנית, ארבע שנים ויותר), וזאת כאשר נבדקה תפיסת המנהלים את רמת הכשרת המורים המלמדים בתכנית.

בבדיקה של תפיסת המנהלים את הכשרת המורים בשלבי החינוך השונים נמצא כי 71% מהמנהלים בבתי-ספר של חטיבות הביניים דיווחו על היכרות גבוהה יותר של המורים עם מאפייני התרבות האתיופית, לעומת 44% מהמנהלים בבתי-הספר השישה-שנתיים, ואף אחד מהמנהלים בבתי-הספר התיכוניים. בשאר תחומי ההכשרה שנבדקו לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין שלבי החינוך השונים. כמו-כן, בבדיקה לפי הגוף המפעיל נמצא כי כאשר המנהלים נשאלו על מידת הכשרתם של המורים בתחום הדעת אותו הם מלמדים, ציינו אחוזים גבוהים יותר מהמנהלים (100%) שבבתי-הספר שלהם התכנית פועלת דרך אורט ישראל כי הכשרת המורים טובה/טובה מאוד, לעומת 88% ממנהלי בתי-ספר בהם התכנית פועלת דרך מכון ברנקו וייס. בשאר תחומי ההכשרה שנבדקו לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין הגופים המפעילים.

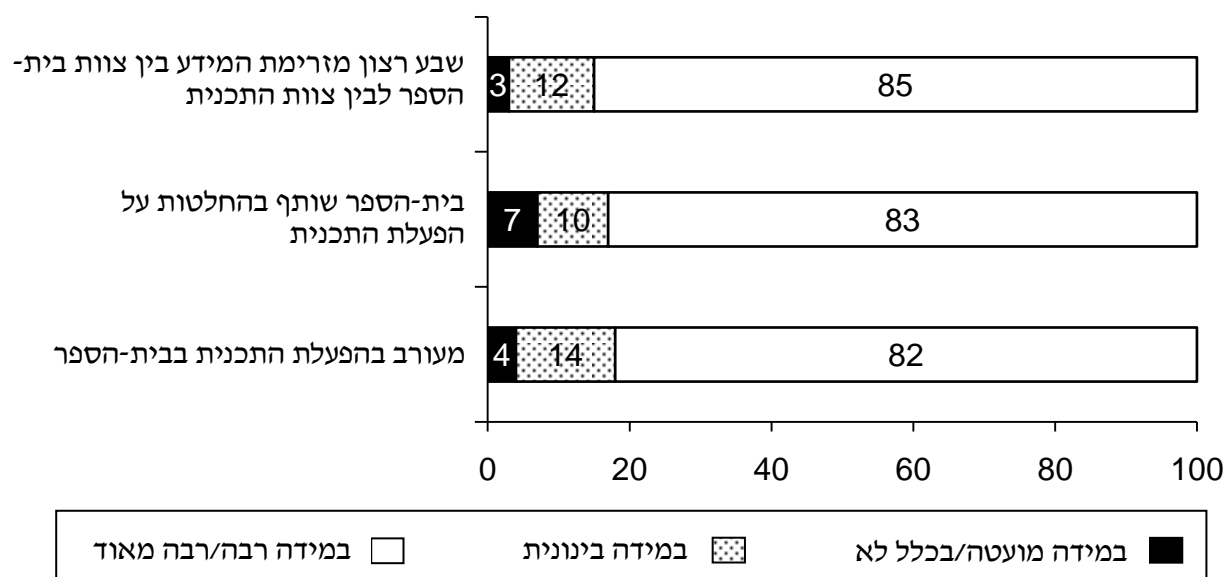
5.4 הקשר בין בתי-הספר והתכנית

לצוות הקבוע של בית-הספר (ההנהלה, היועצת, המחנכים והמורים המקצועיים) יש משקל רב בהפעלת הסיוע הלימודי. הם מסייעים בבחירת התלמידים וגיוסם, במעקב אחר התלמידים ובשמירה על הלימה בין החומר הנלמד בכיתה האם לבין הצרכים הלימודיים של התלמיד ולנושאים הנלמדים במסגרת הסיוע הלימודי. בחלק זה נציג היבטים שונים הנוגעים לקשר של בית-הספר עם תכנית הסיוע הלימודי מנקודת מבטם של מנהלי בתי-הספר ושל הרכזים/מנחי הנוער האחראים על הפעלת התכנית בבית-הספר.

מדיווח מנהלי בתי-הספר (תרשים 12) עולה כי מרביתם מדווחים שהם מעורבים בהפעלת התכנית (82%), שותפים בהחלטות על הפעלתה (83%), ושבעי רצון מזרימת המידע בין צוות התכנית לבין צוות בית-הספר (85%). בנוסף, שליש מהמנהלים (32%) דיווחו כי הם מקיימים פגישות עם צוות התכנית פעם בשבוע או יותר, מחציתם (50%) נפגשים פעם או מספר פעמים בחודש עם צוות התכנית, ומעטים מהמנהלים (18%) נפגשים עם צוות התכנית פחות מפעם בחודש. לא נמצאו מאפיינים מיוחדים המייחדים את המנהלים המרגישים מעורבים במידה רבה/רבה מאוד בהפעלת התכנית, לעומת המנהלים האחרים.²⁷ הבדל מובהק נמצא בין הגופים המפעילים, כאשר נמצא אחוז גבוה יותר של מנהלים (95%) אשר בבית-ספרם התכנית פועלת דרך מכון ברנקו וייס שדיווחו שהם מעורבים בתכנית במידה רבה/רבה מאוד, לעומת 67% מהמנהלים שבבית-ספרם התכנית פועלת דרך אורט ישראל שדיווחו כך. הבדל זה יכול לנבוע ממאפיינים שונים של בתי-הספר: בבתי-הספר בהם פועלת התכנית דרך אורט ישראל יש אחוז נמוך יותר של תלמידים יוצאי אתיופיה (ראו לוח 5). ההבדל יכול לנבוע גם מדרך הפעלת התכנית: בבתי-הספר שבהם התכנית פועלת דרך אורט ישראל ממונה רכז בית-ספרי אשר מרכז אליו את עבודת התכנית בבית-הספר, ומאפשר צמצום של מידת מעורבותו של המנהל.

²⁷ ניתוח של מאפייני המנהלים המרגישים מעורבים בהפעלת התכנית התייחס למשתנים: שלבי החינוך בבית-הספר (חטיבת ביניים, בית-ספר תיכון, שש-שנתי), פיקוח (ממלכתי או ממלכתי-דתי), ותק התכנית בבית-הספר (עד שנתיים, שלוש, ארבע-חמש שנים), אחוז יוצאי אתיופיה הלומדים בבית-הספר (עד 10%, -25%, 11%, 26% ומעלה) או אחוז מורי התכנית המהווים חלק מצוות בית-הספר (כולם/רובם, כמחציתם ומטה).

תרשים 12: דיווח מנהלי בתי-הספר על מידת מעורבותם בהפעלת התכנית (באחוזים)

הרכזים ומנחי הנוער מהגופים השונים הדגישו כי העבודה עם בית-הספר, שיתוף הפעולה והתמיכה שהם זוכים לה, מהווים נקודת חוזק משמעותית בתכנית:

"העובדה שהתכנית מתקיימת בתוך בית-הספר מאפשרת למנחה לפגוש את התלמיד בזירה היותר משמעותית מבחינת למידה וכך ליצור קשר מקיף ומלא עם כל הגורמים".

מנחי הנוער, בניגוד לרוב הרכזים, אינם חלק ממערך הסגל הקבוע של בית-הספר. עם זאת, מרבית מנחי הנוער (72%) ציינו כי הם חשים במידה רבה או רבה מאוד חלק מבית-הספר. במטרה לאפשר למנחה הנוער תנאי עבודה נוחים, בחלק מבתי-הספר ניתן לו חדר בו הוא יכול להיפגש עם תלמידים ולהיות זמין בשבילם במהלך יום הלימודים. חדר זה מאפשר גם למנחה הנוער לנהל את ענייני התכנית מתוך בית-הספר בצורה נוחה ושוטפת ומגדיל את מעורבותו בנעשה בבית-הספר.

מלוח 14 עולה כי כמעט כל הרכזים/מנחי הנוער דיווחו כי הנהלת בית-הספר בה הם עובדים תומכת בתכנית (96%). תמיכה זו מתבטאת באחוזים גבוהים של רכזים המדווחים על מעורבות במעקב אחר הישגי התלמידים (86%), בשיתוף הפעולה של מורי בתי-הספר (80%), במעורבות בהחלטה על קבלת התלמידים לתכנית (78%), ובאכיפת המשמעת והנוכחות בתגבורים (73%). כמחצית מהרכזים/מנחי נוער (56%) ציינו גם כי בית-הספר היה מעורב בבחירת המורים המתגברים. המדד המסכם מצביע על כך כי רוב הרכזים/מנחי הנוער (63%) חשים כי בית-הספר בו פועלת התכנית מעורב בהפעלתה ברוב ההיבטים שנבדקו.

עם זאת, נראה כי עדיין יש מקום לשיפור שיתוף הפעולה בין בית-הספר לבין התכנית, כפי שעולה מתשובות על שאלה פתוחה, בהן דיווחו כמחצית ממנחי הנוער והרכזים הבית-ספריים (46%) כי שיתוף הפעולה אינו מיטבי וכי יש לפעול על מנת לקדמו. כך, לדוגמה, נאמר כי: "קיים קושי לקבל שיתוף פעולה מלא. לא תמיד בית-הספר מסכים למטרות שאנחנו מציבים"; וגם "יש חוסר התחשבות

מבחינה מערכתית בתכנית, אין הקצאה מראש של שעות לימוד לפרויקט מה גם שאין לי חדר עבודה, מחשב, טלפון. אני נודדת ממקום למקום עם קלסרים". בנוסף, כחמישית מהרכזים ומנחי הנוער (18%) התייחסו גם לחוסר שיתוף פעולה מצד מורי בית-הספר המלמדים את התלמידים בשעות הלימוד הרגילות.

לוח 14: מעורבות בית-הספר בתכנית (במידה רבה/רבה מאוד), לפי תפיסת הרכזים/מנחי הנוער (באחוזים)

סך-הכל	
73	מספר משיבים
96	הנהלת בית-הספר תומכת בתכנית
	היבטים שונים של מעורבות צוות בית-הספר בתכנית:
78	קבלת תלמידים לתכנית
56	בחירת מורים מתגברים
86	מעקב אחר הישגי התלמידים
73	משמעת ונוכחות בתגבורים
80	צוות מורי בית-הספר משתף פעולה עם התכנית
63	מדד מסכם^א

^א מעורבות בית-הספר כפי שבאה לידי ביטוי בדיווח במידה רבה או רבה מאוד על לפחות 4 מההיבטים השונים של מעורבות צוות בית-הספר בתכנית

6. תשומות נוספות

במסגרת תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי מתקיימת לצד פעילות התגבור הלימודי גם פעילות חברתית-רגשית והעשרתית. הפעילות מתקיימת באופן שונה בכל אחד מהגופים הפדגוגיים, בהתאם למודל הפעלת התכנית. זיהינו במחקר שלושה מאפיינים מרכזיים של תשומות נוספות הניתנות לתלמידים:

- ◆ תשומות שמטרתן היא יצירת חוויה חיובית, גיבוש הקבוצה או אתנחתא מהפעילות הלימודית. לרוב פעילויות אלו התקיימו במסגרת של ימי כיף, יציאה משותפת לסרט, טיול חווייתי וכדומה.
- ◆ תשומות שמטרתן העשרת התלמידים בתחומי ידע, מעבר לנלמד במסגרת הלימודים בבית-הספר. לדוגמה, ביקור במוזיאון, טיול לאתרי מורשת בארץ, סיורים (במוסדות להשכלה גבוהה, בכנסת וכדומה).
- ◆ תשומות שמטרתן העצמת התלמידים וחיזוק ביטחונם האישי. תשומות אלו ניתנות, בדרך כלל, למספר מצומצם של תלמידים, על-פי-רוב תלמידים שיש להם קשיים רבים יותר. תשומות אלו מהוות מסגרת תומכת לקידום ולחיזוק התלמידים גם באופן אישי (ליווי אישי, שיחות אישיות), וגם במפגשים קבוצתיים או פעילויות משותפות.

בפרק זה יוצגו תשומות נוספות בהן לוקחים חלק התלמידים המשתתפים בתכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי, ואת מאפייני עבודתם של מנחי הנוער (של ברנקו וייס) והרכזים הקהילתיים (של אורט ישראל), האחראים על הפעלת פעילויות אלה.

6.1 השתתפות התלמידים בפעילות חברתית והעשרתית

התלמידים המשתתפים בתכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי נחשפים לפעילות חברתית-רגשית ממגוון רחב של גורמים, הן מתוך תכנית הפרויקט הלאומי והן מגורמים אחרים.²⁸ מכיוון שלתלמיד קשה לעתים להצביע על מקור הפעילות המסוימת בה השתתף, ראינו לנכון לא לבחון את התשומות הישירות הניתנות דרך תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי, אלא לבחון ככלל עד כמה התלמידים המשתתפים בתכנית חשופים לפעילויות ההעשרה שמתקיימות מעבר למרכיב הלימודי.

מדיווח התלמידים (לוח 15) עולה כי רוב התלמידים (88%) דיווחו על השתתפות בפעילות חברתית כלשהי במהלך השנה (לא בהכרח במסגרת התכנית).

לוח 15: דיווח התלמידים על השתתפותם בפעילות חברתית במהלך השנה (באחוזים)[^]

הפעילות	סך-הכל	חטיבות ביניים	בתי-ספר תיכוניים
מספר המשיבים	1,422	866	554
מדד מסכם: משתתפים בפעילות אחת לפחות	88	89	88
אירוע תרבות (סרט או הצגה) או יום כיף	67	66	69
פעילות בנושא מורשת יוצאי אתיופיה**	56	51	64
העשרה או חוגים שלא במסגרת בית-הספר*	52	54	48
תכנית מנהיגות, סדנאות העצמה או הכנה לצה"ל**	48	37	64
חברים בתנועת נוער	29	30	28
התנדבות**	26	19	36
פעילות משותפת עם ההורים	19	21	16
השתתפות במועצת תלמידים בבית-הספר	10	10	11

* p<0.05

** p<0.01

[^] התשובות אינן מסתכמות ל-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מפעילות אחת

רוב התלמידים השתתפו בפעילות תרבות או ביום כיף מאורגן (67%). הפעילויות האחרות אשר אחוזים גבוהים של תלמידים לקחו בהן חלק הן: פעילות הקשורה במסורת התרבותית של יוצאי אתיופיה (כגון יום זיכרון לנופלים בדרך לסודן או ציון חג הסיגד) (56%), חוגים או תכניות העשרה מחוץ לבית-הספר (52%) ותכניות מנהיגות, סדנאות העצמה ותכניות הכנה לצה"ל (48%). כ-29% מהתלמידים דיווחו על חברות בתנועת נוער, וכרבע (26%) על השתתפות בפעילות התנדבותית.

כרבע מהנשאלים (23%) ציינו כי הם היו מעוניינים להשתתף בפעילויות נוספות. בשאלה פתוחה דיווחו 41% מתלמידים אלו כי הם מעוניינים בפעילות כיף ותרבות (כגון יום כיף, מפגשים חברתיים, טיולים וסרטים), ושליש מהם (34%) ציינו כי היו מעוניינים להשתתף בחוגים ופעילות העשרה.

²⁸ לדוגמה, תלמיד המשתתף בתכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי יכול להשתתף בפעילות רגשית-חברתית-העשרתית במסגרת תכנית הסיוע הלימודי, כמו גם בפעילות רגשית-חברתית-העשרתית המתקיימת במסגרת מרכזי הנוער ו/או במסגרת התכנית למניעת השימוש בסמים ואלכוהול. מעבר לכך, התלמידים חשופים לפעילויות חברתיות שנעשות במסגרת בתי-הספר, במסגרות פרטיות (עם המשפחה, בתנועת נוער או בחוגים), או דרך תכניות אחרות בהן הם לוקחים חלק.

כאשר בוחנים את חלוקת הפעילויות לפי קבוצות גיל, נמצאו הבדלים מובהקים לטובת תלמידי בתי-הספר התיכוניים באחוז הלוקחים חלק בפעילות התנדבותית (36% מתלמידי בתי-ספר תיכוניים מתנדבים לעומת 19% מתלמידי חטיבת הביניים), זאת, ככל הנראה, בגלל פרויקט "מחויבות אישית", שהינו חלק מתכנית הלימוד בבתי-הספר. הבדל מובהק נוסף נמצא בהשתתפות תלמידי בית-ספר תיכון בתכניות מנהיגות, סדנאות העצמה או פעילות הכנה לצה"ל - פעילויות המותאמות לרוב לגילאי בית-ספר תיכון, לעומת תלמידים הלומדים בחטיבות הביניים (64% מתלמידי בית-ספר תיכון לעומת 37% מתלמידי חטיבת הביניים). הבדל נוסף לטובת תלמידי בית-ספר תיכון נמצא בדיווח התלמידים על השתתפותם בפעילויות הקשורות במורשת יוצאי אתיופיה (64% מתלמידי בתי-הספר התיכוניים לעומת 51% מתלמידי חטיבות הביניים). לעומת זאת, אחוז גבוה יותר בקרב תלמידי חטיבות הביניים דיווחו כי הם משתתפים בחוגים (שלא במסגרת בית-הספר) (54% מתלמידי חטיבות הביניים לעומת 48% מתלמידי בתי-הספר התיכוניים).

6.2 הקשר של מנחי הנוער והרכזים הקהילתיים עם התלמידים

הפעילות החברתית מנוהלת ומופעלת על-ידי מנחי הנוער (בברנקו וייס) או הרכזים הקהילתיים (באורט ישראל). למנחי הנוער של ברנקו וייס ולרכזים הקהילתיים של אורט ישראל יש תפקיד ייחודי בשל הקשר שהם יוצרים עם התלמידים, והמקום שהם ממלאים בהיותם בעצמם יוצאי אתיופיה היכולים גם להבין את בני הנוער ולהזדהות עמם, וגם להוות בשבילם מודל לחיקוי. מרכיב זה קיים בשני התפקידים, למרות ההבדל בדרך העבודה של כל אחד מממלאי תפקידים אלו. נזכיר כי הרכזים הקהילתיים של אורט ישראל אחראים ברמה יישובית ומנחי הנוער של ברנקו וייס אחראים ברמה בית-ספרית, דבר המשפיע על היקף עבודתם ותכניה (ראו פירוט בפרק 3).

מנחי הנוער והרכזים הקהילתיים מדווחים שהם מקפידים על קיום שיחות אישיות עם התלמידים. השיחות מתקיימות בדרך כלל לאחר שעות הלימודים, אך לפעמים גם במהלך. בשיחות מדברים על נושאים שונים שמעסיקים את התלמידים, ומטרתן היא בעיקר לחזק את התלמיד ולהעצימו, להגביר מוטיבציה ללמידה ולשמש אוזן קשבת לתלמיד.

מנחי הנוער והרכזים הקהילתיים רואים את עצמם כדמויות לחיקוי ולהזדהות בעבור בני הנוער. מספר מנחה עירוני במכון ברנקו וייס האמון על עבודת מספר מנחי נוער:

"המיוחד בתפקיד מנחה הנוער הוא שלתלמיד יש דמות שהיא בעצמה יוצאת אתיופיה, ללמוד ממנה, דמות שתתמוך ותעזור לו. דמות מבוגר שעוזר לילד לראות תמונת עתיד ממישהו שדומה לו. מישהו שמבהיר לילד שאפשר להצליח והוא מדגיש את חשיבות הלימודים ויכולה לומר להם גם אני הייתי כמוכם".

בהקשר זה נציין כי מהשאלונים לתלמידים עולה כי ל-60% מהתלמידים חשוב במידה רבה או רבה מאוד כי יהיה איש צוות מטעם התכנית שהוא עצמו יוצא אתיופיה, כאשר ל-40% הנוותרים חשוב הדבר במידה מועטה או בכלל לא.

אך לא די לדעת רק שקיימת אפשרות לשוחח עם איש צוות מטעם התכנית,²⁹ אלא חשוב גם לבחון עד כמה התלמידים אכן עושים זאת. מניתוח תשובות התלמידים עולה כי רוב התלמידים (70%) שוחחו עם מישהו מצוות התכנית על נושא כלשהו הקשור לחייהם (לימודים, הורים, נושאים אישיים וכדומה); כשליש מהתלמידים (30%) ציינו כי הם משוחחים עם איש הצוות פעם בשבוע או יותר. נראה כי צוות התכנית אכן מצליח להגיע למרבית התלמידים המשתתפים בה, ולשוחח עם רבים מהם בצורה קבועה. עם זאת, קיימים עדיין 30% מהתלמידים שציינו כי כלל לא נפגשו לשיחה עם מישהו מצוות התכנית, בעיקר מקרב תלמידי חטיבות הביניים - 36% מתלמידי חטיבות הביניים דיווחו כי הם לא שוחחו עם איש צוות מהתכנית, לעומת 20% מתלמידי בית-ספר תיכון שדיווחו זאת (בסך-הכל ניתן לראות כי 72% מהתלמידים שציינו שלא שוחחו עם מישהו מצוות התכנית הם תלמידי חטיבת הביניים).

התלמידים ששוחחו עם איש צוות מטעם התכנית ציינו כי נושאי השיחה העיקריים שלהם היו לימודים או בית-הספר (47% מהתלמידים), נוכחות והתנהגות בשיעורי התגבור (24%) והפעילויות החברתיות (25%). באחוזים נמוכים יותר ציינו התלמידים גם נושאים כמו תכניות לעתיד (13%), בעיות אישיות (10%), קשרים חברתיים (6%) וקשר עם ההורים (4%).

רכזת קהילתית תיארה:

"אני בקשר עם התלמידים בכיתות הגבוהות, מחזקת את הביטחון שלהם, הם מכירים אותי, יש ילדים שפונים ומספרים על בעיות שיש להם עם מורה זה או אחר. החלק העיקרי של התפקיד זה להיות אוזן קשבת".

תלמידים שיש חשש כי ינשרו מהלימודים זוכים לתשומת לב מיוחדת. על כך מספרת מנחת נוער:
"חלק מהתפקיד זה עבודה אינטנסיבית יותר עם ילדים אחדים באמצעות שיחות אישיות. בעיקר עם אלו שהם בסכנת נשירה וחסרי מוטיבציה. אנחנו עוקבים באופן צמוד אחרי ציונים. יש עבודת דחיפה ועידוד של התלמיד מחד, ומאידך סנגור מול המורים, מנסים ליצור אמפתיה והבנה, שיעלו את ציוני המגן..."

אולם, יצירת קשר אישי עם התלמידים אינו תהליך פשוט כלל ועיקר. לא כל התלמידים נענים לכך. לצד השיחות האישיות, מתקיימות בחלק מהמקרים גם קבוצות שבהן משוחחים בני הנוער עם מנחה נוער על סוגיות ונושאים שונים. אחד המנחים תיאר:

"יש כאלה שמדברים יותר ומספרים בשיחות אישיות ויש כאלה שלוקח להם זמן להיפתח. אבל במפגש שלישי של הקבוצה, רובם נפתחים. הכי פותח זה חיזוקים, עידוד ובעיקר מחמאות, דיווח מהמורה מאוד משמעותי בעבורי. יש כאלה שפחות מעוניינים ללמוד, הם מיואשים. אני משתדל להגדיר לעצמי מטרות".

²⁹ איש הצוות איתו שוחחו יכול להיות גם מורה, רכז או כל אדם אחר, שאינו בהכרח מנחה הנוער או הרכז הקהילתי.

ניכר כי הן מנחי הנוער (מברנקו וייס) והן הרכזים הקהילתיים (מאורט ישראל) נתפסים כמשמעותיים בעבור התלמידים. כפי שעולה מדברי אחת התלמידות:

"מי שיש לה בעיה פונה לרכזת. אפשר לסמוך עליה, היא הרבה יותר מהמחנכת, אין השוואה, היא כמו אחות גדולה שתומכת בנו. יש צחוקים איתה של אתיופים."

מנחי הנוער והרכזים כאחד רואים את עצמם כמגשרים ומקשרים בין התלמיד לבין משפחתו ובין בית-הספר. במקרה המתואר לפנינו מנחת הנוער מביאה דוגמה מעבודתה בהקשר זה:

"אני מקושרת לסגל בית-הספר וזה טוב. לפעמים אני עוזרת לפתור קשיים. למשל, יש פה ילד שמעשן והוא התווכח עם המורה ושיקר לה, הוויכוח שלהם היה ליד ילדים אחרים ומבחינתו היא השפילה אותו ליד החברים שלו. המורה רצתה שההורים שלו יבואו לבית-הספר אבל יש לו הרבה בעיות בבית, הוא לא יכול לומר להורים מה קורה בבית-הספר. אני דיברתי איתו ועם המורה והבאתי אותו להתנצל בפניה."

במקרה זה ניכר כי המנחה גישר בין התלמיד והמורה ללא מעורבות ההורים.

הרכזים הקהילתיים מתייחסים אף הם לקשר שלהם עם אנשי המקצוע האחרים בבית-הספר:

"אני אחראית על המשולש תלמיד-הורים-בית-ספר. למשל כשיש לתלמידים בעיות רגשיות אני יודעת להפנות ליועצת. חשוב לי לשתף את צוות בית-הספר, חשוב שהמחנכת תהיה מעורבת. בגלל הקשר שלי עם ההורה והילד אני יכולה לעזור למורים. אבל אני לא פה כל הזמן. עיקר העבודה היא של המורים בבית-הספר ולכן אני מחברת אליהם."

ניתוח המידע מציג תמונה שבה ניכרת חשיבות פעילותם של מנחי הנוער והרכזים הקהילתיים בקשר הנבנה עם התלמידים, בהנעת התלמיד ללמידה, ובתמונת העתיד שהם מסייעים להם לבנות.

7. שביעות הרצון מתכנית הסיוע הלימודי ותרומתה לתלמידים ולבתי-הספר

תכנית הסיוע הלימודי מכוונת לתת למשתתפים בה עזרה בתחום הלימודי, לצד מענים חברתיים-רגשיים, תוך התייחסות למאפייניהם ולצורכיהם הייחודיים של התלמידים יוצאי אתיופיה. בפרק זה יוצג האופן בו תופסים השותפים לתכנית: מנהלי בתי-הספר, רכזי התכנית/מנחי הנוער והתלמידים, את ייחודיות התכנית לצד שביעות הרצון שלהם ממנה, אתגרים שבהפעלתה, והצעות שהעלו לשם שיפור התכנית. כמו-כן, יבחנו תרומות התכנית לתלמידים המשתתפים בה בפרט, ולבית-הספר ככלל, כפי שנתפסות בעיני השותפים לתכנית.

7.1 שביעות רצון

על שביעות הרצון למדנו ממנהלי בתי-הספר, מהרכזים הבית-ספריים, ממנחי הנוער ומהתלמידים.

מנהלי בתי-הספר דיווחו על שביעות רצונם מהפרויקט על היבטיו השונים. בתשובה לשאלה כללית האם הם מרוצים מקיום התכנית בבית-הספר ציינו 82% מהמנהלים כי הם מרוצים "במידה רבה" או

"רבה מאוד" מהפעלת התכנית בבית-ספרם.³⁰ בנוסף, 71% מהמנהלים דיווחו כי התכנית נותנת מענה הולם "לכל או לרוב" התלמידים המשתתפים בה³¹ - בעיקר מנהלי בתי-ספר תיכוניים (83%) או שש-שנתיים (77%), בהשוואה למנהלים בבתי-ספר בחטיבות הביניים (47%); ובעיקר בקרב מנהלי בתי-ספר בפיקוח הממלכתי-דתי (87%), לעומת מנהלים בבתי-ספר מהפיקוח הממלכתי (58%).

נמצא כי אחוז גבוה יותר מהמנהלים שדיווחו כי רוב או כל מורי התכנית הם מורי בית-הספר מדווחים גם על שביעות רצון רבה/רבה מאוד מקיום התכנית בבית-ספרם (95% מהמנהלים שבבית-ספרם רוב או כל מורי התכנית הם גם מורי בית-הספר דיווחו על שביעות רצון רבה/רבה מאוד, לעומת 69% מהמנהלים שבבית-ספרם מחצית ומטה מהמורים הם מורי בית-הספר).

כמו-כן, נמצא קשר מובהק בין הערכת המנהלים את מידת ההכשרה של מורי התכנית בתחומים השונים לבין מידת שביעות הרצון של המנהלים מקיום התכנית בבית-ספרם ומתפיסת המנהלים את הלימת התכנית לצורכי משתתפיה. קשר זה חזק במיוחד ביחס לתחומי הכשרה של עבודה עם תלמידים מתקשים - מרבית המנהלים (93%) שצינו כי הכשרת המורים בתחום זה טובה הביעו גם שביעות רצון גבוהה מקיום התכנית (לעומת 62% מהמנהלים שצינו כי הכשרת המורים בתחום זה בינונית ומטה), וממידת הלימת התכנית את צורכי משתתפיה (83%), לעומת 52% מהמנהלים שצינו כי הכשרת המורים בתחום זה בינונית ומטה. יחס דומה נמצא גם בקשר להכשרת המורים לעבודה בקבוצות קטנות (93% לעומת 59% במדד שביעות הרצון, ו-84% לעומת 47% במדד ההלימה לצורכי התלמידים), ובהכשרת המורים בתחום הדעת עליו הם אמונים (90% לעומת 20% במדד שביעות הרצון, ו-79% לעומת 20% במדד ההלימה לצורכי התלמידים).

מרבית המנהלים רואים במרכיב התגבור הלימודי את עיקר התכנית. בשאלה פתוחה, בה נתבקשו המנהלים לתאר את התחומים המשמעותיים בעיניהם בפרויקט, ציינו 66% מהמנהלים את התגבור הלימודי כמשמעותי ביותר בעיניהם (51% מהמנהלים ציינו רק את התגבור הלימודי כמשמעותי בעיניהם). ארבעים ושניים אחוזים מהמנהלים ציינו את הפעילות החברתית-רגשית כמשמעותית בעיניהם (26% מהמנהלים ציינו רק את הפעילות הרגשית-חברתית כמשמעותית בעיניהם). שאר המנהלים (8%) ציינו גם תחומים אחרים (כמו הזנה או חשיפה לתרבות יוצאי אתיופיה), או ציינו שאין בעיניהם תחום משמעותי במיוחד.

התכנית עוסקת בעיקר בהפעלה של תגבור לימודי לתלמידים יוצאי אתיופיה, ולכן לא מפתיע למצוא כי כמחצית המנהלים (51%) מייחסים את המשמעות הגדולה ביותר רק לרכיב זה שבתכנית. עם זאת, כרבע מהמנהלים (26%) לא כללו רכיב זה בהתייחסותם, וצינו רק את התחום הרגשי-חברתי כרכיב המשמעותי ביותר בתכנית (בתוכו פירטו המנהלים תחומים כמו פעולות העצמה, פעילויות חברתיות, עבודה עם הורים). נראה כי לגבי מנהלים אלו התרומה הייחודית של התכנית הינה בעיקר בתחומים שאינם למידה ישירה. ייתכן כי מנהלים אלו חשים כי הצרכים הלימודיים של תלמידים יוצאי אתיופיה זוכים למענה בבית-ספרם דרך תשומות במסגרת בית-הספר (או במסגרות אחרות), ולכן

³⁰ קטגוריות נוספות: 16% במידה בינונית, ו-2% במידה מועטה או כלל לא.

³¹ קטגוריות נוספות: 22% למחצית ו-7% למעטים.

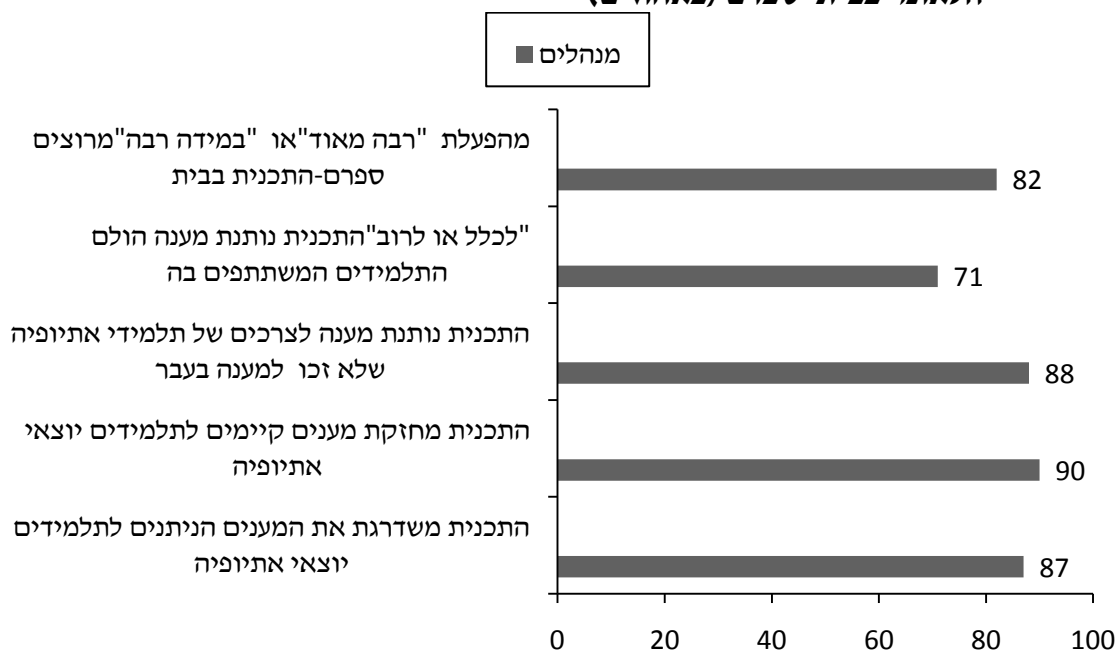
הערך המוסף שהתכנית נותנת בתחומים הרגשיים-חברתיים משמעותי יותר בעבורם, אך יש לציין כי סוגיה זו לא נבחנה לעומק במחקר זה.

מדיווחי המנהלים אשר בית-ספרם השתתף בתכנית בשתי שנות המחקר, עולה כי ישנה מגמת עלייה (לא מובהקת) בשביעות הרצון לאורך שנות הפעלת התכנית - בשנת 2007 ציינו 77% מהמנהלים כי הם שבעי רצון במידה רבה/רבה מאוד מהפעלת התכנית בבית-ספרם, ובשנת 2009 ציינו זאת 85% מהמנהלים באותם בתי-הספר.

לצד הפרויקט הלאומי פועלות בבתי-הספר תכניות נוספות (ראו פרק 4), חלקן מיועדות לאותה אוכלוסייה שאליה פונה גם הפרויקט הלאומי. על מנת ללמוד על ייחודיות התכנית התבקשו המנהלים לציין בשאלה פתוחה במה ייחודו של הפרויקט הלאומי בהשוואה לתכניות אחרות הפועלות בבית-ספרם.³² כמעט מחצית המנהלים (43%) התייחסו לכך שייחודיות התכנית היא במענים שהיא נותנת על צורכיהם הלימודיים של תלמידים יוצאי אתיופיה. תשעה-עשר אחוזים נוספים ציינו לחיוב את דרך העבודה שבה מתנהלת התכנית ואת התפקוד הטוב של הצוות המפעיל אותה.

כמו-כן, בשאלה סגורה ציינו מרבית המנהלים (88%) כי תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי נותנת מענה לתלמידים יוצאי אתיופיה שלא זכו בעבר למענה, וכן מחזקת מענים קיימים (90%), ומשדרגת את איכות המענים הניתנים לתלמידים יוצאי אתיופיה (צוין על-ידי 87% מהמנהלים (תרשים 13).

תרשים 13 : דיווח המנהלים על שביעות רצונם מהפעלת תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי בבית-ספרם (באחוזים)

³² המנהלים נשאלו בשאלה פתוחה: מה לדעתך הייחודיות של התכנית של הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה לעומת תכניות אחרות. כל מנהל יכל היה לציין יותר מהיבט אחד.

הרכזים/מנחי נוער התייחסו כמעט כולם (96%) לעבודה האישית עם התלמידים ולקשר שנרקם עם התלמידים כנקודת חוזק משמעותית בפעילות התכנית. תיאר אחד מהם:

"החוזק הוא בבניית קשר אישי ומשמעותי עם התלמידים, המנחה מכיר את התלמיד יותר מכל דמות אחרת בבית-הספר".

קשיים בהפעלת התכנית

הפעלת תכנית מורכבת, המנסה לספק מענים לתלמידים רבים בתחומים שונים, כרוכה לא פעם בלא מעט קשיים הנובעים גם מאילוצי מערכת והתמודדות עם היבטים ארגוניים לצד צרכים מרובים שקשה לתת להם מענה.

מנהלי בתי-הספר התייחסו לקשיים ארגוניים (39% מהמנהלים³³) בהפעלת התכנית, כגון השעות המאוחרות בהן מתקיים התגבור,³⁴ בעיות עם תשלומי כרטיסיות אוטובוס לתלמידים וקשיים בארגון ההזנה. בשאלה סגורה ציינו 10% מהמנהלים כי התכנית גורמת בעיות ארגוניות (במידה רבה/רבה מאוד), ו-20% נוספים ציינו שהתכנית גורמת לבעיות ארגוניות במידה בינונית. קשיים ארגוניים שעליהם דיווחו הרכזים ומנחי הנוער מתייחסים לקושי בארגון לוגיסטי של התגבורים (גיוס מורים, תיאום שעות הלימוד, שיבוץ התלמידים) ולמחסור במשאבים, כמו גם הזמן המוגבל העומד לרשותם לשם מתן יחס אישי לתלמידים, ולהיעדר מקום מתאים לקיום פגישות עם התלמידים.

קושי מרכזי נוסף שצוין על-ידי 35% מהמנהלים הוא האתגר שבגיוס מורים ללמד בתכנית. בעיה זו עולה במיוחד בבתי-ספר בהם רוב מורי התכנית אינם מהסגל הקבוע של מורי בית-הספר (61% ממנהלי בתי-ספר אלו ציינו בעיה בגיוס מורים). הרכזים/מנחי הנוער התייחסו אף הם לקושי בגיוס מורים, אך מעטים מהם (12%) ציינו זאת כקושי מרכזי.

כמו-כן, יש לשים לב לכך כי רוב המנהלים ציינו אמנם כי למורים המלמדים בתכנית ישנה הכשרה טובה ואף טובה מאוד בתחומי העבודה הנדרשים מהם במסגרת הסיוע הלימודי (ראו פרק 5.3 על מאפייני המורים בשיעורי התגבור),³⁵ אך עדיין ישנם אחוזים לא מבוטלים בקרב המנהלים שאינם מעריכים כי למורים המלמדים בתכנית יש הכשרה מספקת, בעיקר בהיכרות עם מאפייני התרבות האתיופית (53%), אך גם בהכשרה לעבודה עם תלמידים עולים (37%), קידום תלמידים מתקשים

³³ המנהלים נשאלו בשאלה פתוחה מהם לדעתם הקשיים המרכזיים בהפעלת התכנית. כל מנהל היה יכול לציין מספר קשיים.

³⁴ התגבור מתקיים אחרי שעות הלימוד השוטפות של בית-הספר כחלק מתפיסת התכנית על מנת שהתלמיד לא יפסיד חומר לימודי הניתן בכיתה, ושהתכנית לא תחליף את עבודת בית-הספר אלא תהיה תוספת בלבד. ההתייחסות לכך עולה גם בהמשך מההתייחסויותיהם של התלמידים לשאלה "מה לדעתם לא טוב בהפעלת התכנית".

³⁵ תחומי ההכשרה שעליהם נשאלו המנהלים במחקר: ידיעת תחום הדעת, מיומנות עבודה בקבוצות קטנות, מתן מענה לתלמידים מתקשים, עבודה עם תלמידים עולים והיכרות עם מאפייני התרבות של עולי אתיופיה.

(28%), ועבודה בקבוצות קטנות (24%). כך שהקושי מתבטא לא רק בגיוס מורים ללמד בתכנית, אלא גם בגיוס מורים המוכשרים לעשות זאת.³⁶

המנהלים, הרכזים ומנחי הנוער תיארו קושי משמעותי בגיוס התלמידים ובהבאתם להשתתפות קבועה בשיעורים. קושי זה בא לידי ביטוי הן בקושי להביא את התלמידים משתתפים בתכנית לנוכחות קבועה בשיעורי התגבור, והן בקושי לגייס תלמידים שאינם משתתפים בתכנית להצטרף אליה. כפי שצוין קודם לכן, יותר מרבע התלמידים (29%) אשר רשומים כמשתתפים בתכנית הסיוע הלימודי ככל הנראה אינם נוכחים בשיעורים באופן סדיר. כמו-כן, ציינו מחצית המנהלים (51%) שבבית-ספרם ישנם תלמידים יוצאי אתיופיה שאינם משתתפים בתכנית, כאשר הסיבה העיקרית שציינו המנהלים לכך היא בעיות משמעת ומוטיבציה. בפרק 7 נביא גם את התייחסות התלמידים המשתתפים בתכנית לקשיים שהם ציינו.

בשאלה פתוחה ציינו כרבע המנהלים (23%) את היעדר המוטיבציה של התלמידים כקושי מרכזי בהפעלת התכנית. מבין בעלי תפקידים שרואיינו היו רבים שהתייחסו להיעדר מוטיבציה, בעיקר בקרב התלמידים המתקשים ביותר. אחת המורות אמרה:

"הילדים המתקשים ביותר לא מחזיקים מעמד אפילו בסיוע הלימודי. מגיעים פחות בעיקר בגלל תחושה עצמית של חוסר סיכוי".

בתפיסה זו מתייחסת המורה לקושי של התלמידים עצמם. עם זאת, המורים ושאר אנשי הצוות מודעים גם להשפעה של פעולותיהם על התנהגות התלמידים, ומתארים מספר דרכים בהן הם נוקטים על מנת לשפר את המוטיבציה ולעודד את התלמידים להגיע ולקחת חלק בסיוע הלימודי.

מהראיונות עולה כי לחיזוק, לתמיכה ולהעצמה של צוות התכנית את התלמידים ישנה השפעה משמעותית על התמדתם של התלמידים. מספרת אחת המורות המלמדת בבית-הספר ובסיוע הלימודי, על אמונתה ביכולת של התלמידים ועל הקשר האישי שלה כמחזק ומניע ללמידה:

"החלטתי שאני לא מוותרת על הילדה. החיים שלה כל-כך קשים, ולי אסור לוותר על ההשתתפות שלה בשיעורים. יש לה סיבה. שוחחתי איתה. שיניתי גישה - להבין, ליצור קשר אישי ולא לוותר. ידעתי שכשהיא (התלמידה) תבין שרוצים בהצלחתה היא תרצה יותר להגיע והבעיות פחות תקשנה".

בריאיון אחר ציינה מורה כי:

"אם ילד לא מגיע לפרויקט אני משוחחתי איתו. מבררת מה קרה. מעודדת אותו. אם יש בעיה מחפשים פתרון. אבל הכי חשוב להראות שאכפת ושחשוב שישתתף. אני יודעת תמיד מי מגיע ומי לא".

³⁶ וכפי שצוין קודם לכן, ניתן לראות כי להכשרת המורים ישנה חשיבות רבה, וככל שהכשרת המורים גבוהה יותר (לפי דיווח המנהל), כך המנהל חש שהתכנית מצליחה לתת מענה הולם ליותר תלמידים, ושביעות רצונו מקיומה עולה. נתון זה נתמך גם על-ידי הממצאים על אודות תרומת התכנית למשתתפיה לפי דיווח המנהל (ראו בהמשך הפרק).

מורים אחרים סיפרו כיצד **הנעה פנימית של חוויית הצלחה** בלימודים ועלייה בהישגים יוצרים אצל התלמידים מוטיבציה להשתתף בשיעורי התגבור :

"בשנה שעברה היו ילדים שבשלב מסוים גילו שהם מצליחים בבית-הספר במתמטיקה והם היו מאושרים. לדעתי, חוויית הצלחה היא זו שמעוררת מוטיבציה".

כאמור, בתחילת שנת הלימודים תשס"ט היה קיצוץ תקציבי, וכתוצאה מכך לא הייתה אפשרות להמשיך לספק סיוע לימודי לכל התלמידים יוצאי אתיופיה בבית-הספר. בחלק מבתי-הספר המנהלים וצוות התכנית השתמשו במצב שנוצר כדי לחזק בקרב התלמידים את **המחויבות להשתתפות** בתכנית, על-ידי כך שהתנו את השתתפותם בתכנית בנוכחות מסודרת בשיעורי התגבור, כך שמי שאינו מגיע באופן מסודר אינו רשאי להמשיך ולקחת חלק בתכנית. לדבריהם, בכך התכנית הופכת יוקרתית יותר ומושכת יותר תלמידים להשתתף בה. על כך סיפרה מנהלת בית-ספר:

"השנה אם ילדים לא מגיעים הם מפסידים, זה עוזר ממש. מי שלא לוקח ברצינות את הלימודים לא נשאר. כך הילדים מבינים שזה רציני. הם מתאמצים להיכנס לפרויקט, רק אם תלמיד הוא רציני הוא נכנס".

ומספר מנהל אחר :

"השנה הפרויקט הצטמצם. כשהיו שיעורים לכולם, היינו צריכים לשכנע את הילדים להגיע וקצת באופן מוזר נוצרה אצל הילדים מוטיבציה".

בחלק מבתי-הספר מאפשרים את ההשתתפות בפעילות החברתית הניתנת במסגרת התכנית רק לתלמידים אשר נכחו בתגבור הלימודי, ובכך יוצרים **הנעה חיצונית** להשתתפות בתגבור. במקרים אחרים ניתן קנס כספי סמלי לתלמיד שלא מופיע לתגבור ללא הודעה מראש.

בתי-הספר נוקטים גם **תגמולים** קונקרטיים למשתתפים, כפי שסיפרה אחת המורות :

"מושמת הרבה השקעה בלהביא אותם, אנחנו נותנים בונוס [בציון במקצוע] למי שמגיע לשיעורי תגבור, התייחסנו לכך גם בתעודה".

לצד הקשיים השונים ודרכי ההתמודדות שהמנהלים מנו, הם המליצו גם על צעדים אותם כדאי לנקוט על מנת לשפר את התכנית. כחמישית מהם (21%) התייחסו לצורך בהרחבת היקף הסיוע הלימודי: תוספת שעות ומקצועות לימוד, לצד אפשרות לצרף עוד תלמידים יוצאי אתיופיה לתכנית. יש מנהלים (20%) שהתייחסו לצורך בתוספת של העשרה חברתית ועבודה רגשית עם התלמידים כדי להעשיר את עולמם, לסייע להעצמתם ולחזוק ביטחונם.

שביעות רצון התלמידים

מרבית **התלמידים המשתתפים בתכנית** (88%) דיווחו על שביעות רצון רבה/רבה מאוד מהשיעורים הניתנים במסגרת התגבור הלימודי של התכנית.³⁷

³⁷ קטגוריות נוספות: 12% - במידה מועטה ובכלל לא.

כמעט כל התלמידים (90%) מדווחים כי היו ממליצים לחבריהם להשתתף בפרויקט (במידה רבה מאוד או במידה רבה). אחוז גבוה מהתלמידים (77%) מדווחים כי הם מצליחים ללמוד טוב יותר בכיתות התגבור מאשר בכיתה הרגילה, בעיקר בקרב תלמידי בית-ספר תיכון (82% מתלמידי בית-הספר התיכון ציינו זאת לעומת 74% מתלמידי חטיבות הביניים). נושא זה עלה גם בראיונות והתלמידים ציינו:

"זה עוזר לנו - יש לנו פה מורות טובות, הן מלמדות יותר טוב מבית-ספר. מה שבבית-ספר המורה עושה ב-5 שיעורים פה עושים בשעה וחצי".

התלמידים נשאלו בשאלה פתוחה מה לדעתם לא טוב בתכנית ומה לדעתם טוב בתכנית. בתשובה על השאלה מה לדעת התלמידים לא טוב בתכנית צוינו 1,249 אמירות על-ידי 78% מהתלמידים שענו על השאלונים. שליש מהתלמידים (33%) התייחסו לכך שאין דבר בתכנית שהוא לא טוב, ואמרו שלדעתם הכל בתכנית טוב. אחוזים נמוכים יותר מהתלמידים התייחסו לדברים ספציפיים שהם ראו בהם קושי. שלושה-עשר אחוזים מהתלמידים ציינו בעיות הקשורות לארגון, ובעיקר לזמן בו מתקיים התגבור:

"התגבור מתחיל יחסית מאוחר וזה ישר אחרי בית-הספר"

"קשה להגיע לשיעורי התגבור כי אני עובדת"

"התגבור אחרי הצהריים ואין לי זמן לעצמי"

אחד-עשר אחוזים מהתלמידים התייחסו לבעיות שעולות מההזנה, כמו אוכל לא טעים, היעדר גיוון או שכמות האוכל אינה מספיקה. עשרה אחוזים התייחסו לכך שחסרות שעות לימוד ולא מספיקים ללמוד כל מה שצריך, וכן שחסר תגבור במקצועות נוספים:

"לא תמיד מספיקים להכין את כל שיעורי הבית"

"חסר תגבור בעוד מקצועות"

בשאלה סגורה ציינו חלק מהתלמידים (29%) כי ההשתתפות בתכנית גרמה להם במידה רבה/רבה מאוד לעומס ולעייפות. בנים דיווחו על כך יותר מבנות (32% לעומת 26% בהתאמה). לא נמצא קשר בין דיווח על עומס ועייפות לבין שלב חינוך (חטיבת ביניים או בית-ספר תיכון) או גוף מפעיל. בראיונות עם התלמידים עלו גם בעיות משמעת בשיעורים, המפריעות ללמידה השוטפת: "יש ילדים שעושים בלגן, זה מפריע להתרכז בלימודים".

באופן משמעותי התלמידים ציינו היגדים רבים יותר שהתייחסו להיבטים שלדעתם טובים בתכנית, ונרשמו 2,042 אמירות על-ידי 92% מהתלמידים שענו על השאלונים. כמחצית התלמידים (49%) התייחסו לעזרה הלימודית שהם מקבלים, להעשרה הלימודית ולהצלחה הלימודית שהתכנית הביאה להם, לדוגמה:

"התכנית ממש עוזרת לתלמידים שמתקשים בלימודים"

"לומדים דברים חדשים שאף פעם לא למדת"

"בתכנית עוזרים לי בשיעורי בית ואז אני תמיד מכינה שיעורים"

חמישית מהתלמידים (20%) התייחסו לחיוב לדרך ההוראה וליחס המורים :

"לדעתי מה שטוב בתכנית הוא שכולם נהנים בשיעורים ולא נלחצים כמו בשיעור רגיל"
"שיש יותר אפשרויות של מורים לעזור לך"

חמישה-עשר אחוזים מהתלמידים ציינו לחיוב היבטים שונים בפעילות החברתית-רגשית, כמו הקשר האישי שנוצר עם איש הצוות, ההעצמה שהם חשים בעקבות התכנית והפעילויות החברתיות שבהן הם משתתפים :

"המורה והרכזת גורמות לי לבטוח בעצמי ושאני יכולה להצליח בכל מה שארצה"
"מה שטוב בתכנית זה שהמדריכים לא מתמקדים רק בבעיות בלימודים אלא מכסים את כל הדברים שקשורים לתלמיד, מוכנים לעזור בכל דבר"
"שיש סדנאות, טיולים, הרצאות"

7.2 תרומות התכנית

תרומות התכנית כפי שהמנהלים, הרכזים/מנחי הנוער והתלמידים מעריכים אותן

המחקר בחן גם את תרומות התכנית בעיני השותפים בתכנית (מנהלים, רכזים/מנחי נוער ותלמידים). השותפים התבקשו להתייחס הן לתרומה הלימודית ולתרומה החברתית-רגשית לתלמידים המשתתפים בה, והן לתרומה של התכנית לבית-הספר, מעצם הפעלתה בתוך בית-הספר.

מרבית המנהלים (78%) דיווחו כי התכנית ככלל תורמת במידה רבה/רבה מאוד למשתתפים בה ו-17% ציינו כי הם רואים תרומה זו כבינונית.

תרומות לימודיות

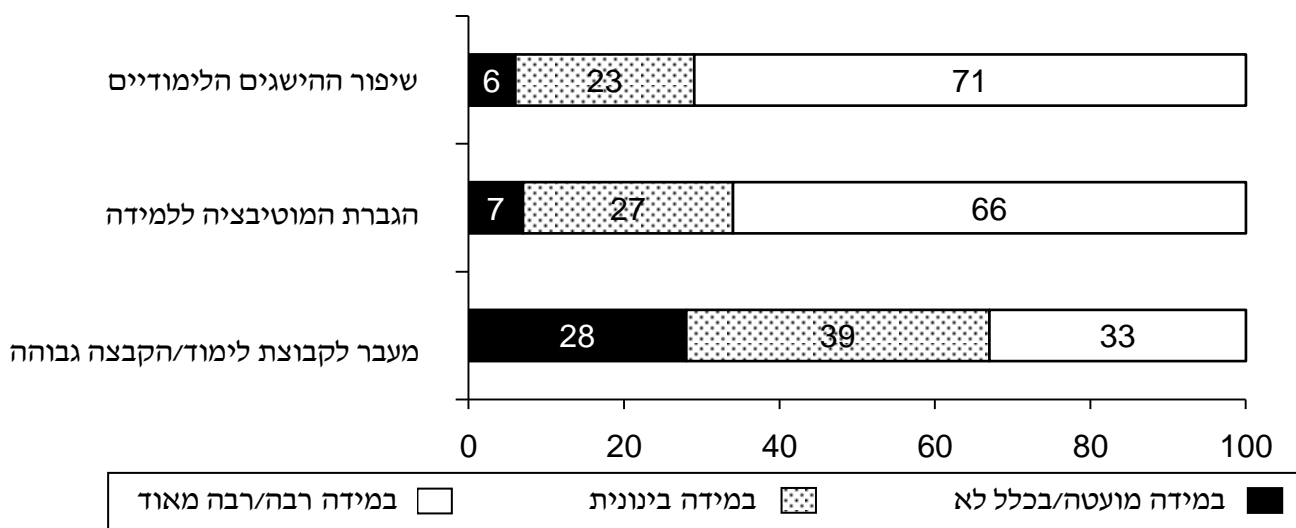
רוב המנהלים (71%) מייחסים לתכנית תרומה רבה/רבה מאוד להעלאת ההישגים הלימודיים של התלמידים, ו-23% נוספים מציינים תרומה זו כבינונית. המנהלים אף רואים בהעלאת ההישגים הלימודיים את תרומתה העיקרית של התכנית למשתתפיה (77% מהמנהלים³⁸). מניתוח הנתונים עולה כי ישנו אחוז גבוה יותר של מנהלי בתי-ספר מהפיקוח הממלכתי-דתי שציינו כי התכנית השפיעה במידה רבה/רבה מאוד על שיפור הישגיהם הלימודיים של משתתפיה לעומת מנהלים בבתי-ספר בפיקוח הממלכתי (84% לעומת 59%).

שליש מהמנהלים (33%) ציינו כי התכנית תרמה במידה רבה/רבה מאוד למעבר תלמידים לקבוצות לימוד גבוהות יותר³⁹, ו-39% נוספים ציינו זאת במידה בינונית. שני-שלישים מהמנהלים (66%) מייחסים לתכנית גם תרומה רבה/רבה מאוד להגברת המוטיבציה של התלמידים ללמידה (תרשים 14).

כשני-שלישים מהמנהלים (74%) מייחסים לתכנית תרומה רבה או רבה מאוד לקידום יכולותיהם הלימודיות של כלל התלמידים המשתתפים בה לפחות באחד התחומים שנבדקו.

³⁸ המנהלים התבקשו לציין בשאלה פתוחה מהי לדעתם השפעתה העיקרית של התכנית על המשתתפים בה.
³⁹ דיווח המנהלים מתייחס כמובן באופן כללי לתלמידי התכנית בבית-ספרם, ולא לאחוז התלמידים שהתכנית תרמה להם בכל נושא.

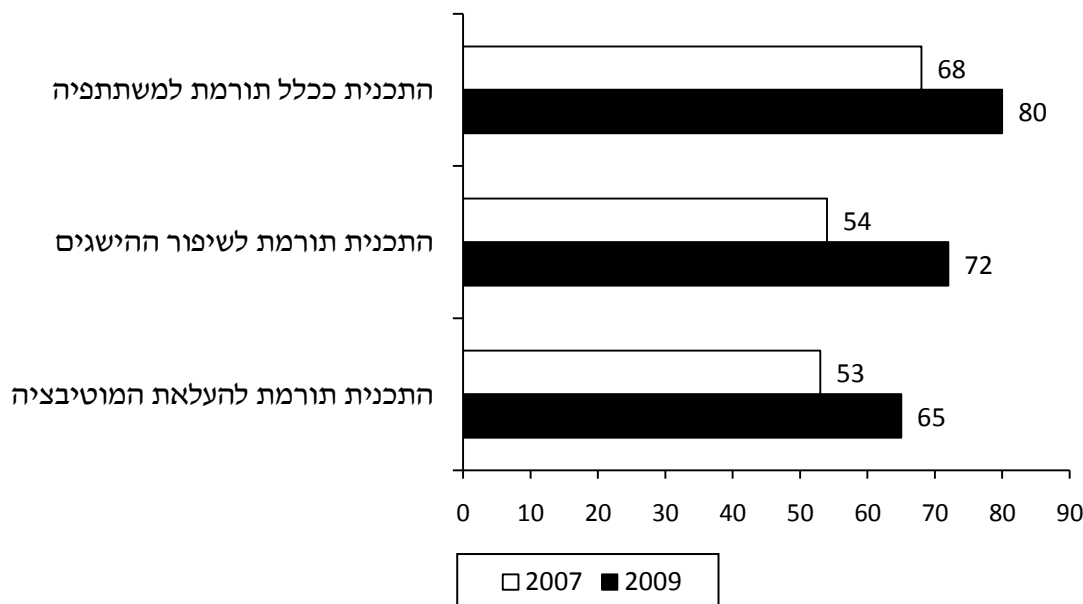
תרשים 14: הערכת המנהלים את תרומת התכנית לתלמידים המשתתפים בה (באחוזים) ^

n=83 ^

על מנת ללמוד יותר על שינויים לאורך זמן, נעשתה השוואה של הערכת המנהלים את תרומת התכנית בין שנות המחקר (2007 ו-2009). לצורך כך נלקחו רק תשובותיהם של מנהלים שבית-ספרם השתתף בתכנית גם במחקר שנערך בשנת 2007 וגם במחקר הנוכחי (שנת 2009). מהממצאים עולה כי לאורך השנים קיימת מגמה המצביעה על עלייה בהערכת המנהלים את תרומת התכנית לתלמידים המשתתפים בה בכל ההיגדים שנבחנו (תרשים 15).

תרשים 15: תרומת התכנית לתלמידים המשתתפים בה במידה רבה או רבה מאוד, לפי דיווח המנהלים ^ שהשתתפו בשתי שנות המחקר ^^ (באחוזים)

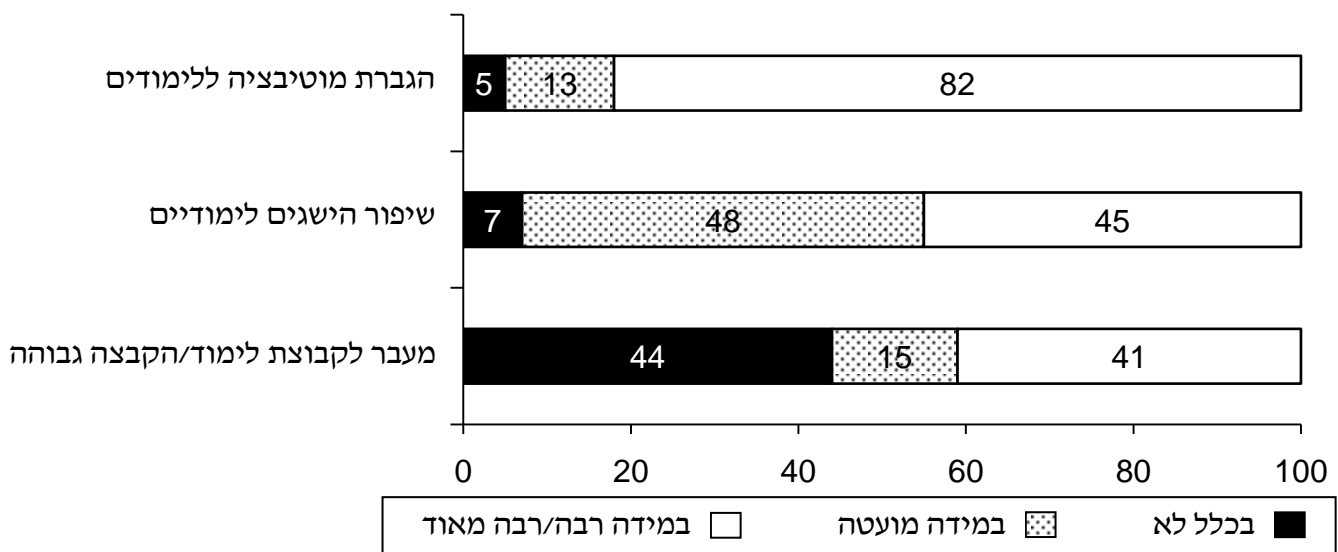

^^ קטגוריות נוספות: במידה בינונית, מועטה ובכלל לא

n=61 ^

התלמידים נשאלו על תרומת התכנית להם באופן אישי (תרשים 16).⁴⁰ ארבעים וחמישה אחוזים מהתלמידים חשים כי התכנית תרמה במידה רבה/רבה מאוד לשיפור הישגיהם הלימודיים, 48% נוספים ציינו תרומה מעטה של התכנית.⁴¹ אחוז גבוה יותר מתלמידי בית-ספר תיכון דיווחו על תרומה זו במידה רבה/רבה מאוד לעומת תלמידי חטיבת הביניים (47% לעומת 44%, בהתאמה), כאשר ישנו הבדל מובהק בין קבוצות הגיל. ארבעים ואחד אחוזים מהתלמידים דיווחו כי התכנית תרמה (במידה רבה/רבה מאוד) לעלייתם ברמת ההקבצה או במספר יחידות הלימוד, ו-15% ציינו תרומה זו במידה מועטה. מהממצאים עולה כי 62% מהתלמידים שצינו כי בעקבות התכנית הם עלו הקבצה או יחידות לימוד, ציינו גם כי הישגיהם הלימודיים השתפרו. נראה כי חלק מהתלמידים אשר עלו הקבצה או יחידות לימוד אינם מעריכים כי הישגיהם הלימודיים השתפרו; ייתכן כי הדבר נובע מכך שהעלייה בהקבצה כרוכה גם בעלייה ברמת הלימוד.

תרשים 16: תרומת התכנית בתחום הלימודי, לפי הערכת התלמידים (באחוזים)^א

^א N=1,422

אחוזים גבוהים יותר מהתלמידים מחטיבות הביניים דיווחו על עלייה בהקבצה או יחידות לימוד (43% מתלמידי חטיבות הביניים ציינו כי הם מעריכים במידה רבה/רבה מאוד כי התכנית סייעה להם לעלות הקבצה או יחידות לימוד, לעומת 38% מקרב תלמידי בית-ספר תיכון). ייתכן שפער זה נובע מכך שיחסית עדיין קל יותר לשנות את מסלול הלימוד כאשר התלמיד לומד עדיין בחטיבת הביניים, לעומת שינוי בקרב תלמידי בית-ספר תיכון, אשר לימודיהם כבר מכוונים בהתאם למספר יחידות הלימוד אליהם יגשו בבחינות הבגרות.

⁴⁰ בשאלון למנהל נשאלו המנהלים על כלל המשתתפים, ואילו בשאלון לתלמידים נשאלו התלמידים כל אחד לגבי עצמו.

⁴¹ קטגוריות נוספות: קצת או בכלל לא, 50%; ולא יודע, 10%.

אחת הרכזות/מנחות נוער מתארת שינוי בנושא ההקבצות :

"חל שינוי בשיבוץ של התלמידים להקבצות - התפלגות יותר נורמטיבית - נוצר פער חיובי לטובת האתיופים מול אוכלוסיות חלשות אחרות - אנחנו לומדים זאת בפגישה חודשית שיש לנו עם בתי-הספר".

ראוי לציין שמעברים בין הקבצות ויחידות לימוד לא נבדקו באופן כמותי במסגרת המחקר הנוכחי.

בראיונות איתם סיפרו התלמידים על השיפור שחל בתפקוד הלימודי שלהם :

"בתגבור אנחנו עושים שיעורי בית וזה עוזר לנו לענות נכון בכיתה, אנחנו גם לומדים ומגיעים יותר מוכנים למבחנים".

גם אחת הרכזות/מנחות נוער ציינה בריאיון עמה את השיפור שחל בהישגים הלימודיים :

"בסוף רבעון א' 50% התקדמו, 50% נשארו במקום. עכשיו בסוף המחצית בית-הספר נתן תעודות הצטיינות לשתי בנות שלי מצטיינות מכיתה ז'".

אחוזים גבוהים מבין התלמידים (82%) מדווחים על תרומת התכנית להגברת המוטיבציה שלהם ללימודים במידה רבה או רבה מאוד. מכיוון שעלייה ברמת המוטיבציה תלויה במידה רבה בתחושה האישית של הפרט, ישנה חשיבות רבה לדיווח העצמי של התלמידים, וכיצד הם תופסים את עצמם בעקבות התערבות התכנית.

רוב התלמידים (84%) שענו על השאלונים מייחסים לתכנית תרומה רבה או רבה מאוד לקידום יכולותיהם הלימודיות, כפי שזו באה לידי ביטוי באחד לפחות משלושת ההיבטים שנבדקו.

תרומות חברתיות-רגשיות

התרומות החברתיות-רגשיות מתייחסות לנושאים כמו שיפור בביטחון העצמי, מעורבות חברתית ותפיסת העתיד של התלמידים. מהשאלונים עולה כי מרבית המנהלים (71%) חשים שהתכנית תורמת במידה רבה/רבה מאוד לחיזוק הביטחון העצמי של התלמידים המשתתפים, וכרבע נוספים (23%) מדווחים על תרומה במידה בינונית. בקרב המנהלים שביט-ספרם השתתף בשתי שנות המחקר ניכרה עלייה קלה באחוז המנהלים המעריכים כי התכנית תרמה במידה רבה/רבה מאוד לחיזוק הביטחון העצמי של התלמידים המשתתפים בה - מ-70% ל-76%. בראיונות דיווחה אחת המנהלות על התרומה החברתית-רגשית של הפרויקט לתלמידים:

"הפרויקט הלאומי עוזר לתלמידים בצורה יוצאת מן הכלל [...] התגבור החברתי מחזק את המוטיבציה, עוזר לתלמידים למצוא תחושת שייכות, מלמד את הילדים שהם צריכים לעשות בעבור עצמם וגם לתת לאחרים ולא רק לקבל".

המנהלים התבקשו לציין בשאלה פתוחה מהי השפעתה העיקרית של התכנית על המשתתפים בה. יש לציין כי מרבית המנהלים ציינו בשאלה זו היגדים אשר התייחסו לשיפור בהישגיהם הלימודיים של התלמידים (77%). בנוסף, שליש המנהלים התייחסו להשפעתה של התכנית על חיזוק הדימוי העצמי והעלאת הביטחון של התלמידים. אחוזים נמוכים יותר מהמנהלים התייחסו להשפעת התכנית על

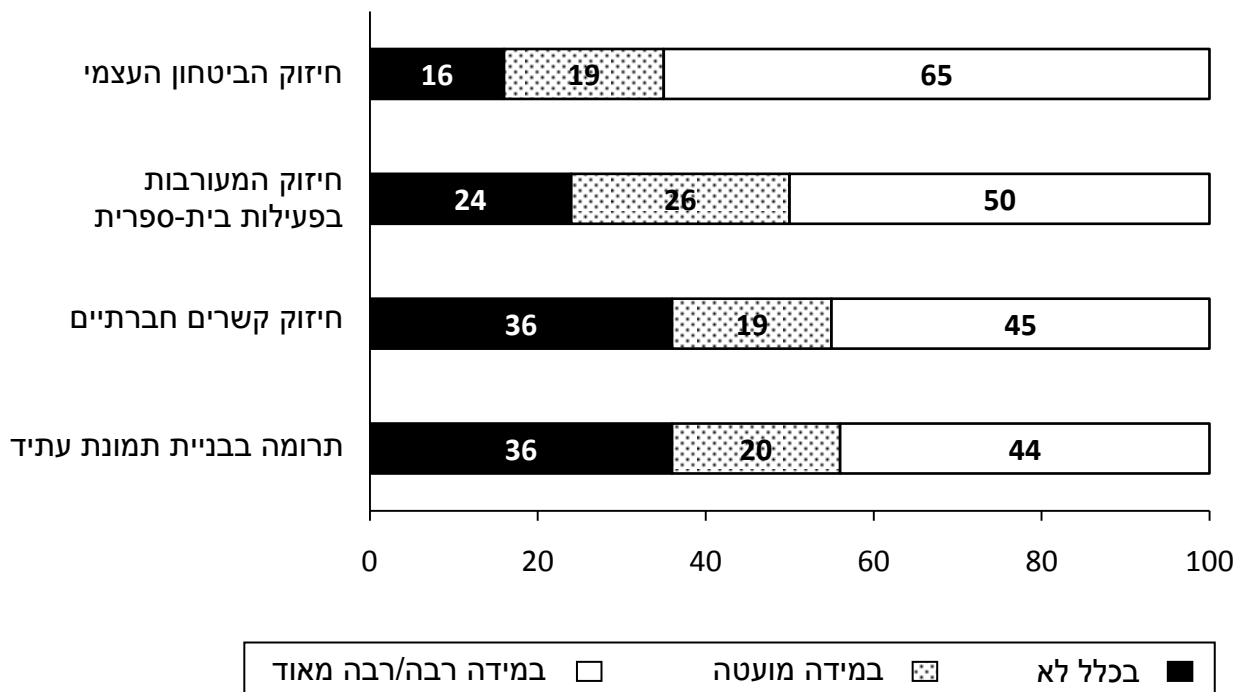
השתלבותם החברתית של יוצאי אתיופיה בבית-הספר (16%), ולשיפור ביחסם של התלמידים לבית-הספר (15%) - כפי שמתבטא בחיזוק תחושת השייכות של התלמידים לבית-הספר ובשיפור בנוכחות (ביקור סדיר) של התלמידים בלימודים.

כאשר נותחו המדדים השונים של תפיסת המנהלים את תרומות התכנית עלה כי ברוב המקרים אחוז המנהלים המעריכים כי התכנית תורמת יותר לתלמידים המשתתפים בה גבוה יותר כאשר מורי התכנית הם ברובם מורים מצוות בית-הספר, וכאשר המנהלים מעריכים כי למורים יש מידת הכשרה טובה בתחומים השונים.

בקרב מנהלים שדיווחו כי רוב או כל מורי התכנית הם מורים מצוות בית-הספר נמצא אחוז גבוה יותר של מנהלים שצינו כי התכנית ככלל תורמת למשתתפיה (92% מקרב המנהלים שדיווחו כי כל או רוב מורי התכנית הם מצוות בית-הספר לעומת 64% מקרב המנהלים האחרים), שהתכנית תורמת לשיפור ההישגים הלימודיים (82% לעומת 60%), ולשיפור המוטיבציה ללמידה (74% לעומת 57%).

התלמידים נשאלו אף הם על תרומת התכנית, ומהנתונים בתרשים 17 רואים כי עיקר התרומה של השתתפות התלמידים בתכנית בתחום הרגשי-חברתי היא בחיזוק הביטחון העצמי שלהם (65% מהתלמידים), וכי קרוב למחצית ציינו גם תרומות נוספות, כגון חיזוק המעורבות בפעילויות בית-ספריות (50%), חיזוק קשרים חברתיים (45%) וגיבוש תמונת עתיד (44%). שמונים אחוזים מהתלמידים דיווחו כי התכנית תרמה להם במידה רבה לפחות באחד מתוך ההיבטים הרגשיים-חברתיים שנבדקו.

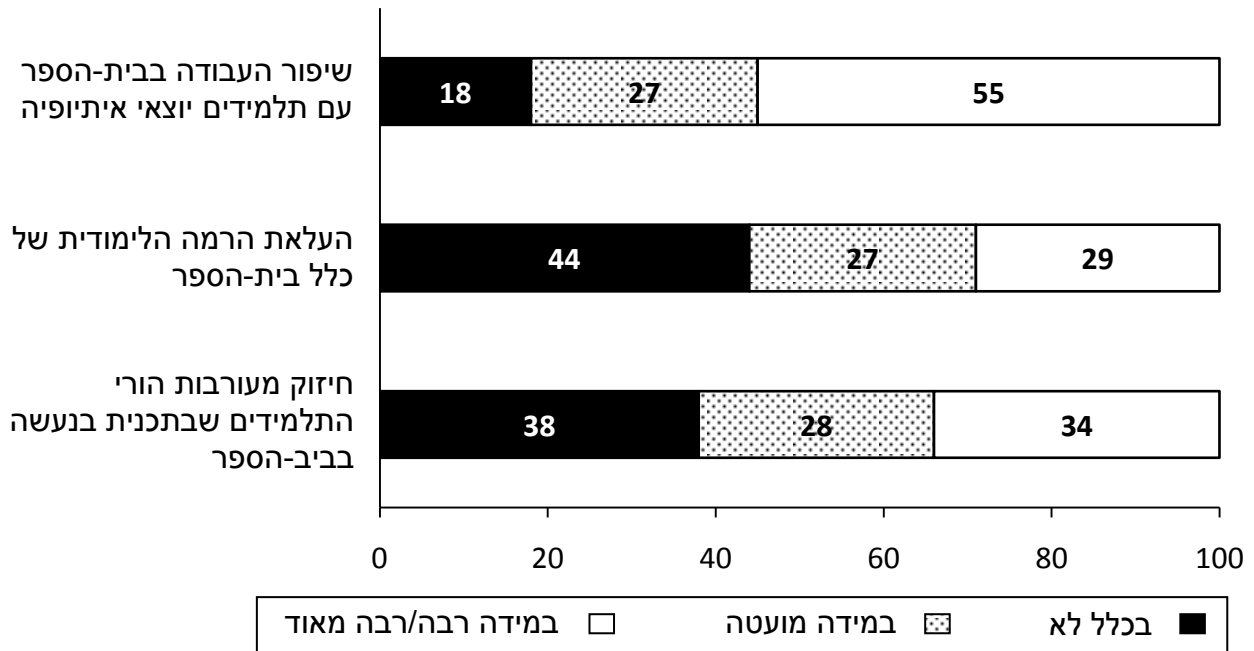
תרשים 17: תרומת התכנית בתחום החברתי-רגשי, לפי הערכת התלמידים (באחוזים)^א

תרומות התכנית לבית-הספר

תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי פועלת בתוך בית-הספר, לרוב בקשר הדוק עם מערך הלימודים השוטף ועם צוות בית-הספר (פרק 5), ולכן קיימת אפשרות שתשפיע לא רק על התלמידים המשתתפים בה אלא אף על בית-הספר ככלל. סוגיה זו נבדקה הן בשאלונים למנהלים והן בראיונות שנערכו עם המשתתפים המנהלים והרכזים/מנחי הנוער בתכנית. התייחסות מנהלי בתי-הספר להשפעות השונות של התכנית על בית-הספר מובאת בתרשים הבא.

תרשים 18: השפעת התכנית על בית-הספר, לפי הערכת המנהלים (באחוזים)

מהתרשים עולה כי כמחצית המנהלים (55%) מעריכים שהתכנית משפרת במידה רבה/רבה מאוד את **דרכי העבודה** של הצוות החינוכי בבית-הספר עם תלמידים יוצאי אתיופיה, בעיקר ציינו זאת מנהלים שמרבית מורי התכנית בבית-ספרם הם מורים מצוות בית-הספר (72% לעומת 39% מהמנהלים שציינו שרק מחצית ומטה ממורי התכנית בבית-ספרם הם מורי בית-הספר). נתון זה יכול לנבוע מכך שכאשר המורים המלמדים בתכנית הם מצוות בית-הספר המודעות הגוברת לצורכיהם של יוצאי אתיופיה המתבטאת בתכנית משפיעה גם על העבודה הכוללת של הצוות בבית-הספר מעבר לעבודה במסגרת התכנית. המנהלים ציינו בראיונות עמם כי הפרויקט תרם למודעות שלהם ושל צוות בית-הספר לצרכים של האוכלוסייה ולהיכרות עם מאפייניה התרבותיים.

אחת הרכזות/מנחות נוער ציינה בריאיון כי:

"אחת התרומות המשמעותיות של הפרויקט זה לשים את הילדים האלה באופן משמעותי ואקטיבי על סדר היום הבית-ספרי ... אחד הסימנים להשפעה שלנו היא שהמנהלת אפילו הציעה להצטרף איתנו לביקור בית". אחד המנהלים סיפר: "הפרויקט הרים את העדה בכמה דרגות למעלה ... מבחינה ארגונית, הפרויקט שינה את היחס שלנו לתלמיד האתיופי, הידיעה שמקבלים מעטפת של עזרה במקצוע מסוים היא משמעותית מאוד".

מנהלת אחרת אמרה :

”כיום יש לנו יותר פתיחות וקבלה של התלמידים ויותר סיוע שהוא לאו-דווקא ממקום של חולשה אלא של כוח”.

מנהלים נוספים סיפרו על פעילויות שנקטו בעקבות כניסת הפרויקט, זאת במטרה לחשוף את הרקע התרבותי של יוצאי אתיופיה באמצעות הרצאות ושיחות לצוות החינוכי ועל-ידי ציון חג הסיגוד עם כלל בית-הספר.

כשליש ממנהלי בתי-הספר (29%) התייחסו גם לכך שהתכנית מעלה את הרמה הלימודית של כלל בית-הספר. המנהלים הסבירו כי קידום הישגי התלמידים המשתתפים בתכנית תורם להעלאת ההישגים ואחוזי הזכאות לבגרות של כלל בית-הספר. בבדיקה נוספת נמצא כי, כצפוי, תרומה זו נתפסת בעיקר על-ידי מנהלים שבבית-ספרם יש אחוז גבוה של יוצאי אתיופיה בבית-הספר (למעלה מ-25%). בבתי-ספר אלו ציינו 64% מהמנהלים כי התכנית משפיעה במידה רבה/רבה מאוד על העלאת רמת הלימודים בבית-הספר, לעומת 20% מהמנהלים שבבית-ספרם יש עד 10% יוצאי אתיופיה. תרומה זו נתפסת גם כיותר משמעותית בבתי-הספר מהפיקוח הממלכתי-דתי (42% ממנהלי בתי-הספר בפיקוח הממלכתי-דתי לעומת 18% מהמנהלים בפיקוח הממלכתי).

סוגיה חשובה נוספת היא מעורבות הורי התלמידים בנעשה בבית-הספר. כשליש מהמנהלים (34%) ציינו כי התכנית מחזקת במידה רבה את מעורבותם של הורי התלמידים בנעשה בבית-הספר. אחוזים גבוהים יותר מהמנהלים שצינו כי מורי התכנית קיבלו הכשרה טובה/טובה מאוד בנושא מאפייני התרבות של יוצאי אתיופיה, ציינו כי התכנית מחזקת את מעורבות הורי התלמידים בבית-הספר, בהשוואה למנהלים שצינו כי הכשרת מורי התכנית בתחום הייתה בינונית ומטה (50% לעומת 24%). כרבע מהתלמידים (26%) התייחסו אף הם לנושא זה, וצינו כי התכנית מחזקת במידה רבה/רבה מאוד את מעורבות הוריהם בנעשה בבית-הספר.

לצד זאת, מעל רבע מהמנהלים (29%) טענו בשאלה פתוחה כי לתכנית אין השפעה מערכתית או שהשפעתה מועטה על כלל בית-הספר. מאידך, כאשר נשאלו המנהלים בשאלה סגורה על ההשפעה של התכנית על בית-הספר רק מנהל אחד ציין כי לא ניכרה כלל השפעה באף אחד מהתחומים שנבחנו.

מהשוואה בין בתי-הספר שהשתתפו בתכנית בשתי שנות המחקר (2007 ו-2009) עולה כי חלה עלייה משמעותית בתפיסתם של מנהלי בתי-הספר את השפעת התכנית על העלאת הרמה הלימודית של כלל בית-הספר (9% בלבד מהמנהלים שצינו זאת בשנת 2007 לעומת 31% מהמנהלים שצינו זאת ב-2009).

8. בדיקת השפעת התכנית על שיפור הישגי הבגרויות, צמצום הנשירה והמעברים בין בתי-ספר

המטרה העיקרית של תכנית הסיוע הלימודי היא לשפר את הישגיהם הלימודיים של תלמידים יוצאי אתיופיה. זכאות לתעודת בגרות ואיכותה של התעודה נחשבות מדדים מרכזיים של הצלחה בלימודים, והן מהוות דרישות חובה כדי להמשיך להשכלה גבוהה. בנוסף, התכנית שואפת לצמצם את הנשירה

ממערכת החינוך ואת היקף התלמידים העוזבים בתי-ספר שש-שנתיים לאחר סיום חטיבת הביניים (בין כיתה ט לכיתה י), ועוברים לבתי-ספר אחרים, ברמה נמוכה יותר.

במסגרת המחקר נבחנו נושאים אלה על סמך נתונים ארציים של משרד החינוך, שכללו נתונים סוציו-דמוגרפיים על כל התלמידים בישראל, יוצאי אתיופיה ושאינם יוצאי אתיופיה, ונתונים על בתי-הספר בהם למדו. בנוסף, לגבי כל תלמיד צוין האם השתתף בתכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי. ניתוח הנתונים נעשה בעזרת ארבעה קבצים:

1. **קובץ הישגים בבחינות הבגרות**: קובץ המכיל מידע על אודות תלמידי כיתות י"ב בארץ בשנים תשס"ה (2004/5) - תשס"ט (2008/9), והישגיהם בבחינות הבגרות.
2. **קובץ הישגי מיצ"ב**:⁴² קובץ המכיל מידע על אודות תלמידי כיתות ח בארץ בשנים תשס"ה (2004/5) - תשס"ט (2008/9), והישגיהם בבחינות המיצ"ב.
3. **קובץ תלמידים בכיתות ח-י"ב**: קובץ המכיל מידע על אודות כלל התלמידים בארץ (כולל המסגרת החינוכית בה למדו) בשנים תשס"ה (2004/5) - תש"ע (2009/10).
4. **קובץ מוסדות**: קובץ ובו נתונים על מאפייני בתי-הספר בהם למדו התלמידים: סוג פיקוח, מדד טיפוח, מספר תלמידים וכד'.

8.1 הישגים בבחינות הבגרות של התלמידים המשתתפים בתכנית בהשוואה לכלל התלמידים יוצאי אתיופיה בארץ ולכלל התלמידים בבתי-ספר דוברי עברית, ערב הפעלת התכנית

הנתונים על ההישגים בבחינות הבגרות משנת 2005, השנה בה התכנית התחילה לפעול, מצביעים על פערים משמעותיים בהישגים בבחינות הבגרות בין כלל התלמידים יוצאי אתיופיה לבין כלל התלמידים היהודים:

- ♦ תלמידי כיתות י"ב הזכאים לתעודת בגרות: 36% בקרב התלמידים יוצאי אתיופיה, לעומת 59% בקרב שאר התלמידים במערכת החינוך העברי הממלכתית והממלכתית-דתית.
- ♦ תלמידי כיתות י"ב הזכאים לתעודת בגרות אשר עונה על דרישות הכניסה לאוניברסיטה⁴³: 18% בקרב התלמידים יוצאי אתיופיה, לעומת 52% בקרב שאר התלמידים במערכת החינוך העברי הממלכתית והממלכתית-דתית.

פערים אלה מדגישים את האתגר של התכנית לסיוע לימודי במאמציה לשדרג את ההישגים בקרב התלמידים יוצאי אתיופיה.

בלוח 16 מוצגים ההישגים בבחינות הבגרות בשנת 2008/9 של תלמידים יוצאי אתיופיה שהשתתפו בתכנית, בהשוואה לכלל תלמידי כיתות י"ב יוצאי אתיופיה בארץ. ניתן לראות שלמעלה ממחצית

⁴² המיצ"ב - "מדדי יעילות וצמיחה בית-ספרית", הוא מערכת מדדים בית-ספריים, המשמשת כלי עבודה מרכזי בעבור מנהל בית-הספר וצוותו לתכנון משאבים וניצולם. המיצ"ב מתקיים בארבעה תחומי דעת: שפת אם (עברית/ערבית), מתמטיקה, אנגלית ומדעים (מדע וטכנולוגיה), בכיתות ה ו-n.

⁴³ תעודת בגרות המאפשרת הרשמה ללימודים אקדמיים, המותנית בהצלחה בבחינה באנגלית ברמה של 4 יחידות לימוד לפחות.

(57%) מבוגרי כיתות י"ב יוצאי אתיופיה המשתתפים בתכנית זכאים לתעודת בגרות (לעומת 40% בקרב כלל יוצאי אתיופיה בארץ), ושכשליש (34%) אף עומדים בדרישות הסף לכניסה לאוניברסיטה (לעומת 24% בקרב כלל יוצאי אתיופיה בארץ).

לוח 16: הישגים בבחינות הבגרות בקרב כלל יוצאי אתיופיה בארץ, ובקרב תלמידים שהשתתפו בתכנית, בשנת תשס"ט (2008/9) (באחוזים)

מספר תלמידים	כלל יוצאי אתיופיה בארץ ¹	תלמידים שהשתתפו בתכנית ²
	2,736	599
עברו בחינות ב-18+ יחידות לימוד ³	52	70
זכאות לתעודת בגרות	40	57
זכאות לתעודת בגרות העונה על דרישות הכניסה לאוניברסיטה ⁴	24	34
עברו בחינה במקצועות: ⁵		
מתמטיקה	45	63
אנגלית	64	85
אנגלית ברמה של +4 יחידות	31	42
הבעה עברית	58	79

- ¹ בבתי-ספר דוברי עברית ממלכתיים וממלכתיים-דתיים שבהם תלמידים נבחנים בבחינות הבגרות.
- ² כולל תלמידים יוצאי אתיופיה בבתי-הספר של הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה (ENP) המשתתפים בתכנית "קדם עתידים".
- ³ ניגשו לבחינות ב-18 יחידות לימוד לפחות וקיבלו ציון 55 ומעלה. מדד זה מאפשר לבחון את השפעת התכנית בקידום תלמידים לרמה הקרובה להשגת זכאות לתעודת בגרות (18 מתוך 21 יחידות לימוד נדרשות).
- ⁴ זכאים לתעודת בגרות וניגשו לבחינה ב-4 יחידות לימוד לפחות באנגלית.
- ⁵ אחוז מתוך התלמידים שניגשו לבחינות במספר יחידות הלימוד הנדרשות לצורך זכאות במקצוע וקיבלו ציון 55 ומעלה.

עם זאת, יש לציין שהישגיהם של התלמידים יוצאי אתיופיה בבתי-הספר שהשתתפו בתכנית היו טובים יותר מהישגיהם של כלל התלמידים יוצאי אתיופיה בארץ, גם לפני הפעלת התכנית (לוח 6). על כן, על מנת ללמוד על השפעת התכנית על הישגי התלמידים שהשתתפו בתכנית, יש לבחון את הישגיהם לעומת הישגי תלמידים שלא השתתפו בתכנית אך הם בעלי מאפיינים אישיים דומים ולמדו בבתי-ספר בעלי מאפיינים דומים.

8.2 ניתוח השפעת התכנית על הישגי התלמידים

על מנת לאתר את השפעת התכנית על הישגי התלמידים בוצעה השוואה בין הישגי התלמידים שהשתתפו בתכנית באופן אישי לבין הישגים של תלמידים בעלי מאפיינים דומים מבתי-ספר שלא השתתפו בה.⁴⁴ ניתוח זה נועד לענות על השאלה מה היה קורה אילו התכנית לא הופעלה בבית-הספר. ההבדלים בהישגים בין שתי הקבוצות ניתנים לפירוש כהשפעה של התכנית. עם זאת, יש לזכור שבבתי-ספר בהם התכנית אינה פועלת ניתנות תשומות אחרות כמענה על צורכיהם של תלמידים יוצאי אתיופיה. כמו-כן, בחלק מבתי-הספר שבהם פועל הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה ניתנות בנוסף

⁴⁴ הניתוח הזה אינו כולל תלמידים יוצאי אתיופיה שלמדו בבתי-ספר בהם פועלת התכנית, אך הם עצמם לא השתתפו בה באופן אישי (כרבע מיוצאי אתיופיה בבתי-ספר אלה).

לתשומות הפרויקט גם תשומות נוספות לתלמידים. לכן, "השפעת התכנית" משמעותה השפעת התכנית מעבר לתשומות הניתנות לתלמידים יוצאי אתיופיה במסגרת הפעילות הרגילה של בתי-הספר.

על מנת לענות על שאלה זו נערכו שני ניתוחים⁴⁵:

1. ניתוח הלוקח בחשבון הישגים קודמים של תלמידים יוצאי אתיופיה **ברמת בית-הספר** (אחוז זכאות של תלמידים יוצאי אתיופיה בבית-הספר בשנת 2005, טרם הפעלת התכנית בה). ניתוח זה נערך ביחס **לכל** התלמידים יוצאי אתיופיה בשכבת י"ב שהשתתפו בתכנית בשנת 2009 (599 תלמידים).

2. ניתוח הלוקח בחשבון הישגים קודמים **של התלמידים עצמם**, כפי שבאים לידי ביטוי בהישגיהם בבחינות המיצ"ב אליהן ניגשו כשהיו בכיתות ח. ניתוח זה נערך רק ביחס לאותם תלמידים שנבחנו בבחינות המיצ"ב בשנת 2005 (334 תלמידים).

היתרון של הניתוח הראשון הוא באפשרות לבחון את מצבם של **כלל תלמידי י"ב שהשתתפו בתכנית**, אך החיסרון בניתוח זה, הינו בכך שהוא אינו מאפשר להתייחס להישגים הקודמים של התלמידים עצמם, אלא **רק להישגים הקודמים ברמת בית-הספר**. כלומר, ניתן לומר שהתלמידים המשתתפים בתכנית ואלה שאינם משתתפים באים מבתי-ספר ברמה דומה, אך לא ניתן לומר אם התלמידים עצמם הם בעלי רמה לימודית התחלתית דומה. מכיוון שלא כל תלמידי כיתות י"ב יוצאי אתיופיה בבתי-הספר הנכללים בתכנית משתתפים בה, לא ניתן לדעת עד כמה השיפור שנמצא בהישגי הילדים הינו תוצאה של השפעת התכנית, או שהוא משקף סלקציה כלשהי של תלמידים המשתתפים בה (כלומר, שהתלמידים הבוחרים או נבחרים להשתתף בה הם התלמידים בעלי ההישגים הטובים יותר, מלכתחילה).

לעומת זאת, הניתוח השני מחזק את האפשרות לייחס את ההישגים לתכנית, מכיוון שהוא לוקח בחשבון את **הישגיהם הקודמים של התלמידים עצמם**. עם זאת, חיסרון הניתוח הינו בכך **שלא ניתן לערוך אותו לגבי כלל משתתפי התכנית**, אלא רק לגבי אותם תלמידים שנבחנו בבחינות המיצ"ב כשהיו בכיתה ח (מבחני המיצ"ב נערכים בכל שנה רק במדגם של בתי-ספר).

א. השפעת ההשתתפות בתכנית על הישגי התלמידים, תוך התייחסות להישגים מוקדמים של תלמידים יוצאי אתיופיה ברמת בית-הספר

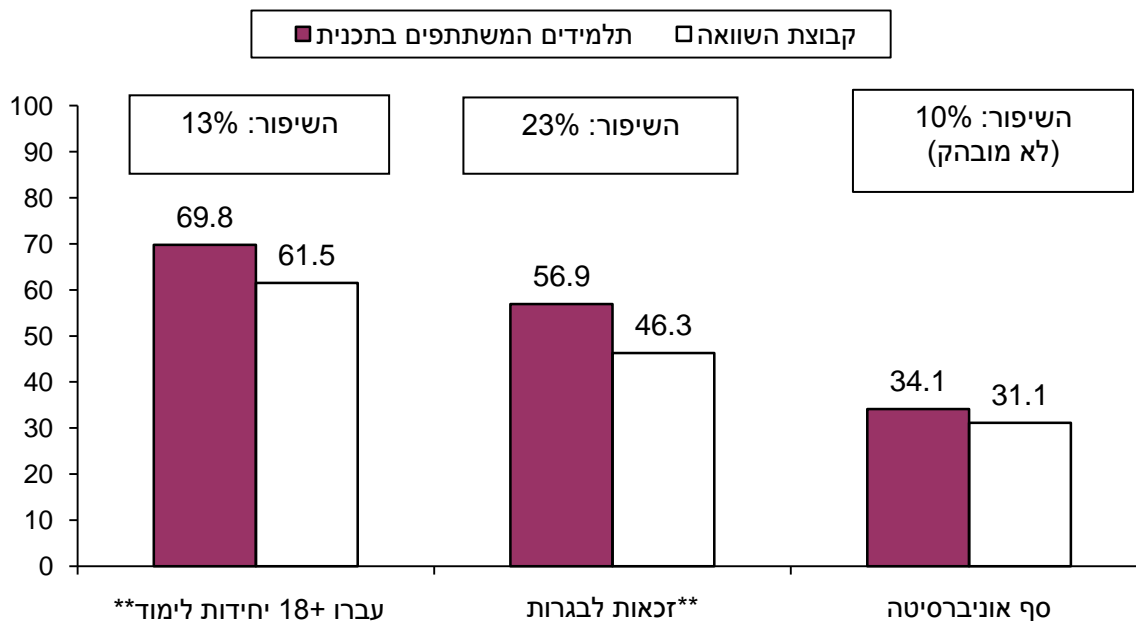
הניתוח הנוכחי מתייחס ל-599 תלמידי כיתות י"ב בתשס"ט (2008/9) שלמדו ב-61 בתי-הספר בהם הופעלה התכנית, ולתלמידים מבתי-ספר שלא השתתפו בתכנית, המהווים קבוצת השוואה המשוקללת לפי מאפייני התלמידים המשתתפים בתכנית. ניתוח זה מאפשר לבחון את מצבם של כל תלמידי כיתות י"ב שהשתתפו בתכנית בשנת 2009, אך הוא אינו מאפשר התייחסות להישגים קודמים של התלמידים יוצאי אתיופיה ברמת התלמיד, אלא רק ברמת בית-הספר.

⁴⁵ לפירוט מלא של שיטת הניתוח ראו נספח א'.

בתרשימים 19 ו-20 מוצגים שיעורי התלמידים שהשיגו הישגים בתחומים שונים, בקרב התלמידים שהשתתפו אישית בתכנית ובקרב תלמידים דומים להם מבתי-ספר שלא השתתפו בתכנית. ניתן לראות הבדל מובהק בין שתי הקבוצות במדדים הבאים:

- ◆ באחוז הזכאים לתעודת בגרות⁴⁶ (שיפור של 10.6 נקודות אחוז, המהווה שיפור של 23% בהישגים).
- ◆ אחוז התלמידים שעברו בחינות ב-18 יחידות לימוד או יותר (שיפור של 8.3 נקודות אחוז לטובת התלמידים שהשתתפו בתכנית המהווה שיפור של 13% בהישגים).
- ◆ לא נמצא הבדל מובהק באחוז התלמידים שהשיגיהם עומדים בסף הכניסה לאוניברסיטה.
- ◆ בתרשים 20 ניתן לראות הבדלים מובהקים לטובת התלמידים שהשתתפו בתכנית גם באחוז ההצלחה בבחינות במתמטיקה (שיפור של 13.7 נקודות אחוז, המהווה שיפור של 28% בהישגים), באנגלית (שיפור של 4.6 נקודות אחוז, המהווה שיפור של 6% בהישגים), ובהבעה עברית (שיפור של 7.7 נקודות אחוז, המהווה שיפור של 11% בהישגים).

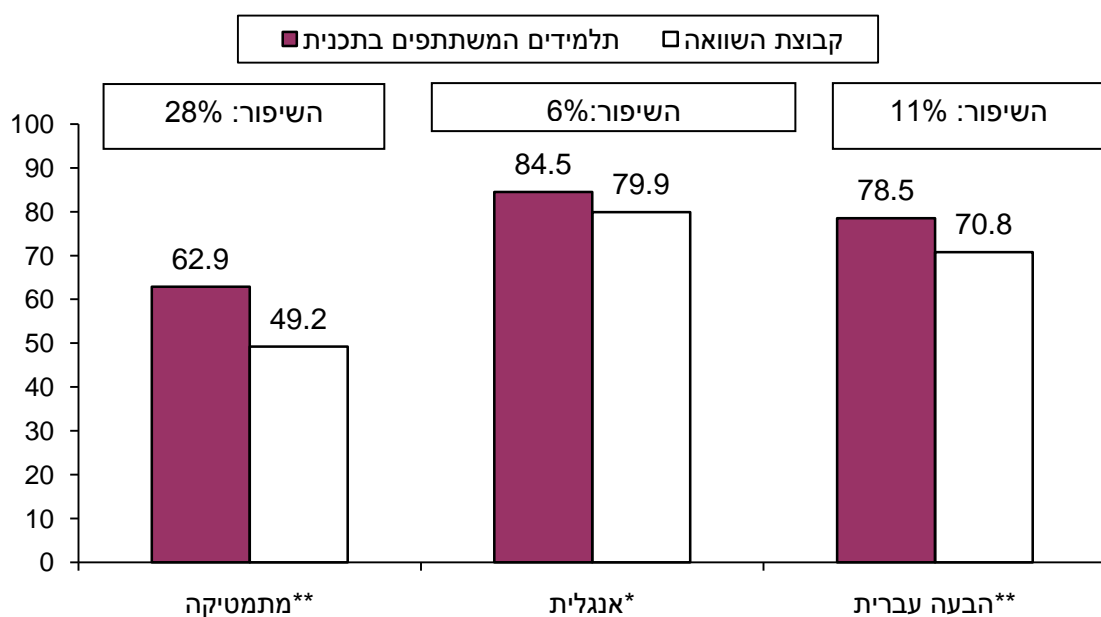
תרשים 19: אחוז התלמידים בעלי הישגים שונים בבגרות בקרב המשתתפים אישית¹ בתכנית, ובקרב קבוצת השוואה (שנת 2008/9), ואחוז השיפור בהישגים

¹ n=599. ^{**} p<0.01. קבוצת השוואה כללה 521 תלמידים שלמדו בבתי-ספר דוברי עברית שאינם נכללים בתכנית ומגישים תלמידים לבחינות הבגרות.

⁴⁶ אחוז שיפור: ההפרש בין אחוז התלמידים הזכאים לתעודת בגרות בקרב תלמידי התכנית לבין האחוז בקרב תלמידי קבוצת השוואה, מחולק באחוז בקרב תלמידי קבוצת השוואה ((56.9-46.3)/46.3)

תרשים 20: אחוז התלמידים העוברים את בחינות הבגרות במתמטיקה, אנגלית והבעה עברית, בקרב המשתתפים אישית¹ בתכנית ובקרב קבוצת השוואה (שנת 2008/9), ואחוז השיפור בהישגים

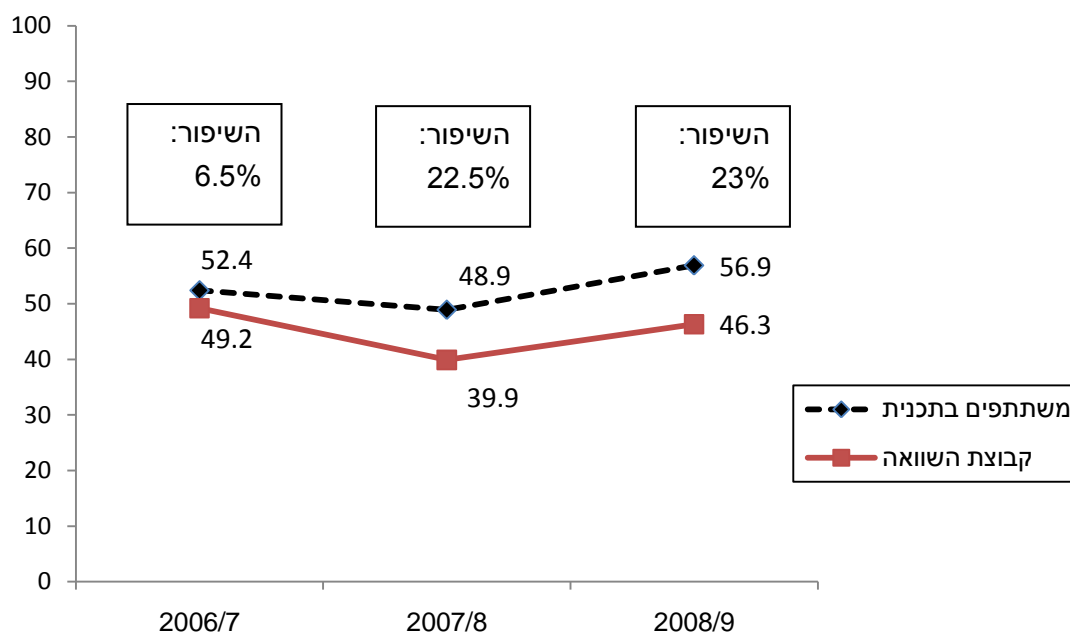

¹ n=599. קבוצת השוואה כללה 521 תלמידים שלמדו בבתי-ספר דוברי עברית שאינם נכללים בתכנית ומגישים תלמידים לבחינות הבגרות. * p<0.05 ** p<0.01

שינויים בהשפעת התכנית לאורך שנות הפעלה⁴⁷: בשנת 2009 מרבית תלמידי כיתות י"ב שהשתתפו בתכנית (כ-80%) למדו בבתי-ספר בהם התכנית פעלה זו השנה הרביעית. כלומר, תלמידים אלה נחשפו לתכנית במשך 4 מתוך 6 שנות לימודיהם בחטיבת הביניים ובבית-הספר התיכון. לכן, הניתוח בשנה זו מייצג השפעה של השתתפות מלאה יותר בתכנית מאשר בשנים קודמות. בשנת 2009 ניתן לראות עלייה משמעותית בהשפעת התכנית על אחוזי הזכאות לבגרות של תלמידיה. אחוז השיפור עלה מ-3.2 נקודות אחוז (6.5% שיפור) ל-10.6 נקודות אחוז (22.9% שיפור) (תרשים 21).

⁴⁷ מעגל בתי-ספר קבוע לפי בתי-הספר שהשתתפו בתכנית בשנת 2009.

תרשים 21: אחוז תלמידי כיתות י"ב המשתתפים בתכנית הזכאים לתעודת בגרות מלאה בשנים 2006/7-2008/9 ובקרב קבוצת השוואה, ואחוז השיפור בהישגים

השפעת התכנית בבתי-ספר "ותיקים": יש לציין, שבשנת 2009, קרוב ל-80% מתלמידי כיתות י"ב המשתתפים בתכנית, לומדים בבתי-ספר בהם פועלת התכנית משנת 2006 או לפני כן (בתי-ספר "ותיקים"). כלומר, מרבית התלמידים בתכנית נחשפו לתכנית במשך 4 מתוך 6 שנות לימודיהם בחטיבת הביניים ובבית-הספר התיכון, ונבחנו בבחינות הבגרות (הנפרשות על פני מספר שנות לימוד בבית-ספר תיכון) במהלך השתתפותם בתכנית. בדיקת הישגיהם של תלמידים בבתי-ספר "ותיקים" מצביעה על השפעה דומה לזו שנמצאה בקרב כלל התלמידים. עיקר ההבדל נמצא בהשפעת התכנית על אחוז התלמידים הניגשים לבחינה במספר משמעותי של יחידות לימוד (+18) - בקרב תלמידים בבתי-ספר "ותיקים" ההפרש בין תלמידי התכנית לבין תלמידי קבוצת השוואה בתחום זה הוא של כ-11 נקודות האחוז (שיפור של 17% לעומת קבוצת השוואה), ואילו בקרב כלל התלמידים ההפרש הוא של כ-8 נקודות האחוז (שיפור של 13%).

ב. השפעת ההשתתפות בתכנית על הישגי התלמידים, תוך התייחסות להישגים קודמים של כל תלמיד בבחינות המיצ"ב

הניתוח הקודם שהוצג אינו מתייחס להישגיהם המוקדמים (לפני ההשתתפות בתכנית) של התלמידים עצמם. מכיוון שבאותם בתי-הספר בהם התכנית פועלת, לא משתתפים בה 100% מהתלמידים יוצאי אתיופיה הלומדים בבתי-ספר אלה ניתן לטעון, כי ההבדלים שהוצגו בין הישגי התלמידים שהשתתפו בתכנית לבין אלה שלא השתתפו מושפעים גם מה"בחירה" להשתתף בתכנית - כלומר, התלמידים המשתתפים בתכנית עשויים להיות בעלי הישגים גבוהים יותר, מלכתחילה, מאלה שאינם משתתפים בה. על מנת לנטרל גורם זה, יש לנסות ולהשוות את מאפייני התלמידים המשתתפים בתכנית ומאפייני קבוצת השוואה גם בהיבט של הישגים מוקדמים של התלמידים. זאת ניתן לעשות בעזרת שימוש בהישגים בבחינות המיצ"ב, המועברים לתלמידים בכיתות ח (תלמידי התכנית שלמדו בכיתה י"ב

בשנת 2009 למדו בכיתה ח בשנת 2005, השנה בה החלה התכנית לפעול בהיקף מצומצם. לכן, מרבית התלמידים עדיין לא השתתפו בתכנית בשנה זו, או השתתפו בה זמן קצר בלבד, וניתן להתייחס אל הישגי המבחנים בשנה זו כמייצגים רמה לימודית של התלמידים לפני השתתפותם בתכנית). מבחני המיצ"ב נערכים בשפת האם, אנגלית, מתמטיקה ומדעים. מבחנים אלו מועברים בכל שנה רק למדגם מהתלמידים בארץ, ולכן נכללו בניתוח זה רק חלק מתלמידי התכנית שנבחנו בבחינות המיצ"ב.

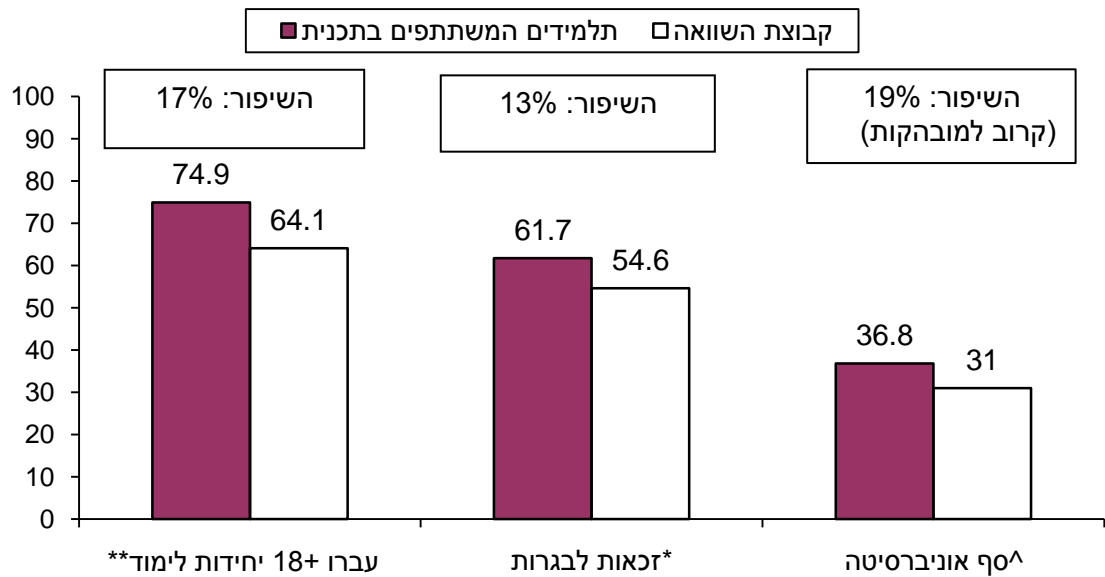
הניתוח מתייחס ל-334 תלמידי כיתות י"ב בתשס"ט (2008/9) שלמדו ב-37 בתי-ספר בהם הופעלה התכנית, ולתלמידים מבתי-ספר שלא השתתפו בתכנית.

מהניתוח הזה ניתן לראות כי גם כשמשווים את תלמידי התכנית לתלמידים בעלי הישגים קודמים דומים, נשמרת השפעת התכנית על הישגי התלמידים בבחינות הבגרות.

בטרשימים 22 ו-23 מוצגים שיעורי התלמידים שהשיגו הישגים בתחומים שונים, בקרב התלמידים שהשתתפו אישית בתכנית ובקרב תלמידים דומים להם מבתי-ספר שלא השתתפו בתכנית. ניתן לראות הבדל מובהק בין שתי הקבוצות במדדים הבאים:

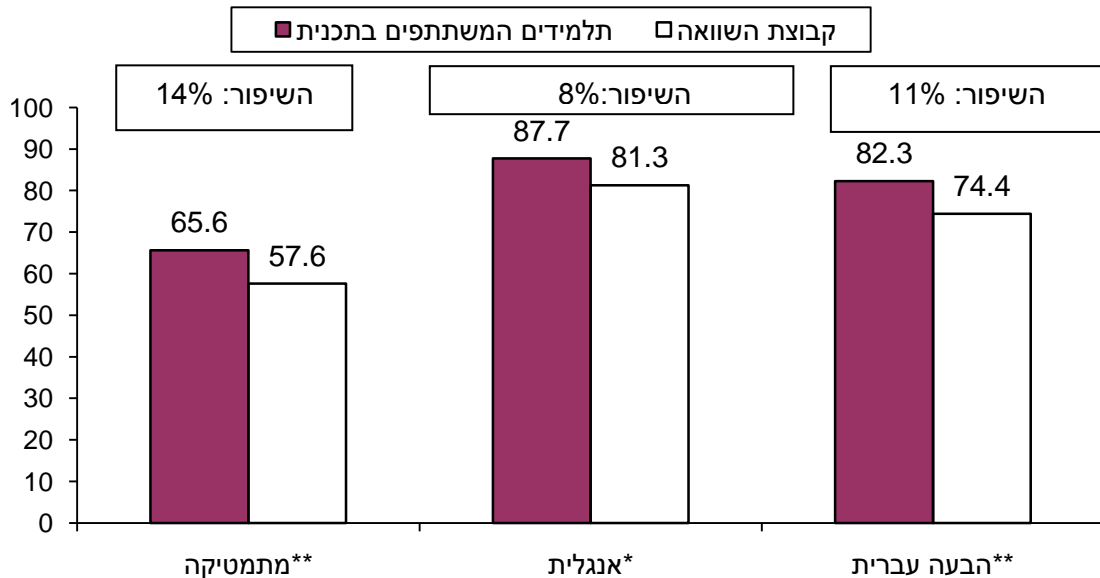
- ◆ אחוז התלמידים שעברו בחינות ב-18 יחידות לימוד או יותר (שיפור של 10.8 נקודות אחוז לטובת התלמידים שהשתתפו בתכנית המהווה שיפור של 17% בהישגים)
- ◆ באחוז הזכאים לתעודת בגרות (שיפור של 7.1 נקודות אחוז, המהווה שיפור של 13% בהישגים)
- ◆ בנוסף, נמצא הבדל הקרוב למובהקות באחוז התלמידים שהשיגוהם עומדים בסף הכניסה לאוניברסיטה (שיפור של 5.8 נקודות אחוז לטובת התלמידים שהשתתפו בתכנית המהווה שיפור של 19% בהישגים).
- ◆ בטרשים 22 ניתן לראות הבדלים מובהקים לטובת התלמידים שהשתתפו בתכנית גם באחוז ההצלחה בבחינות במתמטיקה (שיפור של 8 נקודות אחוז, המהווה שיפור של 14% בהישגים), באנגלית (שיפור של 6.4 נקודות אחוז, המהווה שיפור של 8% בהישגים) ובהבעה עברית (שיפור של 7.9 נקודות אחוז, המהווה שיפור של 11% בהישגים).

תרשים 22: אחוז התלמידים בעלי הישגים שונים בקרב המשתתפים אישית¹ בתכנית, ובקרב קבוצת ההשוואה (שנת 2008/9), ואחוז השיפור בהישגים - בעבור תלמידים שנבחנו בבחינות המיצ"ב בשנת 2005

¹ n=334. קבוצת ההשוואה כללה 316 תלמידים שלמדו בבתי-ספר דוברי עברית שאינם נכללים בתכנית ומגישים תלמידים לבחינות הבגרות. * p<0.05, ** p<0.01, ^ קרוב למובהקות (p<0.10)

תרשים 23: אחוז התלמידים העוברים את בחינות הבגרות במתמטיקה, אנגלית והבעה עברית בקרב המשתתפים אישית¹ בתכנית, ובקרב קבוצת ההשוואה (שנת 2008/9), ואחוז השיפור בהישגים - בעבור תלמידים שנבחנו בבחינות המיצ"ב בשנת 2005

¹ n=334. קבוצת ההשוואה כללה 316 תלמידים שלמדו בבתי-ספר דוברי עברית שאינם נכללים בתכנית ומגישים תלמידים לבחינות הבגרות. * p<0.05, ** p<0.01

גם במקרה זה, נבחנה השפעת התכנית על התלמידים בבתי-הספר ה"ותיקים" (277 תלמידים), ונמצא כי השפעת התכנית על התלמידים בבתי-הספר ה"ותיקים" היא בהיקף דומה או גבוה מעט יותר מאשר לגבי כלל תלמידי כיתות י"ב שהשתתפו בתכנית.

לסיכום, מכלול הנתונים מצביעים על השפעה של התכנית על שיפור הישגיהם של התלמידים יוצאי אתיופיה שהשתתפו בה, ועל עלייה בהשפעה לאורך שנות הפעלת התכנית. השפעת התכנית נשמרת גם כשמשווים את תלמידי התכנית לתלמידים בעלי הישגים דומים במבחני המיצ"ב שנערכו כשהתלמידים היו בכיתה ח. ההשפעה ניכרת בעיקר באחוז התלמידים העוברים שיעור משמעותי של בחינות הבגרות (18 יחידות לימוד ויותר), באחוז הזכאים לתעודת בגרות ובאחוז העוברים בהצלחה את הבחינות במתמטיקה ובהבעה עברית. ההשפעה קטנה יותר ביחס לזכאות לתעודת בגרות המאפשרת הרשמה לאוניברסיטה, המותנית במעבר בחינה באנגלית ברמה של 4 יחידות לימוד לפחות.

8.3 שיעורי הנשירה של תלמידים הלומדים בתכנית ומעבר תלמידים בין בתי-ספר

אחד הצמתים החשובים במהלך שנות הלימוד הינו המשך הלימודים לאחר סיום הלימודים בחטיבת הביניים. התכנית שואפת לצמצם את תופעת הנשירה ממערכת החינוך בקרב תלמידים יוצאי אתיופיה במעבר מכיתה ט לכיתה י, ואף לצמצם את מעבר התלמידים יוצאי אתיופיה הלומדים בחטיבת הביניים בבית-ספר שש-שנתי, לבית-ספר אחר בסיום לימודיהם בכיתה ט.

ההנחה היא כי כאשר מדובר במעבר של תלמידים אלו לבית-ספר אחר, על-פי-רוב מדובר במעבר לבתי-ספר חלשים יותר, ולכן על התכנית לפעול על מנת לצמצם את התופעה. בסעיף זה יוצגו ממצאים על השינויים לאורך השנים בשיעורי הנשירה ממערכת החינוך ובשיעורי המעבר לבתי-ספר אחרים (בין כיתה ט לכיתה י), של תלמידים יוצאי אתיופיה בבתי-ספר בהם פעלה התכנית, בהשוואה לבתי-ספר אחרים.

היקפי הנשירה

שיעור הנשירה של כלל התלמידים יוצאי אתיופיה בארץ בשנת 2009/10, במעבר מכיתה ט לכיתה י, עומד על כ- 4.5% (בהשוואה ל-3.2% בקרב כלל התלמידים בבתי-ספר דוברי עברית), ושיעור זה לא השתנה באופן משמעותי משנת 2004/5. נתון זה תואם את מדיניות משרד החינוך המכוונת לצמצום נשירת תלמידים ממערכת החינוך. שיעור הנשירה דומה בבתי-ספר שהשתתפו בתכנית ובבתי-ספר שלא השתתפו בתכנית.

מעבר לבית-ספר חדש בכניסה לבית-ספר תיכון

שיעורים גבוהים מבין התלמידים יוצאי אתיופיה עוברים בסיום כיתה ט לבתי-ספר אחרים במקום להמשיך וללמוד בחטיבה העליונה באותו בית-ספר (ניתוח הנתונים נעשה רק לגבי בתי-ספר שש-שנתיים, שבהם הישארות באותו בית-ספר הינה אפשרית והיא מהווה מהלך טבעי להמשך לימודיהם של התלמידים). בסוף שנת הלימודים 2008/9, 27.9% מתלמידי כיתה ט יוצאי אתיופיה (בבתי-ספר שש-שנתיים) עברו ללמוד בבית-ספר אחר. זאת, לעומת 16.9% מכלל תלמידי כיתות ט בבתי-ספר דוברי עברית. בבתי-הספר שהשתתפו בתכנית ניכרה ירידה מסוימת באחוז התלמידים העוברים לבית-ספר אחר (מ-29.4% בסוף שנת הלימודים 2004/5 ל-24.7% בסוף שנת הלימודים 2008/9).

לעומת זאת, בבתי-ספר שבהם התכנית לא פעלה אחוז התלמידים יוצאי אתיופיה שעברו לבית-ספר אחר נשאר דומה לאורך השנים (כ-30% מהתלמידים). ייתכן שהירידה באחוז התלמידים העוברים לבית-ספר אחר בבתי-הספר בהם פועלת התכנית (בניגוד לאי-הירידה בבתי-ספר בהם התכנית אינה פועלת) משקפת עלייה בתחושת השייכות ושביעות הרצון של התלמידים מבית-הספר, או על שינוי בדרכי העבודה של בתי-הספר, המסוגלים להתמודד בצורה טובה יותר עם קשיי התלמידים, דבר המאפשר הישארות התלמידים באותו בית-ספר. עם זאת, גם בקרב התלמידים בבתי-הספר שהשתתפו בתכנית, עדיין מדובר בשיעורים גבוהים של תלמידים העוברים לבתי-ספר אחרים.

מבדיקת מאפייני בתי-הספר אליהם עברו התלמידים לעומת המאפיינים של בתי-הספר אותם עזבו (לוח 17) עולה כי התלמידים שעזבו לבתי-ספר בעלי הישגים נמוכים יותר, כפי שמשתקף הן באחוז התלמידים הזכאים לתעודת בגרות מקרב כלל התלמידים (68% בבתי-הספר ה"קודמים", לעומת 48% בבתי-הספר ה"חדשים"), ובאופן ברור יותר באחוז התלמידים הזכאים לתעודת בגרות בקרב התלמידים יוצאי אתיופיה (63% לעומת 32%, בהתאמה). בנוסף, עולה כי התלמידים שעזבו נוטים לעבור יותר לבתי-ספר ממלכתיים ולבתי-ספר בהם שיעורים גבוהים של תלמידים יוצאי אתיופיה. כמו-כן, מרבית התלמידים עוברים לבית-ספר הנמצא באותו יישוב מגורים. הנתונים אינם מלמדים אותנו על הסיבות בגללן עזבו התלמידים את בתי-הספר: האם רצון לעבור מבתי-ספר בפקוח ממלכתי-דתי לפיקוח ממלכתי, קשיים לימודיים או סיבות אחרות, והאם המעבר נעשה ביוזמת התלמיד או ביוזמת בית-הספר.

לוח 17: מאפייני בתי-הספר הקודמים והחדשים של תלמידי כיתה ט יוצאי אתיופיה שלמדו בבתי-ספר בהם התכנית פעלה בשנת תשס"ט (2008/9) ועברו לבית-ספר אחר בשנת תש"ע (2009/10) (רק בקרב תלמידי בתי-ספר ש-ש-שנתיים)^א

בתי-הספר החדשים	בתי-הספר הקודמים	
(219)	(219)	מספר תלמידים
39	**51	אחוז לומדים בבתי-ספר ממלכתיים-דתיים
		אחוז יוצאי אתיופיה בבית-הספר:
29	**53	עד 9%
71	47	+10%
		אחוז זכאות ממוצע לבגרות בבית-הספר (תשס"ז):
48	**68	בקרב כלל התלמידים
32	**63	בקרב יוצאי אתיופיה

** P>0.01 (מובהקות בין בתי-הספר הישנים לבין בתי-הספר החדשים).

^א מוצג אחוז מתוך התלמידים שעברו

9. סוגיות לדין

משנת תשס"ה (2004/5) ועד שנת תשס"ט (2008/9) חלה התרחבות משמעותית בהפעלת תכנית הסיוע הלימודי, המופעלת על-ידי ארבעה גופים פדגוגיים. בשנת תשס"ט (2008/9) נתנה התכנית מענה לכחמשת-אלפים תלמידים יוצאי אתיופיה הלומדים בכמאה בתי-ספר על-יסודיים הנמצאים בעשרים וארבעה יישובים שונים.

שביעות הרצון של התלמידים מתכנית הסיוע הלימודי הינה גבוהה, והתלמידים הצביעו בעיקר על תרומת התכנית לעלייה במוטיבציה שלהם ללמידה ולשיפור הביטחון העצמי. מנהלי בתי-הספר דיווחו אף הם על שביעות רצון גבוהה מהפעלת התכנית, והתייחסו בעיקר לשיפור שחל להערכתם בהישגי התלמידים בעקבות השתתפותם בתכנית, וציינו לחיוב את שיפור דרכי העבודה בבית-הספר עם תלמידים יוצאי אתיופיה בעקבות כניסת התכנית לבית-ספרם. בין שני שלבי המחקר (איסוף נתונים שנערך בשנת 2007 לעומת 2009) אף חלה עלייה בהערכת המנהלים את תרומות התכנית בכל התחומים שנבדקו. ממצאי המחקר מעידים גם על תרומה של התכנית לשיפור הישגיהם הלימודיים של התלמידים, כפי שהם באים לידי ביטוי בהישגיהם בבחינות הבגרות.

בנוסף, מנתוני המחקר עלו מספר סוגיות הקשורות ליישום התכנית ולהשגת מטרותיה, אשר יכולות לשמש בסיס לדין ולהמשך פיתוחה:

1. **פערים בהישגים הלימודיים:** בעקבות הממצאים על תרומת התכנית להישגים בבגרות, יש צורך להמשיך לפעול לקידום הישגיהם הלימודיים של התלמידים. הפערים בין אחוז התלמידים הזכאים לתעודת בגרות בקרב תלמידים יוצאי אתיופיה שהשתתפו בתכנית, לבין אחוז התלמידים שאינם יוצאי אתיופיה בחינוך היהודי, עדיין גדולים.
2. **המשך מעקב אחר הישגי התלמידים בבחינות בגרות:** ישנה חשיבות להמשך מעקב אחר הישגי התלמידים לאורך זמן, וזאת לאור הממצאים המראים כי למשך ההשתתפות בתכנית ישנה השפעה על שיפור ההישגים, ולאור שינויים שחלים ביישום התכנית ובעבודת בתי-הספר.
3. **תעודת בגרות העומדת בדרישות אוניברסיטאיות:** על מנת לסייע לתלמידים בניעות חברתית בעתיד יש חשיבות רבה להביאם לתעודת בגרות המאפשרת כניסה לאוניברסיטה. ממצאי המחקר עולה כי השפעת התכנית על השגת תעודת בגרות העומדת בדרישות אוניברסיטאיות בשנת 2008 הייתה חיובית, ואף קרובה למובהקות מבחינה סטטיסטית בקרב תלמידי בתי-הספר הוותיקים בתכנית, עם זאת, קיים פער משמעותי בין אחוז התלמידים המגיעים לזכאות לתעודת בגרות בסיסית לבין המשיגים תעודת בגרות העומדת בדרישות אוניברסיטאיות, פער שהינו גדול בהרבה מהפער אשר נמצא באוכלוסייה היהודית הכללית. הפער נובע מאחוז נמוך יותר של תלמידים יוצאי אתיופיה העוברים בחינות בגרות באנגלית בהיקף של 4 יחידות בגרות. יש מקום לשים דגש על לימודי האנגלית, ובאופן כללי לפעול לחיזוק יכולתם של התלמידים להשיג תעודות בגרות שיאפשרו להם להשתלב בלימודים אקדמיים.

4. **סיוע לימודי מתמשך:** מממצאי המחקר עולה כי קיימת משמעות למתן סיוע לימודי לאורך זמן. המחקר מצביע על הישגים גבוהים יותר בבחינות הבגרות בקרב אותם התלמידים שהשתתפו בתכנית למשך כל שנות לימודיהם בבית-הספר התיכון.
5. **סיוע לימודי נוסף:** מחצית התלמידים המשתתפים בתכנית היו מעוניינים בסיוע לימודי נוסף, מעבר לתגבור הניתן להם באמצעות התכנית, בדרך כלל במקצועות שבהם הם אינם מקבלים תגבור כיום. נראה כי יש לחפש דרכים למתן סיוע שיענה באופן מרבי על צורכי התלמידים בכלל המקצועות הנלמדים - אם בהרחבת הסיוע הניתן על-ידי התכנית, ואם באמצעות מקורות בית-ספריים ואחרים. מהמחקר עלה שחלק מהתלמידים (כשליש) קיבלו עזרה ממקורות נוספים על התכנית, והצורך שלהם בעזרה נוספת נמוך יותר. בעקבות כך חשוב לשים לב כי ההשתתפות בתכנית לא תמנע מהתלמידים קבלת סיוע נוסף במידה שהוא נחוץ להם.
6. **נוכחות בשיעורי התגבור:** מהמחקר עולה כי מעל רבע מהתלמידים שאמורים להגיע לשיעורי התגבור אינם מגיעים אליהם באופן סדיר. מדיווחי המנהלים, הרכזים ומנחי הנוער, עולה כי הסיבה המרכזית לאי השתתפותם של תלמידים קשורה לבעיות מוטיבציה ומשמעת. בעיית המוטיבציה ללמידה הינה בעיה נפוצה בהפעלת תכניות לימודיות, והפרויקט הלאומי פועל מאז ראשיתו כדי להתמודד איתה בדרכים שונות. יש להמשיך ולבחון מהן הסיבות המובילות תלמידים לאי-השתתפות, ודרכים שאותם יכולים לנקוט צוותי התכנית ובתי-הספר על מנת לעודד תלמידים אלה ללמידה, תוך למידה הדדית של צוותי בתי-הספר השונים לגבי אסטרטגיות שהוכיחו את עצמן כיעילות.
7. **הכשרת מורי התכנית:** ידוע כי איכות כוח ההוראה משמעותית מאוד להצלחת התכנית. ואכן, מנהלי בתי-הספר מציינים כי להערכתם מרבית מורי התכנית הם בעלי הכשרה גבוהה בתחומים הרלוונטיים לתכנית (כמו עבודה בקבוצות קטנות, עבודה עם תלמידים מתקשים, עבודה עם תלמידים עולים, תחום הדעת, היכרות עם מאפייני התרבות של יוצאי אתיופיה). עם זאת, חלק מהמנהלים ציינו כי הכשרתם של המורים בתחומים אלה אינה מספקת. נמצא קשר בין הערכת המנהלים את הכשרתם של המורים המלמדים בתכנית לבין הערכת המנהלים את תרומות התכנית בתחומים שונים. לאור האתגרים הקיימים בקידום התלמידים, יש מקום לפעול להכשרה מיטבית של המורים בתחומים הרלוונטיים, אם באמצעות גיוס מורים בעלי הכשרה גבוהה מלכתחילה ואם באמצעות מתן הכשרה מתאימה למורים עם כניסתם לעבודה בתכנית ובמהלכה.
8. **קשר של התכנית עם בית-הספר:** בתכניות חינוכיות משלימות, כמו גם בתכנית הזו, בולטת החשיבות של עבודה משותפת יעילה בין צוות התכנית לבין צוות בית-הספר. באופן כללי, רכזי התכנית, מנחי הנוער ומנהלי בתי-הספר, דיווחו על שביעות רצון גבוהה משיתוף הפעולה, ועל כך שבתי-הספר מעורבים מאוד בנעשה בתכנית. עם זאת, חלק מהרכזים וממנחי הנוער דיווחו על קשיים שעדיין לא נמצא להם מענה ועל הצורך בתמיכה נוספת מבית-הספר.
9. **עבודה עם הורים:** תפקידם של מנחי הנוער והרכזים הקהילתיים כולל עבודה כלשהי עם הורי התלמידים. בפועל, נראה כי עיקר עבודתם עם הורי התלמידים היא בגישור בין המורים, התלמידים וההורים, באותם המקרים בהם עולה הצורך בכך. מרבית מנהלי בתי-הספר מסרו, שלהערכתם, לא הייתה לתכנית תרומה משמעותית לחיזוק הקשר בין בית-הספר לבין הורי התלמידים, ונראה כי קיים עדיין חוסר בתחום זה. מניתוח הנתונים עולה כי היכרות טובה יותר

של מורי התכנית עם מאפייני התרבות של יוצאי אתיופיה נמצאה קשורה לשיפור מעורבות הורי התלמידים בבית-הספר, וייתכן שיש מקום לפעול יותר בנושא זה.

10. **הרכב הקבוצה:** הסוגיה האם יש מקום לשלב בקבוצת הלימוד של התכנית גם תלמידים שאינם יוצאי אתיופיה לצד תלמידים יוצאי אתיופיה, מעסיקה הן את מפעילי התכנית והן את מנהלי וצוותי בתי-הספר בהם פועלת התכנית. התלמידים עצמם לא הביעו דעה חד-משמעית לגבי העדפותיהם, ורובם ציינו כי לא משנה להם אם ישתתפו בתכנית גם תלמידים שאינם יוצאי אתיופיה, או אם התכנית תישאר במתכונתה הנוכחית המיועדת לתלמידים יוצאי אתיופיה בלבד.

מקורות

- אורט ישראל. 2008. "דיאלוג מתמיד - אמצעי להשבחת ההוראה והלמידה", לשון לחט"ב, הוצאת אורט ישראל ומכון גורלניק, תל אביב.
- ברוך-קוברסקי, ר.; כהן-נבות, מ. 2009א. **הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה - מרכזי נוער 2008 - דוח הערכה שני**. דמ-09-531. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- ברוך-קוברסקי, ר.; כהן-נבות, מ. 2009ב. **הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה - התכנית למניעת השימוש בסמים ואלכוהול 2008 - מחקר הערכה**. דמ-09-544. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- דולב, ט.; רוזנברג, ל.; בן-סימון, ב.; גולדין, ע. 2007. **פרויקט PACT+ לקידום ילדים יוצאי אתיופיה בגיל הרך והוריהם. הערכת פרויקט PACT+ : ממצאים אודות השתלבות ילדים יוצאי אתיופיה בכיתה ג'.** מאיירס-ג'וינט מכון ברוקדייל, ירושלים. (לא פורסם)
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 2009. **הקהילה האתיופית בישראל, הודעה לעיתונות, 2009**. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים.
- הראל י.; מולכו, מ.; טילינגר, א. 2003. **נוער בישראל. בריאות, רווחה נפשית וחברתית ודפוסי התנהגויות סיכון**. אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.
- וולדה-צדיק, א. 2007. **שילוב יוצאי אתיופיה בחינוך ובתעסוקה: תמצית ממצאים חדשים מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים**. (לא פורסם)
- וולדה-צדיק, א. 2006. **שילוב יוצאי אתיופיה בחינוך ובתעסוקה: תמצית ממצאים חדשים**. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים. (לא פורסם)
- חביב, ג'.; מרגולין, ת.; קונסטנטינוב, ו. 2008. **פרויקט PACT ו-PACT+ לקידום ילדים יוצאי אתיופיה בגיל הרך והוריהם. הערכת פרויקט PACT ברחובות: ממצאים ביחס לתוצאות הפרויקט - בסוף שנת ההפעלה השביעית 2007-2008**. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים. (לא פורסם)
- כאהן-סטרבצ'נסקי, פ.; לוי, ד.; קונסטנטינוב, ו. 2010. **בני נוער עולים בישראל - תמונת מצב עדכנית**. דמ-10-561. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- כהן-נבות, מ.; ברוך-קוברסקי, ר.; לוי, ד.; קונסטנטינוב, ו. 2008. **תכנית SPACE של הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: הסיוע הלימודי ומרכזי הנוער (2005/6-2006/7) מחקר הערכה**. תמ-08-28. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- לוין, ת.; שוהמי, א.; ספולסקי, ד. 2003. **הישגים לימודיים של תלמידים עולים: ממצאים והמלצות למקבלי החלטות**, הגף לקליטת תלמידים עולים ולשכת המדען הראשי משרד החינוך, ירושלים.
- לוין, ת.; שוהמי, א.; ספולסקי, ד.; לוי-קרן, מ.; ע. ; שמש, מ. 2002. **מצבם הלימודי של תלמידים עולים. דוח ללשכת המדען הראשי**. בית-הספר לחינוך, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

ליפשיץ ח. ; אגור, מ. ; מרגולין, ת. ; ניסים, ר. ; רוזנברג ל. 2005. **הערכת פרויקט PACT לילדים יוצאי אתיופיה בגיל הרך ומשפחותיהם. סוגיות נבחרות להעמקה בסוף שנת ההפעלה השישית ליישום הפרויקט.** מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים (לא פורסם)

ליפשיץ, ח. ; אגור, מ. 2004. **הערכת פרויקט PACT לילדים יוצאי אתיופיה בגיל הרך ומשפחותיהם. תכניות 'תגבור בוקר' בבתי-הספר.** מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים, (לא פורסם).

מנגשה, נ. 2009א. **דוח סיכום שנתי 2007/08.** הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה, ירושלים.

מנגשה, נ. 2009ב. **דוח רבעוני ספטמבר-דצמבר 2008.** הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה, ירושלים.

משרד החינוך, האגף למדידה ולהערכה, 2005.

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Haaracha/HaarachatTochniyotArtziot/OlimBeReiy.htm>

סבר ר. 2007. **דוח נוער העדה האתיופית בישראל - תמונת מצב.** שתיל והקרן החדשה לישראל, ירושלים.

קושר, ח. ; בן-אריה, א. ; כהן, ש. (עורכים). 2009. **ילדים עולים בישראל 2009.** המשרד לקליטת העלייה, המועצה לשלום הילד, המרכז למחקר ופיתוח, ירושלים.

קמחי, מ. ; בן אריה, א. ; כהן, ש. (עורכים) 2007. **ילדים עולים בישראל 2007.** המשרד לקליטת העלייה והמועצה הלאומית לשלום הילד, ירושלים.

רגבי, ע. ; גולדשמידט, נ. ; גליקמן, ח. 2011. **תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך בישראל בראי נתוני המיצ"ב תשס"ז-תש"ע.** משרד החינוך, ראמ"ה- הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך.

שני, מ. 2006. **רכישת השפה הכתובה בקרב ילדי העדה האתיופית בישראל מגיל הגן - כיתה ו: היבטים קוגניטיביים, אורייניים-סביבתיים ולשוניים.** דוח מסכם מדעי. אוניברסיטת חיפה, הפקולטה לחינוך החוג ללקויות למידה, חיפה.

נספח א: שיטת הניתוח לבחינת השפעת התכנית על ההישגים בבחינות הבגרות

הניתוח הסטטיסטי התבסס על יצירת קבוצת השוואה של תלמידים שלא השתתפו בתכנית, אך דומים במאפייניהם לתלמידים שהשתתפו בה. המאפיינים שהיוו בסיס להשוואה הם מאפיינים שנמצאו משפיעים באופן מובהק ועקבי על הישגי התלמידים, במודלים שונים של רגרסיה ליניארית:

- ◆ מין התלמיד
 - ◆ זרם בית-הספר בו הוא לומד (ממלכתי או ממלכתי-דתי)
 - ◆ אחוז זכאות לבגרות בקרב ישראלים ותיקים בבית-הספר בשנת המחקר (לפי 5 קבוצות: עד 19%, 20%-39%, 40%-59%, 60%-79%, 80% ויותר)
 - ◆ אחוז זכאות לבגרות בקרב יוצאי אתיופיה בבית-הספר בשנת 2005 (לפי אותן 5 קבוצות). משתנה אחרון זה מייצג את ההישגים הצפויים לתלמיד יוצא אתיופיה באותו בית-ספר לפני ההשתתפות בתכנית.
 - ◆ בניתוח השני צורף גם משתנה הישגי התלמיד במבחני המיצ"ב בשנת 2005, כמייצג את הישגי התלמיד לפני ההשתתפות בתכנית, במקום המשתנה של אחוז זכאות לבגרות בקרב יוצאי אתיופיה בבית-הספר בשנת 2005. לצורך הניתוח חושב ציון מיצ"ב ממוצע למקצועות שפה, אנגלית, מתמטיקה ומדעים וחולק ל-5 קבוצות (עד 39, 40-49, 50-59, 60-69 ו-70 ומעלה). במקביל, מניתוח זה הושמט הנתון על הישגי כל תלמידי בית-הספר יוצאי אתיופיה בבחינות הבגרות בשנת 2005.⁴⁸
- בשני הניתוחים התלמידים המשתתפים בתכנית חולקו לתאים על פי שילוב המאפיינים הנ"ל (בסך-הכל 100 תאים אפשריים). במקביל, חולקו לתאים באותה שיטה כל התלמידים יוצאי אתיופיה בבתי-הספר הממלכתיים והממלכתיים-דתיים שלא השתתפו בתכנית. מספר התלמידים בכל תא בקבוצת ההשוואה שוקלל על פי מספר התלמידים בתא המקביל בקבוצת הניסוי. באופן זה, נוצרו שתי קבוצות הזהות במאפייניהן למעט ההשתתפות בתכנית.

⁴⁸ מכיוון שיש מתאם בין ההישגים האישיים של התלמיד במיצ"ב בשנת 2005 לבין הישגים בית-ספריים של יוצאי אתיופיה בבחינות בגרות באותה השנה.